

**T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI
İSLAM HUKUKU BİLİM DALI**

**İSLÂM AİLE HUKUKUNDA EVLİLİĞİN SONA
ERMESİNİN MALÎ SONUÇLARI**

SENA TAŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**DANIŞMAN:
DOÇ. DR. NECMEDDİN GÜNEY**

KONYA - 2022

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
Sosyal Bilimler Enstitüsü
Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	SENA TAŞ		
	Numarası	18810601054		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / İslâm Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
Tezin Adı	İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Sona Ermesinin Malî Sonuçları			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Sena TAŞ

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	SENA TAŞ		
	Numarası	18810601054		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Temel İslâm Bilimleri / İslâm Hukuku		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans	X	
		Doktora		
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Necmeddin Güney		
Tezin Adı	İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Sona Ermesinin Mâli Sonuçları			

İslâm aile hukukunda boşanma durumu taraflar açısından birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Tezimizde bu sonuçlardan biri olan malî sonuçlar konusu ele alınmış ve tarafların bu husustaki hak ve sorumlulukları tezimizin ana konusunu oluşturmuştur. Çalışmamız giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde araştırmamızın konusu, kuramsal çerçevesi ve kaynakları ele alınmıştır. Birinci bölümde İslâm hukukunda evliliğin sona ermesi ve çeşitleri konusu ele alınarak bu konu klasik kaynaklara göre incelenmiştir.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise evliliğin sona ermesinin malî sonuçlarından bahsedilmiştir. Malî sonuçlar, İslâm hukukunda belirlenmiş malî sonuçlar ve günümüzde tartışılan malî ödemeler olmak üzere iki başlık altında ele alınmıştır. Belirlenmiş olan malî sonuçlar başlığında mehir, muhâlea bedeli, müt'a ödemesi, iddet nafakası, süknâ hakkı, miras hükümleri ve hidâne masrafları ele alınmıştır. Günümüzde tartışılan malî ödemeler kısmında ise iddet sonrası nafaka ödemesi, maddî ve manevî tazminat ile mal rejiminden bahsedilmiştir. Bu konular ele alınırken yer yer İslâm ülkelerindeki mevcut düzenlemelere ve günümüz pozitif hukukundaki mevcut duruma da değinilmiştir. Çalışmamızın sonuç bölümünde, ulaşılmış olduğumuz neticelere yer verilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Boşanma, Mehir, İddet Nafakası, Boşanma Tazminatı

ABSTRACT

ABSTRACT

Author's	Name and Surname	SENA TAŞ		
	Student Number	18810601054		
	Department	Temel İslâm Bilimleri / İslâm Hukuku		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)	X	
		Doctoral Degree (Ph.D.)		
	Supervisor	Doç. Dr. Necmeddin Güney		
Title of the Thesis/Dissertation	FINANCIAL CONSEQUENCES OF TERMINATION OF MARRIAGE IN ISLAMIC FAMILY LAW MARRIAGE			

Divorce in Islamic family law has a number of consequences for the parties. In our thesis, the subject of financial results, which is one of these consequences, has been discussed and the rights and responsibilities of the parties in this regard have formed the main subject of our thesis. Our study consists of an introduction and two chapters. In the introduction, the subject, theoretical framework and sources of our research are discussed. In the first chapter, the dissolution of marriage in Islamic law and its types is discussed and the subject is examined according to classical sources.

In the second part of our study, the financial consequences of the dissolution of marriage are discussed. The financial results are analyzed under two headings: the financial results determined in Islamic law and the contemporary financial payments of today. Under the title of determined financial results, issues like mahr, mukhalaa, mut'a payment, iddah alimony, right of sukna, inheritance provisions and hidâne expenses are discussed. In the part regarding contemporary financial payments of today, the issues of alimony payment after the iddah period, material and moral indemnities and matrimonial regimes (marital property systems) are mentioned. While these issues are being handled, the current regulations of Islamic countries and Türkiye's positive law are also mentioned. In the conclusion part of our study, the results we have reached are given.

Keywords: Divorcement, Mahr, Iddet Alimony, Divorce Compensation

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	I
KISALTMALAR	VI
ÖNSÖZ	VII
GİRİŞ	1
I. Araştırmanın Konusu ve Problemi	1
II. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar	1

BİRİNCİ BÖLÜM

EVİLİĞİN SONA ERMESİ

I. İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi	4
II. Evliliğin Sona Erme Çeşitleri	6
A. Talâk	7
1. Boşamanın Tanımı ve Boşama Hakkı	7
2. Boşama Çeşitleri	9
B. Muhâlea / Hul'	11
1. Tanımı ve Hükmü	11
2. Muhâleanın Rükün ve Şartları	12
3. Muhâleanın Sonuçları	13
C. Tefrik	14
D. Fesih	18
1. Tanımı	18
2. Talâk ve Fesih Ayırımı	19
3. Fesih ve İnfisah Nedenleri	20
E. Ölüm	21

İKİNCİ BÖLÜM

EVİLİĞİN SONA ERMESİNİN MALİ SONUÇLARI

I. İslâm Hukukunda Belirlenmiş Malî Sonuçlar	22
A. Mehir	22
1. Mehir Kavramı	22
2. Mehir Çeşitleri ve Miktarı	23
3. Mehri Gerektiren Durumlar	25
4. Mehrin Hikmeti ve Gayesi	27
B. Muhâlea Bedeli	29
C. Müt'a Ödemesi	30
1. Müt'a Kavramı	30
2. Hükmü	31
3. Müt'anın Miktarı	33
4. Müt'anın Boşanma Tazminatı Açısından Değerlendirilmesi	36
D. İddet Nafakası ve Süknâ Hakkı	38
1. İddet Nafakası	38
a. İddet Kavramı	38

b. İddet Çeşitleri.....	39
c. İddetin Hukukî Sonuçları	42
d. İddet Nafakası	43
2. Süknâ Hakkı.....	46
E. Miras Hükümleri	48
F. Hidâne Masrafları	50
1. Hidâne Kavramı	50
2. Hidâne Hakkı	51
3. Hidâne Şartları ve Süresi	53
4. Hidâne Ücreti.....	54
II. Günümüzde Tartışılan Malî Ödemeler.....	57
A. İddet Sonrası Nafaka Ödemesi.....	57
B. Maddî ve Manevî Tazminat	60
1. İslâm Hukukunda Tazminat Kavramı.....	60
a. Maddî Tazminat ve Şartları.....	61
b. Manevî Tazminat ve Şartları.....	62
2. Boşanmadan Kaynaklı Tazminat	64
a. Maddî Tazminat	64
b. Manevî Tazminat	66
C. Mal Rejimi	68
1. Türk Medenî Kanuna Göre Mal Rejimleri	68
2. İslâm Hukukuna Göre Mal Rejimi.....	71
3. Mal Rejimi İle İlgili Değerlendirmeler	73
SONUÇ.....	78
BİBLİYOGRAFYA.....	81

KISALTMALAR

- bkz. : Bakınız
- ed. : Editör
- md. : Madde
- r.a. : Radıyallahu anhu
- s. : Sayfa
- s.a. : Sallallâhü aleyhi ve sellem
- TDV : Türkiye Diyanet Vakfı
- thk. : Tahkik eden
- TMAŞ : Tunus Mecelletü'l-Ahvâli'ş-şahsiyye
- TMK : Türk Medenî Kanunu
- ty. : Yayım tarihi yok
- vb. : Ve benzeri, ve benzerleri
- vd. : Ve diğerleri

ÖNSÖZ

Toplumun en küçük birimi olan aile toplumsal hayatı düzenlemede ve toplumsal huzuru sağlamada önemli bir görev üstlenmektedir. Bundan dolayı dinimizde önemli bir yere sahiptir. Evlilik kurulurken her ne kadar bir ömür boyu devam etmesi düşünülmüş olsa da bazen bu pek mümkün olmamaktadır. Böyle durumlarda boşanma yoluna gidilmektedir.

İslâm her ne kadar boşanma konusuna sıcak bakmamakta ise de gerektiği zaman buna müsaade etmiştir. İslâm aile hukuku boşamanın meydana gelmesi durumunda izlenilecek yol ve yöntemleri belirlemiş ve bu konuda belli sınırlamalar getirmiştir.

Bu çalışmamızda İslâm hukukuna göre boşanmanın meydana getirdiği sonuçlardan biri olan malî ödemeler konusu klasik ve modern kaynaklar ele alınarak incelenmiştir. Çalışmamız bir giriş ve iki bölümden oluşmaktadır. Giriş kısmında araştırmamızın konusundan, probleminden, çerçevesinden ve öneminden kısaca bahsedilmiştir. Ayrıca bu çalışmayı hazırlarken yararlanmış olduğumuz kaynakların içeriklerine de değinilmiştir.

Birinci bölümde İslâm aile hukukunda evliliğin sona ermesi konusu ele alınarak İslâm'ın boşamaya bakışının ne olduğu üzerinde kısaca durulmuştur. Bu bölümde ayrıca İslâm aile hukukuna göre evliliğin sona erme şekillerinin neler olduğu konusu ve bunların uygulanma noktası klasik kaynaklara göre hazırlanmıştır.

Çalışmamızın ikinci bölümünde ise evliliğin sona ermesinin malî sonuçları konusu İslâm hukukunda belirlenmiş malî sonuçlar ve günümüzde tartışılan malî ödemeler başlıkları altında incelenmiştir. Günümüzde tartışılan malî ödemeler başlığında iddet sonrası nafaka ödemesi, boşanmadan kaynaklı maddî ve manevî tazminat ile mal rejimi konuları incelenmiştir. Bu konudaki görüşlerin neler olduğu klasik ve modern kaynaklara göre incelenmiştir. Bu konular bağlamında İslâm ülkelerinin mevcut düzenlemelerine de yer yer değinilmiştir. Çalışmamız, ulaştığımız neticeler ve önerilerin bulunduğu sonuç bölümü ile tamamlanmıştır.

Son olarak bu çalışmayı hazırlama noktasında konu seçiminde ve ilerleyen süreçlerde yardımını ve desteğini esirgemeyen danışman hocam Doç. Dr. Necmeddin GÜNEY'e teşekkürlerimi sunuyorum. Ayrıca çalışmamda emeği geçen tez jürilerim Doç. Dr. Huzeyfe ÇEKER ve Doç. Dr. Yusuf Erdem GEZGİN hocalarıma önerileri ve eleştirileri için şükranlarımı arz ediyorum.

Sena TAŞ

Konya - 2022

GİRİŞ

I. Araştırmanın Konusu ve Problemi

“İslâm Aile Hukukunda Evliliğin Sona Ermesinin Malî Sonuçları” başlığını taşıyan bu çalışmada günümüzde eşlerin boşanması neticesinde gündeme gelen malî yükümlülükler ele alınacaktır. Bu çerçevede öncelikle klasik İslam hukukunda da ele alınan konular olan mehrin eksiksiz ödenmesi, iddet döneminde karının nafaka ve süknâ hakkının ifası ve bakıma muhtaç çocukların hidâne masraflarının karşılanması konuları incelenecektir. Bu konuların dışında günümüzde ülkemizde uygulanan pozitif hukukun veya değişen toplumsal şartların etkisiyle gündeme gelen ve tartışılan yeni malî yükümlülükler de mevcuttur. Bunlardan en önemli iki tanesi maddî-manevî tazminat talepleri ve iddet sonrasında da karıya nafaka ödemesinin devam etmesi uygulamalarıdır. Bütün bu konular klasik İslam hukuku hükümleri açısından incelenecektir. Bunun yanı sıra yer yer günümüz İslâm ülkelerindeki mevcut aile hukuku düzenlemelerinden ve ülkemizdeki pozitif hukuktan da bahsedilecektir.

Araştırmamızın amacı boşanma sonrası ortaya çıkan düzenlemelerin daha iyi anlaşılmasının sağlanması ve tarafların birbirlerine karşı oluşan malî yükümlülüklerini fikhî ilkeler çerçevesinde ortaya koymaktır. Çünkü boşanmalar günümüzde genellikle travmatik sonuçları olan süreçlerdir. Bu süreçte tarafların İslâm aile hukukuna göre hak ve yükümlüklerinin ne olduğunu bilmeleri evliliğin sona ermesi halinde adaletin tesisi açısından çok önemlidir. İslam hukuku açısından boşanmanın malî sonuçlarının bilinmesi bu konuda ortaya çıkabilecek problemlerin çözümüne katkı sağlayacaktır.

II. Araştırma Konusuyla İlgili Kuramsal Çerçeve ve Konuyla İlgili Belli Başlı Araştırmalar

Araştırmamızda İslâm aile hukukunda boşanmanın taraflar açısından doğurduğu malî sonuçlar ve bu hususlarla ilgili İslâm ülkelerinin kanunlarında yer alan düzenlemelere değinilecektir. Araştırmada öncelikle evliliğin sona ermesi konusundan bahsedilecektir. Daha sonra evliliğin sona ermesinin malî sonuçları ve tarafların boşanma sonrası birbirlerine yapacağı ödemeler ele alınacaktır.

Tez konumuz olan evliliğin sona ermesinin bütün malî sonuçlarını İslam ülkeleriyle mukayeseli olarak inceleyen bir araştırmaya rastlamadık. Tez çalışmamızın belli alt başlıklarını yazarken istifade edeceğimiz başlıca kaynaklar önem sırasına göre şunlardır:

1) Abdülkadir Tekin'in *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları (Nafaka, Mesken ve Miras Hakları)* adlı doçentlik çalışması (2020). Bu çalışma giriş ve üç bölümden oluşmaktadır. Birinci bölümde *İslâm hukukuna göre boşanma* konusundan bahsedilmiştir. İkinci bölümde *İslâm hukukuna göre boşanma sonrası kadının malî hakları* konusu ele alınmış üçüncü bölümde ise *modern hukuka göre boşanma sonrası nafaka, mesken ve mirasçılık* konuları incelenmiştir. Genel olarak içeriği tezimiz ile benzerlik göstermekle birlikte bu çalışma tez önerimizi verdiğimiz dönem ile aynı zamanda yayınlanmıştır.

2) İbrahim Yılmaz'ın *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma* başlıklı doktora tezi (2006) boşanmayla ilgili yapılmış genel bir çalışmadır. Konumuzu ilgilendiren bazı sınırlı bilgiler 'Boşama Yetkisini Sınırlayıcı Maddî Tedbirler' başlığı altında verilmiştir.

3) Kübra Aydemir Cantekin'in hazırlamış olduğu *Bazı İslâm Ülkelerindeki Mevzuat Işığında Boşanmanın Hukukî Sonuçları* adlı yüksek lisans tezi (2017) klasik İslâm Hukuku ve bazı İslâm ülkelerinin kanunlarına göre boşanmanın sonuçlarından olan iddet, nafaka ve hidâne konularını ele almıştır.

4) Hatice Acar tarafından hazırlanmış olan *İslâm Hukukunda Boşama Sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti* isimli yüksek lisans tezi (2019) ikinci bölümünde tezimizde ele alacağımız konulardan iddet nafakası, boşanma sonrası nafaka, süknâ hakkı, maddî ve manevî tazminat ile mut'a konularına yer vermiştir. Konular klasik İslam hukuku hükümlerine ve günümüz ictihadlarına göre incelenmiştir.

5) Ayşegül Ata'nın *İslâm Hukukuna Göre Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevî Tazminat* başlıklı yüksek lisans tezi (2019) boşanma sonrası nafaka konusu ele alınmış ve manevî tazminat başlığı altında müt'a konusuna da değinilmiştir.

Tezin sonuç kısmında ise müt‘anın tam karşılığının bugünkü anlamda manevî tazminat olduğu kanaati hâkimdir.

6) Hamza Köse’nin *İslâm Hukukunda Müt‘a Nafakası ve İslâm Ülkelerindeki Uygulamaları* başlıklı yüksek lisans tezi (2019) müt‘a konusunu ele almıştır. Tez birinci bölümde müt‘a kavramı tanıtılarak mezheplerin müt‘a nafakasına yaklaşımını ve müt‘anın miktarı gibi konulardan bahsetmiştir. Çalışmanın ikinci bölümü ise Arap ülkelerindeki müt‘a nafakası düzenlemesini incelemiştir.

7) Nihat Dalgın’ın “İslâm Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme” isimli makalesi (2005) boşanma sonrasında maddî tazminatın meşruiyeti ve gerekçesi ile maddî tazminatın miktarı ve ödeme şekillerinden bahsetmiştir.

8) Hasan Tanrıverdi’nin “İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Müt‘a)” adlı makalesi (2011). Bu makalede müellif İslâm hukukunda erkeğin belli şartlarda boşanma durumunda kadına vermesi tavsiye edilen mal anlamında kullanılan müt‘a kavramını manevî tazminat açısından değerlendirmiştir.

Araştırma konumuzun alt başlıklarına dair bilgiler için klasik İslam hukuku kaynaklarına ve modern araştırmalara başvurulacaktır. Tezimizde burada bahsedilen çalışmaların dışında da çeşitli kitap, makale, tebliğ ve tezlerden istifade edilecektir.

BİRİNCİ BÖLÜM

EVLİLİĞİN SONA ERMESİ

I. İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi

İslâm, aile kurumuna büyük önem vermiş, kurulmasını kolaylaştırıcı yöntemler sunarak onu teşvik etmiştir. Evlilik akdi yapılırken ömür boyu sürecek olması hedeflenmiş ve süresiz bir sözleşme olarak görülmüştür. Bundan dolayı akdin başlangıcında belli bir süre kaydı konularak yapılan evlilikler geçersiz kabul edilmiştir. Evliliğin ölüm dışında başka bir sebeple bitmesi toplum için hoş karşılanan bir durum değildir. Çünkü toplum düzeninin sağlanmasında evlilik kurumunun büyük rolü bulunmaktadır.¹ Bundan dolayı sebepsiz yere biten evliliklerin artması toplumda sosyal, ekonomik ve bazı psikolojik problemlerin ortaya çıkmasına sebep olmaktadır.

Evlilik akdi yapılırken her ne kadar bir ömür boyu sürmesi hedeflense de taraflar arasında yaşanan birtakım anlaşmazlık ve problemler evliliğin sona ermesine sebep olabilmektedir. Böyle bir durumda evliliği sürdürmeye çalışmak bazen taraflar için katlanılmaz olmakta ve evlilik akdinin sona erdirilmesi meselesi ortaya çıkmaktadır.

Tarih boyunca toplumlara göre evliliğin son bulması konusunda farklı yaklaşımlar bulunmaktadır. İslâm aile hukukunun da aralarında bulunduğu farklı hukuk sistemlerinin evliliğin sona ermesi hususundaki bu yaklaşımlarını şu şekilde sıralamak mümkündür:

1) *Serbest boşama sistemi*: Evlenme akdinin kurulması ve sona erdirilmesini tarafların iradesine bırakan yaklaşımdır. Eşler tek taraflı veya karşılıklı anlaşarak evliliği sona erdirme hakkına sahiptir. Roma, Cermen ve İbranî hukuk sistemleri bu yaklaşımı benimsemektedir.²

¹ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 257.

² Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s. 18; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 73.

2) *Boşamayı yasaklayan sistem*: Hıristiyan Katolik Kilisesi'nin, İncil'de bulunan "Tanrı'nın birleştirdiği insan ayrılmamalıdır." buyruğundan hareketle evlilik akdinin taraflar hayatta olduğu sürece sonlandırılmayacağı anlayışıdır.³

3) *Belli sebeplerin bulunması durumunda yargı kararıyla boşanma sistemi*: Tarafların evliliği tek taraflı olarak veya anlaşarak sona erdirme yetkileri bulunmamaktadır. Bu konuda yetki, mahkemelere aittir. Günümüz modern hukuk sistemlerindeki anlayış bu yöndedir.⁴ Türk Medenî Kanunu'na göre evliliğin sona erdirilmesi için bazı sebeplerin bulunması gerekir. Bu sebepler, biri genel diğerleri özel olmak üzere altı tanedir.⁵ Genel boşanma sebebi evlilik birliğinin sarsılması⁶ yani geçimsizlik durumudur. Özel sebepler ise zina,⁷ hayata kast, pek kötü veya onur kırıcı davranış,⁸ suç işleme ve haysiyetsiz hayat sürme,⁹ terk¹⁰ ve akıl hastalığıdır.¹¹ Bununla birlikte genel boşanma sebebi olan geçimsizlik her zaman boşanma sebebi olmaz. Bunun için şiddetli geçimsizliğin bulunması ve hâkimin de bu hükümde bulunması gerekir.¹²

4) *İslâm hukukunun benimsediği boşama sistemi*: İslâm hukukunun kendisine özgü anlayışıdır.¹³ Konuyu boşama çeşitleri başlığı altında ayrıntılı olarak ele alacağız. Bununla birlikte İslâm'ın bu konudaki temel yaklaşımından bahsetmek yerinde olacaktır. İslâm aile hukukunun evliliği sona erdirme hususunda temel iki yaklaşımı bulunmaktadır. İlk yaklaşım geçerli bir sebep olmaksızın sona erdirilen evliliği hoş karşılamamak ve taraflara bazı ağır manevî yaptırımlar uygulayarak bu evliliğin devamını sağlamaktadır. Bir diğer yaklaşım ise karşılıklı rıza ile veya

³ Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s. 16.

⁴ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 257-258.

⁵ Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, s. 21.

⁶ TMK. md. 166.

⁷ TMK. md. 161.

⁸ TMK. md. 162.

⁹ TMK. md. 163.

¹⁰ TMK. md. 164.

¹¹ TMK. md. 165.

¹² Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, s. 185-186.

¹³ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 257-258.

geçerli sebeplerin bulunması durumunda ya da yargı yoluyla taraflara evliliği sona erdirme hakkı vermektedir.¹⁴

Boşanma konusunda farklı tanımlar bulunmaktadır. Ancak hukuk sistemlerine göre şu şekilde genel bir tarif yapılabilir. *Boşanma*, “kurulan bir evlilik akdinden sonra tarafların arasında herhangi bir hukukî bağın kalmamasına sebep olan ve birbirlerine karşı olan hak ve sorumluluklarını sona erdiren bununla birlikte akdin başında verilmiş olan birtakım sözler var ise bunların korunarak ve çocukların hakkı gözetilerek yapılan hukukî bir işlemdir.”¹⁵

Boşanma konusu aileyi yakından ilgilendiren bir husus olduğu için İslâm hukuku kitaplarında geniş bir şekilde incelenmiştir. Konumuz gereği biz de evliliğin sona erme şekillerinin neler olduğundan ve ayrıntılarından bahsedeceğiz.

II. Evliliğin Sona Erme Çeşitleri

İslâm aile hukukunda evlilik dört şekilde sona ermektedir. Bunlardan üçü sahih evliliğin sona erdirilmesi ile ilgili kavramlar iken biri ise genellikle fâsid evliliği sona erdiren fesih işlemidir. Bunlar sırasıyla talâk, muhâlea, tefrik ve fesih kavramları olup bu boşanma şekillerinden en çok kullanılan tek taraflı boşama yani kocanın boşaması olan talâktır. Tarafların karşılıklı rıza ile boşanması muhâlea olarak adlandırılırken yargı yolu ile boşanma tefrik kavramı ile ifade edilmektedir.¹⁶ Nikâhın iptali anlamına gelen fesih, akit esnasında sıhhat veya lüzum şartlarının bulunmaması gibi bir eksikliğin olması veya irtidat gibi sonradan ortaya çıkan bir bozukluğun olması sebebiyle evlilik akdinin bozulması demektir.¹⁷ Nikâh akdinin feshedilmesi ile talâk sayısında bir eksilme meydana gelmez. Bundan dolayı fesih talâk sayılmamaktadır. Yani bir eksiklik veya bozukluktan dolayı nikâhları feshedilen eşler tekrar bir araya gelmek isterlerse üç boşama hakları bulunmaktadır.¹⁸

¹⁴ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 72-73.

¹⁵ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 31-32.

¹⁶ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74.

¹⁷ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/293.

¹⁸ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 37.

Genellikle tek taraflı meydana gelen ayrılığa *boşama* ismi verilirken tarafların her ikisinin de rızasının olduğu ayrılıklar ve mahkeme yoluyla ayrılmaya ise *boşanma* ismi verilmektedir.¹⁹

A. Talâk

1. Boşamanın Tanımı ve Boşama Hakkı

Sözlükte, “serbest kalmak, bağından kurtulmak” anlamına gelen talâk lafzının terim anlamı genel olarak “belli lafızlarla nikâh akdinin bozulması”²⁰ durumunu ifade ederken özel anlamı “boşama ehliyetine sahip olan kocanın, tek taraflı olarak belli lafızlarla eşini hemen veya gelecekteki bir zamanda boşamasıdır.”²¹

Talâkın meşruiyeti Kitap, sünnet ve icmâ ile sabittir.²² Kurân-ı Kerîm’de talâkın meşruluğunu gösteren âyet-i kerîmeler şunlardır:

*“(Dönüş yapılabilecek) boşama iki defadır. Sonrası, ya iyilikle geçinmek, ya da güzellikle bırakmaktır. (Evlilikte) tarafların Allah’ın belirlediği ölçüleri koruyamama endişeleri dışında kadınlara verdiklerinizden (boşanma esnasında) bir şeyi geri almanız sizin için helal olmaz. Eğer onlar Allah’ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur.”*²³

*“Eğer erkek karısını (üçüncü defa) boşarsa, kadın, onun dışında bir başka kocayla nikâhlanmadıkça ona helal olmaz. (Bu koca da) onu boşadığı takdirde onlar (kadın ile ilk kocası) Allah’ın koyduğu ölçüleri gözetebileceklerine inanıyorlarsa tekrar birbirlerine dönüp evlenmelerinde bir günah yoktur.”*²⁴

¹⁹ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 74.

²⁰ Acar, H. İbrahim, “Talâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39/496.

²¹ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 36.

²² Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/357.

²³ Bakara 2/229.

²⁴ Bakara 2/230.

“Ey peygamber! Kadınları boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın...”²⁵

Bu âyetler talâkın meşruluğunun delili olmakla birlikte Kurân’ın çizmiş olduğu sınırlara da dikkat çekmektedir.

Talâkın meşruluğunun sünnetten delili Hz. Peygamber’in (s.a.) “Helal olduğu halde Allah katında en sevimsiz olan şey boşamadır.”²⁶ hadisidir. İcmâ delili olarak Peygamber Efendimiz (s.a.) sonraki dönemlerin hiçbirinde İslâm âlimlerin erkeğin eşini boşamasına karşı bir itirazda bulunmayışları gösterilebilir. Bu konuda sükûtî icmânın bulunduğu söylenebilir.²⁷

İslâm’da bulunan boşama hakkının sadece erkeğe ait olup kadının boşama hakkının olmadığı gibi söylemler tam manasıyla doğru değildir. Çünkü boşama hakkı ve yetkisi farklı kavramlar olup hem erkek hem de kadın boşama hakkına sahiptirler. Bununla birlikte bu hakkın kullanımında yetki erkeğe aittir ve kadının bu hakkı kullanabilmesi için farklı bir yol izlemesi gerekmektedir. Erkek boşamak için talâk veya mahkeme yolunu tercih edebilir iken kadının boşama hakkını kullanabilmesi için kocanın evlilik akdi esnasında veya sonrasında bu yetkiyi ona vermesi gerekmektedir. Erkeğin boşama yetkisini kadına vermesi “tefvîzü-t’talâk” kavramı ile ifade edilir. Bununla birlikte bu yetkisi bulunmayan kadın muhâlea/hul²⁸ ya da mahkeme yolu ile boşanabilir.²⁹

Boşama yetkisinin genel olarak kocaya verilmesinin bazı sebepleri bulunmaktadır. Bu sebeplerin başında adalet ilkesinin bulunduğu söylenebilir. Çünkü evliliğin kurulmasında ve devam ettirilmesinde malî sorumluluk kocaya yüklenmiştir. Nikâhın sonuçlarından olan mehir, evliliğin devamında karısının ve çocuklarının nafakası ve herhangi bir boşanma durumunda çocukların geçim

²⁵ Talâk 65/1.

²⁶ Ebû Davûd, “Talâk”, 3.

²⁷ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 38.

²⁸ Bu kavram kendi başlığı altında ele alınacaktır.

²⁹ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 32-33.

masraflarını karşılama gibi maddî külfetlerin tamamı kocanın sorumluluğundadır. Dolayısıyla “hak ve sorumluluğun dengelenmesi” için kocanın birtakım haklara sahip olması gerekmektedir. Boşama yetkisi de bu haklardan bir tanesidir. Kocaya boşama yetkisinin verilmesinin sebepleri arasında kadınların duygusal olmaları ve erkeklerin genellikle bu konularda onlara nazaran daha dikkatli olmaları durumu da bulunmaktadır. Bu durum erkeklerin daha temkinli hareket etmelerine olanak sağlamaktadır. Özellikle kocanın yüklenmiş olduğu malî sorumluluklar onu boşama konusunda genellikle daha ihtiyatlı davranmaya sevk eder.³⁰

Boşama yetkisi bazı durumlarda da eşlerin başvurmaları halinde mahkemeye geçmektedir.³¹ Tefrik kavramı ile ifade edilen bu boşama şekline ileride değineceğiz.

2. Boşama Çeşitleri

Boşamanın, evliliğin devamı için yeni bir nikâh akdinin gerekip gerekmediğine ve sünnete uygunluğuna göre çeşitli şekilleri bulunmaktadır.

Evlilik esnasında meydana gelen boşamalarda iddet içerisinde iken kocanın eşine dönebilmesi için yeni bir nikâh akdine ihtiyacın bulunup bulunmamasına göre boşama *ric'î* ve *bâin* olmak üzere ikiye ayrılır:

a) *Ric'î boşama*: Kocanın yeni bir nikâh akdine ve yeniden mehir vermesine gerek kalmadan iddet süresi içerisinde tek taraflı olarak karısına dönebildiği boşama çeşididir. Boşamanın *ric'î* olabilmesi için taraflar arasında zifafın gerçekleşmiş olması, boşamanın sarîh lafızlarla yapılmış olması ve bu boşamanın birinci veya ikinci talâk olması gerekmektedir.³²

Ric'î boşamada koca isterse iddet süresi içerisinde tek taraflı olarak eşinin rızası bulunmasa bile ona geri dönebilir. Koca, dönme iradesini sözlü ifade veya evlilik hayatını fiilen sürdürerek yapabilir.

³⁰ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 259.

³¹ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 35.

³² Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 86; *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 111-113.

Ric'î boşamada evlilik bağı sona ermediği için evlilik akdi bütün sonuçlarıyla devam eder. Bundan dolayı eşlerden biri iddet süresi içerisinde vefat etse diğeri ona mirasçı olur. Ölüm veya boşamaya kadar ertelenen müeccel mehir, bu boşama ile muaccele dönüşmez.³³

Bu boşama ile üç talâk hakkından biri gitmiş olur. Bununla birlikte iddet süresi içerisinde koca karısına dönmezse boşama bâin talâka dönüşür.³⁴

b) Bâin boşama: Kocanın iddet içerisinde bile olsa yeni bir nikâh akdi ve mehir olmadan eşine dönüş imkânı vermeyen boşamadır. Hâneflere göre bâin boşama şekilleri şunlardır:

- Eşler arasında zifaf veya sahih halvet gerçekleşmeden meydana gelen boşamalar,

- Bir bedel karşılığında karşılıklı anlaşarak yapılan boşanma durumu,

- Mahkemenin boşaması,

- Kinayeli veya şiddet ve mübalağa içeren sözlerle yapılan boşama,

- Üçüncü ve son boşamalar bâin boşama sayılmaktadır.³⁵

Bâin talâk nikâh akdini kesin olarak ortadan kaldırdığı için sahih evliliğin sonuçları da ortadan kalkmış olmaktadır. Bundan dolayı artık eşler birbirlerine helal olmazlar ve yabancı hükmündedirler, birbirlerine mirasçı olamazlar ve müeccel mehir muaccel mehre dönüşür. Eşlerin tekrar evlenmek istemeleri durumunda ise yeni bir nikâh akdi ve mehir gerekmektedir.³⁶

İslâm hukukuna göre boşama sünnete uygun olup olmama açısından da *sünnî talâk* ve *bid'î talâk* olmak üzere ikiye ayrılmaktadır:

a) Sünnî talâk: Karısının hayız görmediği ve son hayızdan itibaren de cinsel ilişkinin yaşanmadığı dönemde kocanın boşamasıdır. “*Ey peygamber! Kadınları*

³³ Acar, H. İbrahim, “Talâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39/498.

³⁴ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 87.

³⁵ Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 309-310; Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/303, 304; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 87.

³⁶ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 266.

*boşamak istediğinizde onları iddetlerini dikkate alarak (temizlik halinde) boşayın ve iddeti sayın...*³⁷ âyeti sünnete uygun olan boşama şeklini belirlemektedir.

Sünnî boşama şekli anlık öfke ile yapıp sonradan pişmanlık duyulan boşamalar için alınan bir tedbir niteliğindedir. Bununla birlikte Hanefilere göre bir defa da üç talâk hakkının kullanılması da sünnete aykırıdır.³⁸

b) Bid'î talâk: Erkeğin karısını hayızlı iken veya temizlik döneminde cinsel ilişkinin ardından boşamasıdır. Aynı zamanda bir temizlik dönemi içerisinde kocanın birden fazla talâk hakkını kullanması da bid'î talâk sayılmıştır. Bu şekilde gerçekleşen boşamalar bidat ve haram olup boşayan kişi sünnete uygun davranmadığı için günah işlemiş olur. Bununla birlikte İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre bu tür boşamalar hukuken geçerli sayılır ve sünnî boşamanın doğurduğu sonuçlar bid'î boşamada da ortaya çıkar.³⁹

B. Muhâlea / Hul'

1. Tanımı ve Hükümü

Sözlükte “çıkarmak, gidermek”⁴⁰ gibi anlamları olan muhâlea kavramı fıkıhta “kadının, kocasına vereceği bir bedel karşılığında karşılıklı rıza ile boşanması” demektir. Burada “karşılıklı rıza” ifadesi boşamanın gerçekleşmesinin, kocanın bu teklifi kabul etmesine bağlı olması sebebiyledir.⁴¹

Fukahanın muhâleanın caiz olduğuna delil gösterdikleri âyet-i kerîme şudur:

*“..Eğer onlar Allah'ın belirlediği ölçüleri gözetmeyecekler diye endişe ederseniz, o zaman kadının (boşanmak için) bedel vermesinde ikisine de günah yoktur..”*⁴²

³⁷ Talâk 65/1.

³⁸ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 3/123; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/425-426.

³⁹ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 89.

⁴⁰ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, s. 126.

⁴¹ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 266.

⁴² Bakara 2/ 229.

İslâm'da kocanın haksız yere karısını boşaması hoş görülmediği gibi kadının da geçerli bir sebep olmadan boşanmayı istemesi doğru değildir.⁴³ Bununla birlikte evlilik hayatının çekilmez hale geldiği durumlarda kadın boşanmayı tercih edebilir. Bu âyete göre de kadın, eşi ile arasında ortaya çıkan geçimsizlik ve birtakım sıkıntılar sebebi ile tefrik yöntemi yerine mehir alacağından vazgeçerek ya da kocasına maddî bir bedel/boşanma tazminatı ödeyerek karşılıklı anlaşmaları halinde kocası ile boşanmasında bir sakınca olmadığı ifade edilmektedir.⁴⁴ İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre muhâlea yöntemi ile boşanmak bir bâin talâk hükmündedir.⁴⁵

İslâm hukukuna göre muhâlea yoluyla boşanan kadın, boşanmayı kendisinin istemesinden dolayı mehir, müt'a, iddet nafakası gibi malî hakları kocasından talep edemez.⁴⁶

2. Muhâleanın Rükün ve Şartları

Muhâleanın varlığı ve geçerli olması için bazı şartların bulunması gerekmektedir. Hanefilere göre muhâleanın rükünü îcap ve kabul iken⁴⁷ sıhhat şartı ise taraflar ve muhâlea bedelidir.⁴⁸ Bu unsurları kısaca şöyle açıklayabiliriz:

a) *İcap ve Kabul*: İrade beyanı anlamına gelmektedir. İslâm hukukçuları muhâleanın kocanın ve karısının karşılıklı rızaları ile meydana geldiği konusunda ittifak etmişlerdir.⁴⁹

Muhâlea zorla ve tehdit altında yapılmışsa Hanefilere göre talâk meydana gelir. Ancak baskı koca tarafından eşine yapılmışsa kadının muhâlea bedelini ödemesi gerekmez. İmam Şâfiî'ye göre ise zorlama altında yapılan muhâlea işlemi

⁴³ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 266-267.

⁴⁴ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 50.

⁴⁵ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fikhiyye Kâmusu*, 2/280.

⁴⁶ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 51.

⁴⁷ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 3/145; Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/399.

⁴⁸ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/490-494.

⁴⁹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/439-440; Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/399.

geçersiz olup herhangi bir hüküm doğurmaz.⁵⁰ Bununla birlikte kocanın nafakayı kesmesi veya kötü davranması gibi kadının muhâlea yapmaya zorlanması halinde böyle bir işlemin hukuken gerçekleşip gerçekleşmediği mezhepler arasında tartışmalıdır. Hanefilere göre böyle bir durumda kadının iradesi kaybolmadığı için muhâlea geçerlidir. Ama kocanın bu işlem karşılığında almış olduğu bedel helal olmamaktadır.⁵¹

b) Taraflar: Bu işlemin yapılabilmesi için kadın ve erkeğin arasında sahih bir nikâh akdinin bulunması gerekmektedir. Bununla birlikte evliliğin malî bir bedel karşılığında sonlandırılması söz konusu olduğu için taraflarda birtakım şartlar aranır. Muhâleada erkeğin tam ehliyetli (âkıl-bâliğ) olması gerekir iken kadının malî açıdan tasarruf ehliyetine sahip olması yani âkil, bâliğ ve reşîd olması gerekmektedir.⁵²

c) Muhâlea Bedeli: Kadının evliliği sona erdirmek için kocasına vermiş olduğu maddî değeri olan bedeldir.⁵³

3. Muhâleanın Sonuçları

Muhâleanın, talâk olarak mı yoksa fesih olarak mı görüleceği fukaha arasında tartışmalıdır. Hanefiler, Malîkîler, İmam Şâfî'nin son görüşüne ve Ahmed b. Hanbel'den gelen bir görüşe göre muhâlea yoluyla boşanma bir bâin talâk hükmündedir. İmam Şâfî'nin önceki görüşü ve Ahmed b. Hanbel'den gelen meşhur rivâyete göre de muhâlea fesih hükmündedir.⁵⁴

Muhâlea işleminin talâk veya fesih olarak kabul edilmesi farklı sonuçlar doğurur. Talâk olarak kabul edildiği takdirde bu işlem, bir bâin boşama olarak sayılır ve boşama haklarından biri eksilmiş olmaktadır.⁵⁵ Aradaki nikâh bağı ortadan

⁵⁰ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/207-208; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, s. 3/264.

⁵¹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/150; *el-Fetâva'l-Hindiyye*, 3/255; Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/399.

⁵² Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 91; Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/399-400.

⁵³ Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/400. Bu başlık tezimizin ikinci bölümünde ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

⁵⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/13; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/57; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, s. 3/268; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/249-250.

⁵⁵ Atar, Fahrettin, "Muhâlea", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/400.

kalktığı için erkek, eşine dönmek istediği takdirde kadının rızasının olması ve yeni bir nikâh akdinin yapılması gerekmektedir. Muhâlea, fesih olarak kabul edildiği zaman ise evlilik birliği son bulmakla birlikte talâk hakkında bir eksilme meydana gelmemektedir.⁵⁶

C. Tefrik

Evliliğin yargı kararıyla son bulmasını ifade eden tefrik kavramı sözlükte “iki şeyi birbirinden ayırmak” anlamına gelmektedir.⁵⁷ Boşama yetkisinin mahkemeye geçtiği bazı durumlar bulunmaktadır. Bu boşanma şeklinde taraflar tek başlarına veya beraber mahkemeye başvurarak ayrılık talebinde bulunabilmektedir. Bu durumda hâkim ayrılıp ayrılmayacaklarına karar verecek olan yetkili kimsedir. Tefrik yöntemine her ne kadar erkekler de başvurabilse de onların tek taraflı olarak talâk yetkilerinin bulunması nedeniyle bu ayrılık yöntemi genelde kadınlar için söz konusu olmaktadır.⁵⁸

Tefrik yolu ile ayrılmak için fâkihlerin ileri sürdüğü sebeplerin başlıcaları şunlardır:

1) *Hastalık ve Beden Kusuru*: Kocada ailevî ilişki kurmayı engelleyecek kusurların veya birtakım hastalıkların bulunması fâkihlerin çoğunluğuna göre kadın için mahkemeye başvurma sebebidir. Kadının tefrik için hâkime başvurabilmesi için kocasında bu kusurların bulunduğunu nikâhtan önce öğrenmemiş olması ve öğrendikten sonra da razı olmaması gerekmektedir.⁵⁹

Hastalık ve beden kusuru sebebiyle mahkemeye başvurulması halinde bu hastalık veya kusurlar tedavi edilebilirse hâkim bir yıl süre tanır ve sürenin sonunda duruma göre kararını verir. Ancak tedavi imkânı yok ise hâkim hemen tarafları boşar.⁶⁰

⁵⁶ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 233.

⁵⁷ Acar, H. İbrahim, “Tefrik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40/277.

⁵⁸ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 267.

⁵⁹ Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâli 'ş-Şahsiyye*, s. 28; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 92-93.

⁶⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/26.

2) *Şiddetli Geçimsizlik*: Eşler arasında ortaya çıkan anlaşmazlık, kocanın karısına kötü davranması, iz bırakacak şekilde dövmesi, haram olan fiilleri yapmaya zorlaması veya kötü alışkanlıklara sahip olması durumudur. Böyle bir durumda öncelikle tarafların arasının düzeltilmesi için uğraşılır. Kur'ân-ı Kerîm'de bu konu hakkında şöyle buyurulmaktadır:

*“Eğer karı-kocanın arasının açılmasından endişe ederseniz, erkeğin ailesinden bir hakem, kadının ailesinden bir hakem gönderin. İki taraf (arayı) düzeltmek isterlerse, Allah da onları uzlaştırır...”*⁶¹

Aralarının düzeltilmesi mümkün olmadığı durumda Malîkîlere göre hakemler boşamaya da yetkili kimselerdir.⁶² Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi de bu görüşü kanunlaştırmıştır. Buna göre şiddetli geçimsizlik sebebiyle mahkemeye başvurulması durumunda mahkeme iki tarafın ailelerinden birer hakem tayin eder. Bu hakemler tarafların uzlaşmasını sağlayamaz ise hâkim kusurun hangi tarafta olduğuna bakar. Kusurun kocada bulunması durumunda ayrılığa hükmedilirken kadında bulunması halinde kadının vereceği maddî bir bedel karşılığında eşler ayrılır.⁶³

3) *Kocanın Eşini Zina ile Suçlaması (Mülâane/Liân)*: Lanetleşme anlamına gelen liân fıkıh terimi olarak kocanın, karısını zinayla suçlaması ancak bunu şahitlerle ispat edememesi durumunda mahkemede karısı ile karşılıklı olarak yeminleşmeleridir. Kur'ân'daki şu âyet bu uygulamanın hem delili niteliğindedir, hem de nasıl yapılacağını göstermektedir:

“Eşlerine zina isnat edip de kendilerinden başka şahitleri olmayanlara gelince, onların her birinin şahitliği; kendisinin doğru söyleyenlerden olduğuna dair, Allah adına dört defa yemin ederek şahitlik etmesi, beşinci defada da; eğer yalancılardan ise, Allah'ın lanetinin kendi üzerine olmasını ifade etmesiyle yerine gelir. Kocasının yalancılardan olduğuna dair Allah'ı dört defa şahit getirmesi (Allah

⁶¹ Nisâ 4/35.

⁶² İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/81-82.

⁶³ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 268-269; *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 130.

adına yemin etmesi), beşinci defada da eğer kocası doğru söyleyenlerden ise Allah'ın gazabının kendi üzerine olmasını dilemesi, kadından cezayı kaldırır.”⁶⁴

Yeminleşmeye öncelikle kocadan başlanır. Mülâane son bulunca hâkim eşlerin arasını ayırır. Ebû Hanîfe ve İmam Muhammed’e göre bu bir bâin boşama sayılırken Ebû Yûsuf ve cumhura göre ise tarafların aralarında sürekli evlenme engeli doğuran fesih hükmündedir.⁶⁵

4) *Kocanın Nafakayı Sağlayamaması*: Evlilik birliği içerisinde nafaka ile sorumlu tutulan koca bu yükümlülüğünü yerine getirmediği takdirde öncelikle sebebine bakılır. Elinde olmayan sebeplerle veya fakirlikten ötürü nafakayı karşılayamıyorsa bu durumda kadın boşanma davası açamaz. Kadının ısrarcı olması halinde mahkeme kocası adına borçlanmasına hüküm verir.⁶⁶

Kocanın maddî durumu yerinde olmasına rağmen nafakayı temin etmemesi durumunda ise Hanefilere göre kadın boşanma talebinde bulunamazken diğer mezhepler bunu kabul etmektedir. Mahkeme kadının talebi doğrultusunda peşin nafakaya da hükmedebilir. Böyle çözümler varken bu gerekçe ile ayrılık davası açmak uygun değildir.⁶⁷

5) *Eşine Yaklaşmama Yemini (Îlâ)*: Sözlükte “birbirinden uzaklaşmak ve yemin etmek” anlamına gelen îlâ, bir erkeğin dört ay veya daha fazla bir süre eşine yaklaşmayacağına dair yemin etmesi veya bunu ağır bir ibadete bağlayarak kendisine yasaklamasıdır. Şu âyet-i kerîme îlâ ile ilgili hükmü ortaya koymaktadır:

“Eşlerine yaklaşmamaya yemin edenler için dört ay bekleme süresi vardır. Eğer (bu süre içinde) dönerlerse şüphesiz Allah çok bağışlayandır, çok merhamet edendir. Eğer (yemin edenler yeminlerinden dönmeyip kadınlarını) boşamaya karar verirlerse (ayrılırlar). Biliniz ki, Allah hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir.”⁶⁸

⁶⁴ Nûr 24/6-9.

⁶⁵ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, thk. Said Bekdaş, Beyrut 2010, s. 6/252-253; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/581.

⁶⁶ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/590-591.

⁶⁷ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 270.

⁶⁸ Bakara /226-227.

Hanefî mezhebine göre bu süre içerisinde koca yeminini bozarsa yemin kefareti ile sorumlu olur ya da bunu bir ibadete bağladıysa o ibadetle yükümlü tutulur. Ama koca karısına dönmez de süre de biterse bir bâin talâk meydana gelmiş olur. Diğer mezheplere göre ise sürenin bitmesi ile boşama meydana gelmez. Böyle bir durumda koca ya karısına dönmeli ya onu boşamalı ya da kadın tefrik için mahkemeye başvurmalıdır. Kocanın boşaması ve mahkemenin tefriki ric'î talâk hükmündedir.⁶⁹

6) *Kocanın Kaybolması veya Evi Terk Etmesi*: Yaşadığı halde nerede olduğu bilinmeyen kimseye *gâib*, hayatta olup olmadığına dair bilgi bulunmayan ve kendisinden haber alınmayan kişiye *mefkûd* denir.⁷⁰

Hanefî ve Şâfiîlere göre gâib olan koca için boşanma davası açılmaz iken diğer mezheplere göre bu sebeple kadın mahkemeye başvurabilir. Gâib olan kişinin yeri biliniyorsa gelmesi için haber verilir. Kocanın gelmemesi halinde mahkeme boşanmalarına hükmeder. Yeri bilinmiyorsa hâkim hemen tefrik kararı verebilir ve bu boşama bir bâin boşama sayılır.⁷¹

Mefkûd olan koca için kadının mahkemeye başvurmasında mezhepler arasında ittifak bulunmaktadır. Mahkemenin vereceği karar hususunda ise fâkihler arasında ihtilaf bulunmaktadır.⁷² Mâlikîlere göre eşi mefkûd olan kadın mahkemeye müracaattan dört yıl sonra boşanmış sayılır.⁷³ Hanefî ve Şâfiîlere göre ise kadın, kocasının yaşitlarının vefatına kadar bekler.⁷⁴ Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi, Malîkîlerin görüşünü benimseyerek kadının mahkemeye başvurmasından sonra dört yıl geçmesi halinde boşanmış olacağı hükmünü vermiştir.⁷⁵

⁶⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 7/21-22; Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/11-12; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/83-84.

⁷⁰ Neseî, *Tilbetü't-talebe*, s. 196; Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/315.

⁷¹ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/532-533; Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 270.

⁷² Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 270.

⁷³ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/30-31.

⁷⁴ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/181-182; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, s. 3/397.

⁷⁵ *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 127-129.

D. Fesih

1. Tanımı

Evliliğin sona erme şekillerinden biri de fesih işlemidir. Fesih, sözlükte “bozmak, iki şeyi birbirinden ayırıp dağıtmak”⁷⁶ anlamlarına gelirken İslâm aile hukukunda “nikâh akdi sırasında mevcut olan veya sonradan ortaya çıkan bir eksiklik veya bozukluk sebebiyle nikâh akdinin bozulması”⁷⁷ şeklindeki işlemin adıdır.

Fesihin bu tanımı Hânefilere göredir. Hânefiler muâmelât konusunda butlân ve fesad ayırımı yaparken fakihlerin çoğu ikisini aynı kabul eder ve muteberlik şartlarından birini taşımayan fiile hüküm bağlamazlar. Ancak Hânefilere göre örneğin şahitsiz yapılan bir nikâh akdi fâsid bir işlem olup birtakım hukuki sonuçlar doğurmaktadır.⁷⁸

Fesih, tanımda da belirtildiği üzere ya evlilik akdi esnasında mevcut bulunan ya da evlilik akdinden sonra meydana gelen bir eksiklik sebebiyle olur. Evlilik akdi sırasında bulunan eksiklikler şunlardır:

a) Nikâh akdinin unsurlarından birinin bulunmaması: Kadının başka bir erkekle evli olması veya iddet müddeti içinde bulunması ya da kadın ile erkeğin birbirlerine mahrem olmaları durumudur. Bu eksikliklerden birinin mevcut olduğu akitten sonra anlaşılırsa akit feshedilir.

b) Baba veya dede dışındaki bir veli tarafından evlendirilen küçüğün bulûğ muhayyerliği hakkını kullanarak akdin feshini istemesi.

c) Reşît bir kadının velisinin izni olmadan dengi olmayan biriyle veya mehr-i mislinden az bir mehirle evlenmesi durumunda velinin bu akdin feshini istemesi. Kadının hamile olması durumunda velinin bu hakkı ortadan kalkmaktadır.⁷⁹

Evlilik akdinden sonra oluşan eksiklikler de şu şekildedir:

⁷⁶ Bardakoğlu, Ali, “Fesih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/427.

⁷⁷ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/293.

⁷⁸ Şa’bân, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü’l-Fıkh)*, s. 269-270.

⁷⁹ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/293; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 343.

a) Kadın veya kocadan birinin irtidat etmesi

b) Kocanın sonradan müslüman olması halinde müşrik olan karısının İslâm'a girmeyi veya ehl-i kitaptan olmayı kabul etmemesi.

c) Eşlerden birinin diğerinin usul veya fûruundan birisi ile hürmet-i müsâhereye⁸⁰ sebep olan bir fiil işlemesi.⁸¹

d) Kadın, nikâhtan sonra kocasında evliliğe mani bir bedenî kusur bulur ve buna razı olmazsa akdin feshini isteyebilir. Ancak bu kusuru evlilikten sonra öğrenmesi veya ilk öğrendiği zaman buna razı gelmemiş olması gerekir.⁸²

2. Talâk ve Fesih Ayırımı

Talâk ve fesih arasında birtakım farklılıklar bulunmaktadır. Bu farklar şu şekilde sıralanabilir:

a) Ric'î talâkta kocanın tek taraflı iradesiyle evliliği devam ettirme imkânı bulunurken fesihte böyle bir imkân yoktur. Feshe sebebiyet veren eksikliğin giderilebilmesi durumunda evlilik için yeni bir akit gereklidir.

b) Talâk ile kocanın boşama haklarında eksilme meydana gelirken fesihte talâk haklarından biri kullanılmış olmaz. Yani yeni bir akitle evlenmeleri durumunda kocanın üç talâk hakkı bulunmaktadır.

c) Talâk hâkimin hükmüne bağlı olmadan gerçekleşirken fesih ise bu bakımdan iki çeşittir. Bazı durumlarda hâkimin hükmüne ihtiyaç duyulurken bazı durumlarda ise hâkimin hükmüne ihtiyaç yoktur.⁸³ Bu şekildeki ayırım da aşağıda ayrıntılı bir şekilde ele alınmıştır.

⁸⁰ Hürmet-i müsâhere: Evlilik akdiyle meydana gelen ve ebedî evlenme engeli doğuran hısımlık. Aktan, Hamza, "Sihriyet", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37/111.

⁸¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmîyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/183; Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/293; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 344.

⁸² Hallâf, *Ahkâmü'l-Ahvâli'sh-Şahsiyye*, s. 28; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 51.

⁸³ Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, 1/293-294.

3. Fesih ve İnfisah Nedenleri

Nikâhın feshini gerektiren hususlar hâkimin hükmüne bağlı olup olmaması bakımından iki çeşittir. Hâkimin araştırmasına ihtiyaç duyulan durumlar fesih iken hâkimin araştırmasına ihtiyaç duyulmayan bozukluklar ise infisah olarak değerlendirilir. Fesih nedenleri kısaca şöyledir:

a) Eşler arasında kefaetin bulunmaması durumunda evliliğin feshi. Denklik meselesi çeşitli hususlara bağlı olduğundan araştırmayı ve hâkimin hükmünü gerekli kılan bir meseledir.

b) Mehrin emsal mehrden düşük olması. Emsal mehrin belirlenmesi konusu hâkimin takdirini ve araştırmasını gerektirmektedir.

c) Bulûğ muhayyerliği sebebiyle evliliğin feshedilmesi. Baba ve dede dışındaki bir veli tarafından küçük çocukların evlendirilmesi halinde bu çocukların bulûğa erdikten sonra nikâh akdini feshettirme hakları bulunmaktadır. Velilerin bu konuda gerekli özeni göstermemiş olma ihtimali ortaya çıktığı için hâkimin hükmü gerekmektedir.

d) Kadın ve kocasının arasında din ayrılığının meydana gelmesi. Erkeğin İslâm'ı kabul edip kadının kabul etmemesi durumunda fesih meydana gelir.

e) Velileri tarafından evlendirilen akıl hastalarının iyileşmeleri halinde evliliği feshettirmeleri.⁸⁴

Hâkimim hükmünü gerektirmeyen takdir ve araştırmaya ihtiyaç duyulmayan fesih sebepleri infisah olarak değerlendirilir ve evlilik akdi kendiliğinden son bulur. İnfisah sebepleri şu şekilde sıralanabilir:

a) Evlilik akdinin sıhhat şartlarından birinin eksik olması. Kadın ve kocası arasında birbirlerinin mahremi olduklarının anlaşılması, kadının iddet bekliyor

⁸⁴ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 347; Acar, H. İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s. 192-210.

olması veya başka biri ile evli bulunması gibi evlilik engellerinden birinin bulunmasıdır.

b) Eşlerden birinin hürmet-i müsâhereyi gerektirecek bir fiil işlemesi.

c) Kocanın irtidat etmesi. Ebû Hanîfe ve Ebû Yusuf'a göre kocanın irtidatı fesih sebeplerinden olup hâkimin kararına ihtiyaç duyulmaz.⁸⁵

E. Ölüm

Taraflardan birinin vefat etmesi durumunda evlilik kendiliğinden son bulur. Ölüm taraflardan ikisi için de farklı sonuçlar doğurur. Kadının vefat etmesi durumunda sadece miras konusu ortaya çıkarken kocanın vefat etmesi durumunda ise miras ve iddet konuları söz konusu olur.

Eşlerden birinin vefatı ile diğer eş ona mirasçı olur. Ancak bu eşlerin evli olmaları durumunda geçerlidir. Vefat esnasında eşlerin boşanmış olmaları ve kadının iddetinin devam ediyor olması halinde bakılır. Eğer boşama ric'î ise birbirlerine mirasçı olabilirlerken boşamanın bâin olması durumunda birbirlerine mirasçı olamazlar.⁸⁶

Ölümlle birlikte kişinin şahsa bağlı hakları sona ermektedir. Yani vefat eden kimsenin sahip olduğu hidâne, velayet gibi hak ve sorumluluklar ölümlle birlikte düşer.⁸⁷

⁸⁵ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 348; Acar, H. İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, s. 228-235.

⁸⁶ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s.113.

⁸⁷ Esen, Hüseyin, "Ölüm (Fıkıh)", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34/39.

İKİNCİ BÖLÜM

EVİLİĞİN SONA ERMESİNİN MALİ SONUÇLARI

I. İslâm Hukukunda Belirlenmiş Malî Sonuçlar

A. Mehir

1. Mehir Kavramı

Sözlük anlamı ücret olan mehir,⁸⁸ İslâm hukukunda erkeğin nikâh akdi esnasında kadına verdiği veya vermeyi taahhüt ettiği para veya mala verilen isimdir.⁸⁹ Mehir kelimesinin yerine aynı zamanda sadâk, sadaka, atıyye, nihle, alâik, farîza, tavl, ecir, ukr ve nikâh kelimeleri de kullanılmaktadır.⁹⁰ Kadının evlenme akdi ile almaya hak kazandığı mehir, İslâm hukukçularının çoğunluğuna göre nikâh akdinin bir şartı olmayıp hukukî neticelerinden birisidir. Dolayısıyla mehir, akit esnasında konuşulmamış olsa veya verilmeyeceği şart koşulmuş olsa bile nikâh akdi geçerli olup kadın da mehr-i misl almaya hak kazanır.⁹¹ Fakat Malîkîler böyle bir şartın ileri sürüldüğü nikâh akdinin geçerli olmayacağını söylemiştir.⁹²

Mehrin gerekliliği konusunda pek çok âyet-i kerîme ve hadis bulunmaktadır. İlgili âyet-i kerîmelerden bazıları şunlardır:

*“Kadınlara mehirlerini (bir görev olarak) gönül hoşluğuyla verin. Eğer kendi istekleriyle o mehrin bir kısmını size bağışarlarsa, onu da afiyetle yiyin.”*⁹³; *“...Bunların dışında kalanlar ise, iffetli yaşamak ve zina etmemek şartıyla mallarınızla (mehirlerini verip) istemeniz size helal kılındı. Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin. Mehir*

⁸⁸ Aydın, Mehmet Âkif, “Mehir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28/390.

⁸⁹ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 61.

⁹⁰ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/10; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/251.

⁹¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 1/204; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 62.

⁹² İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/15; İbn Hazm, *el-Muhallâ*, 9/50.

⁹³ Nisa 4/4.

*belirlendikten sonra, onunla ilgili olarak uzlaştığınız şeyler konusunda size günah yoktur...*⁹⁴

Hz. Peygamber (s.a.) mehrin gerekliliği hususunda şöyle buyurmuştur:

*“Demirden bir yüzük dahi olsa [mehr olarak] ver.”*⁹⁵

Mehir ile ilgili bulunan âyet ve hadislerin yanı sıra günümüze kadar mehrin ödenmesinin gerekliliği hususunda karşıt bir görüşün bulunmaması bu konuda icma olduğunu göstermektedir.⁹⁶

Kur’ân-ı Kerîm’de ve hadislerde genel hatları ile bahsedilen mehir, kadının boşanma durumunda veya eşinin vefatı halinde onun için bir teminat görevi görmektedir.⁹⁷

2. Mehir Çeşitleri ve Miktarı

Mehir, miktarının nikâh akdi esnasında belirlenip belirlenmemesine göre ikiye ayrılır. Akit esnasında tarafların belirlemiş olduğu mehre “belirlenmiş mehir” anlamında *mehr-i müsemmâ* denir. Eğer akit sırasında miktarı belirlenmemişse bu durumda kadının baba tarafından eğer yoksa da yakın çevresinden olan akran ve kendi özelliklerine yakın bir kadın için belirlenmiş olan mehir dikkate alınır. Bu şekilde tespit edilen mehre “emsallerine/benzerlerine verilen mehir” anlamında *mehr-i misl* denir.⁹⁸

Mehir miktarının üst sınırı ile ilgili herhangi bir nas bulunmamaktadır. Ulemâ da bu konuda bir belirleme olmadığına dair ittifak etmiştir.⁹⁹ Kur’ân-ı Kerîm’de şöyle buyurulmuştur:

⁹⁴ Nisa 4/24.

⁹⁵ Buhârî, “Nikâh”, 51/52.

⁹⁶ Yıldırım, Nurettin, *İslâm Hukukunda Mehir ile İlgili Anlaşmazlıklar*, s. 5.

⁹⁷ Acar, Hatice, *Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti*, s. 11.

⁹⁸ Şîrâzî, *et-Tenbih*, s.167; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/118; *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 80.

⁹⁹ İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/15; Yıldırım, Nurettin, *İslâm Hukukunda Mehir ile İlgili Anlaşmazlıklar*, s. 12.

“Eğer bir eşin yerine başka bir eş almak isterseniz, öbürüne (mehir olarak) yüklerle mal vermiş olsanız dahi ondan hiçbir şeyi geri almayın...”¹⁰⁰

Mehir alt sınırının ne olacağı hususunda ise ulemânın farklı görüşleri bulunmaktadır. Miktarın belirlenmesinde genellikle tarafların ekonomik şartları ve içinde bulunulan dönemin örf ve adetleri etkili olmaktadır.

Hanefî mezhebi mehrin alt sınırını 10 dirhem olarak belirlemiştir. Bu miktar yaklaşık olarak iki koyun bedelidir. Burada hırsızlığın (sirkat) alt sınırına kıyas yapılmıştır.¹⁰¹ Malîkîler’e göre mehrin alt sınırı çeyrek dinar veya üç dirhem iken¹⁰² Şâfiî ve Hanbelî mezheplerine göre ise herhangi bir alt sınır yoktur.¹⁰³

Nelerin mehrin konusu olacağı konusunda İslâm hukukçuları, para, mal sayılabilecek her türlü şey (mütekavvim mal) ve maddî değeri olan menfaatin mehr olarak belirlenebileceğini söylemişlerdir.¹⁰⁴ İslâm’a göre mal sayılmayan içki, domuz, kan gibi şeyler mehr olarak kabul edilmez. Bunlardan biri mehr olarak belirlenmiş olsa nikâh akdi mehrsiz yapılmış kabul edilir ve zifaf gerçekleşti ise kadına mehr-i misl ödenir. Zifaf gerçekleşmeden boşanma olması durumunda ise kadına müt‘a verilir.¹⁰⁵ Ancak Mâlikîler, mehri akdin sıhhat şartı olarak kabul ettikleri için mehrin geçersiz olması halinde akdin de geçersiz olacağını söylerler.¹⁰⁶

Akit esnasında belirlenmiş olan mehr yani mehr-i müsemmâ tamamen peşin ödenebileceği gibi daha sonra ödenmek üzere de kararlaştırılabilir. Mehrin nikâh akdi esnasında peşin olarak ödenen kısmına “mehr-i muaccel (peşin mehr)”, ödenmesi ileri bir zamana bağlanan mehre de “mehr-i müeccel (ertelenmiş mehr)” denir. Böyle bir durumda kadın belirlenen zamandan önce mehrini talep edemez. Mesela tayin edilen vakitten önce ric‘î talâk gerçekleşirse kadın mehrini isteyemez. Bununla beraber tayin edilen vakitten önce koca vefat ederse mehr peşine dönüşür.

¹⁰⁰ Nisa 4/20.

¹⁰¹ Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 224. Mehrin en alt sınırı günümüzde yaklaşık 4 gr. 22 ayar altındır.

¹⁰² Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/152; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/15.

¹⁰³ Şîrâzî, *el-Mühezzeb*, 2/55; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/161.

¹⁰⁴ Şîrâzî, *et-Tenbîh*, s.166; Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/277; Şevkânî, *es-Seylü'l-cerrâr*, 2/282; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/102;

¹⁰⁵ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/277-278; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 223.

¹⁰⁶ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/15, 23.

Mehr-i müeccelde ödeme herhangi bir zamana bağlanmamış ise eşlerden birinin vefatı veya boşanma durumunda mehr-i muaccele dönüşür. Boşamanın bâin veya ric'î olması durumu değiştirmez. Sadece ric'î boşamada mehir, iddetin süresi sona erdikten sonra peşin hale gelir.¹⁰⁷

3. Mehri Gerektiren Durumlar

Mehir koca için nikâhla birlikte hemen borç haline gelmez. Bazı durumlarda mehrin tamamı bazı durumlarda da mehrin yarısı sâkit olabilir. Hanefiler ve Hanbelîlere göre kadın, mehrin tamamına şu üç durumdan birinin meydana gelmesi halinde hak kazanır:¹⁰⁸

a) *Zifafın gerçekleşmesi*: Evlilikte zifafın meydana gelmesi ile kadın mehrin tamamını almaya hak sahibi olur. Mehir, eğer mehr-i muaccel olarak belirlenmiş ise kadın hemen isteme hakkına sahip olur. Ama mehr-i müccel olarak anlaşılmış ise vadesi gelmeden kadın mehrini isteyemez.¹⁰⁹ Zifaf ile kadının mehri almaya hak sahibi olması şu âyet-i kerîmede belirtilmiştir:

“...Onlardan (nikâhlanıp) faydalanmanıza karşılık sabit bir hak olarak kendilerine mehirlerini verin...”¹¹⁰

b) *Birleşme olmadan önce kocanın vefat etmesi*: Sahih evlilik akdi ile birlikte eşlerden birisinin birleşme olmadan vefat etmesi halinde kadının mehr-i müsemmanın tamamına hak sahibi olduğu konusunda ittifak vardır. Bununla beraber mehir belirlenmeden eşlerden birinin vefat etmesi durumunda cumhura göre kadın mehr-i misl alırken Mâlikîlere göre hiçbir şey alamaz.¹¹¹

c) *Sahih halvet durumunun gerçekleşmesi*: Halvet, sözlükte yalnız kalmak anlamına gelir. Sahih halvet ise eşlerin hiç kimsenin göremeyeceği ve izinsiz olarak giremeyeceği bir yerde baş başa kalmaları demektir. Bununla birlikte halvete engel

¹⁰⁷ Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 218; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 225; *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 81-82.

¹⁰⁸ Kâsânî, *Bedâ'î 'u's-sanâ'î*, 2/291-292; İbn Kudâme, *el-Kâfî fi fikhî'l-İmâm Ahmed*, 3/65-66.

¹⁰⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/118.

¹¹⁰ Nisa 4/24.

¹¹¹ Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/289-290.

sayılan hissî ve şer'î özürlerin de bulunmaması gerekir. Hastalık, küçüklük gibi durumlar hissî engel sayılırken eşlerden birinin ihramda bulunması, oruçlu olması gibi durumlar da şer'î engel olarak kabul edilmektedir.¹¹² Sahih halvetin gerçekleşmesi Hanefî ve Hanbelî mezhebinin kabul etmiş olduğu bir durum olup Mâlikîler ve Şâfîilere göre ise sahih halvet hali mehri mutlaka ödenmesi gereken bir borç haline getirmez.¹¹³

Sahih bir nikâh akdinden sonra birleşme veya sahih halvet olmadan kocanın fiili ile bir boşanma meydana gelmesi durumunda kadına belirlenen mehrin yarısının verilmesi hususunda fakihler ittifak etmiştir.¹¹⁴ Bununla birlikte koca, mehrin tamamını önceden peşin olarak ödemiş ise kadın yarısını kocasına geri verir.¹¹⁵ Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmuştur:

*“Eğer onlara mehir tespit eder de kendilerine el sürmeden boşarsanız, tespit ettiğiniz mehrin yarısı onlarındır...”*¹¹⁶

Bu son durumda yani sahih nikâh akdinin birleşme veya sahih halvetten önce sona ermesi durumunda eğer mehir belirlenmemiş ise İslâm âlimlerine göre kadına mehir gerekmez. Ancak kadına gönül almak amacıyla *müt'a* adı verilen hediyeler verilir.¹¹⁷ Delili ise şu âyettir:

*“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) –eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.”*¹¹⁸

¹¹² Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 234-235; Ayrıntılı bilgi için bkz. Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/125-126.

¹¹³ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/18-19; Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 5/587-588.

¹¹⁴ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/296-297; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/19; İbn Cüzey, *el-Kavâninü'l-fıkhiyye*, s. 135-136; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmi ve edilletuh*, 7/293.

¹¹⁵ İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik* 3/154; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/105; Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 230.

¹¹⁶ Bakara 2/237.

¹¹⁷ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, thk. Said Bekdaş, Beyrut 2010, s. 6/222; Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 239.

¹¹⁸ Bakara 2/236.

Kadına mehrin tamamının veya yarısının verildiği durumların yanı sıra verilmesi gerekmeyen durumlar da bulunmaktadır. Hanefî mezhebine göre şu iki durumda kadın mehir alamaz:

a) Fâsid evlilik akdinde koca karısını birleşme olmadan önce boşarsa, kadına mehir vermesi gerekmez.

b) Sahih bir evlilik akdinde birleşme veya sahih halvet meydana gelmeden kadının fiili ile mesela kadının velisinin denklik sebebiyle nikâh akdini feshettirmesi gibi kadından kaynaklı bir sebeple evlilik sona ererse kadın mehir hakkını kaybeder.¹¹⁹

4. Mehrin Hikmeti ve Gayesi

Mehir, İslâm aile hukukunda önemli bir kavram olmakla birlikte kendisine atfedilen önemden dolayı amacı ve hikmeti konusunda çeşitli görüşler ileri sürülmüştür. İleri sürülen görüşlerden bazıları şunlardır:

a) *Mehir, evlilik akdinin gerçekleştiğini gösteren ve bilinmesini sağlayan bir formalitedir.* Mehr, evlilik akdinin sonuçlarından olup iki kişinin arasındaki evlilik bağına ispatlayan bir semboldür.¹²⁰ Aynı zamanda erkeğin evliliğe gönülden niyetli olduğunun bir kanıtıdır.

b) *Mehir, kadının herhangi bir sebeple evliliğinin sona ermesi durumunda geleceğini belli bir süreliğine güvence altına alan bir ödemedir.* Mehr kadının boşanma veya eşinin vefat etmesi gibi durumlarda kendisine yeni bir hayat düzeni kurmasında yardımcı olması hedeflenen bir ödemedir. Özellikle mehr miktarının yüksek düzeyde belirlenmesinin amaçlarından biri kadının dul kalması halinde geleceğini güvence altına almaktır. Bununla birlikte kadının elde edeceği mehrle bir ömür yaşamını sürdürmesi hedeflenmemelidir. Çünkü böyle bir durum kadınların bu haklarını kötüye kullanmalarına ve boşanan erkeklerin ikinci bir evlilik yapmalarının

¹¹⁹ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/295; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 64; Aydın, Mehmet Âkif, "Mehir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28/390.

¹²⁰ Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 232.

zorlaşmasına sebep olabilmektedir.¹²¹ İslâm'da evlilik kurumuna verilen önemden ötürü mehir miktarı nedeniyle evlilikler zorlaştırılmamalıdır.

c) *Mehir, kocanın boşama hakkını kötüye kullanmasını engelleyen hukukî bir tedbirdir.* Klasik İslâm hukukunun mehir anlayışına göre böyle bir durum çok mümkün değildir. Çünkü Hanefilere göre olan mehrin en alt sınırı yani 2 koyun bedeli olan mehir caydırıcı bir unsur değildir. Tüm mezheplerde de mehir miktarının çok yüksek olmaması gerektiği tavsiye edilmiştir. Bununla birlikte İslâm mehrin en üst sınırını belirlememiş, miktarı tarafların durumuna ve içinde bulunulan toplumun örf ve âdetine bırakmıştır. Bu sebeple nikâh akdi esnasında mehrin özellikle mehr-i müeccel miktarının yüksek belirlenmesi kocanın boşama yetkisine bir sınırlama getirme olarak görülebilir. Çünkü mehr-i müeccelin ödemesinin genellikle evliliğin sona ermesi halinde yapılması kararlaştırılır. Günümüzde özellikle İran ve Kuzey Afrika ülkelerinde mehir miktarı çoğunlukla yüksek tutulmaktadır. Buradaki gayenin erkeğin boşama hakkını kötüye kullanmasını engellemek olduğu belirtilmektedir.¹²² Dolayısıyla yüksek miktarda belirlenen mehir, kocasına karşı kadına verilmiş olan güçlü bir hak olarak görülebilir. Bu sebeple mehir, erkeğin boşama hakkının sınırlandırılmasına yönelik döneme ve duruma göre değişen hukukî bir tedbir olarak kabul edilebilir.¹²³

Yukarıda zikredilen görüşlerin yanı sıra *nikâh akdinin bir satım akdi olduğu, mehrin de bu akdin bedeli olduğu* görüşünü ileri süren bazı şarkiyatçılar bulunmaktadır. Bu görüşe karşı yapılan en önemli tenkit, nikâh ve satım akdinin mahiyetlerinin farklı olmasıdır. Buna göre mehrin nikâhın şartlarından olmayıp sonuçlarından olması mehrin akdin bedeli olmamasının en büyük kanıtıdır. Çünkü satım akdinde bedelin belirsizliği satım akdini fâsid kılarken nikâh akdinde mehrin belirlenmemiş olması akdin sıhhatini etkilemez ve kadına mehr-i misl verilir.¹²⁴

¹²¹ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 151-152.

¹²² Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 231, 233.

¹²³ Sağlam, Hadi, "İslâm Hukukunda Mehir Evlilik Sigortası Mıdır?", s. 7.

¹²⁴ Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 230; Aydın, Mehmet Âkif, "Mehir", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28/390.

B. Muhâlea Bedeli

Muhâlea daha önce de değindiğimiz gibi kadının boşanmak için kocasına maddî bir bedel vererek ve tarafların karşılıklı anlaşarak boşanmaları işleminin ismidir. Tanımda belirtildiği üzere kadın kocasına, boşanabilmek için maddî bir bedel ödemek zorundadır. Bu maddî bedelin neler olabileceği, miktarı gibi hususlar bu uygulamanın doğru bir şekilde yerine getirilebilmesi için önem arz etmektedir.

İslâm âlimleri, mehir olabilen her şeyin muhâleada bedel olabileceğini söylemişlerdir.¹²⁵ Bununla birlikte muhâlea bedelinin kapsamı mehrin kapsamından daha geniştir. Çünkü mehrin miktarı on dirhemden aşağı olmaz iken muhâlea bedeli için herhangi bir alt sınır bulunmamaktadır.¹²⁶

Hanefî mezhebine göre muhâlea işleminde bedelin mal olması durumunda bu malın mütekavvim mal olması gerekir. Yani İslâm'a göre mal sayılmayan içki ve domuz eti gibi şeyler bedel olarak verilemezler. Buna rağmen bu tür malların bedel olarak belirlenmesi durumunda boşanma meydana gelir ama kadın bu malları kocasına veremez. Kadın mütekavvim mal cinsinden bir şey vaad etmemiş olduğu için bu bedelin yerine başka bir şey vermesi de gerekmemektedir.¹²⁷

Bedel olarak para veya mütekavvim malın belirlenmesi halinde kadın bu bedeli karşı tarafa vermekle sorumludur. Ayrıca belirlenen muhâlea bedelinin başına bir şey gelmesi durumunda yani bedelin karşı tarafa teslim edilmesi imkânsız hale gelirse kadının bu bedeli tazmin etmesi gerekir.¹²⁸

Muhâlea akdinin bedel olarak bir mal belirlenmeden yapıldığı durumlarda boşanma geçerlidir. Ayrıca bir bedel belirlenmediği için de kocanın kadına mehir borcu var ise bu borç boşanma sonucunda kocanın üzerinden düşer ve hiç mehir

¹²⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/14-15; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik* 4/83.

¹²⁶ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/389; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/441; Şimşek, Ayşegül, *İslâm Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması*, s. 14.

¹²⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/14; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik* 4/84; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/446.

¹²⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/14; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/446.

borcu kalmamış kabul edilir. Kadına hiç mehir borcu bulunmuyorsa bu durumda kadın almış olduğu mehri kocasına geri vermekle yükümlü olur.¹²⁹

Ebû Hanîfe'ye göre muhâlea bedeli olarak bir malın belirlenmesi halinde bedelin mehir ve nafaka dışında bir şey olması tarafların birbirlerine karşı olan malî haklarının ve borçlarının düşmesine neden olur. Dolayısıyla kadın, hakkı olan nafaka alacağını veya varsa ödenmemiş mehrini artık isteyemez. Koca da aynı şekilde mehri daha önceden ödemişse geri isteyemez. Hatta ileriye dönük ödemiş olduğu nafakanın bulunması halinde de bunu geri alamaz. Ancak Ebû Hanîfe dışındaki fukaha bu malî hak ve borçların muhâlea işleminde bedel olarak belirlenmediği sürece düşmeyeceğini söylemektedir.¹³⁰

C. Müt'a Ödemesi

İslâm dini evlilik birliğinin sona ermesi ile taraflara bazı sorumluluklar yüklemiştir. Bunlardan biri de müt'a ödemesidir. Erkeğin kadına vermesi gereken müt'anın, modern hukuktaki boşanma tazminatı ile aynı nitelikte olup olmadığı son dönemde tartışılan konulardan biri olmuştur. Çalışmamızda öncelikle müt'a kavramını genel itibari ile ele aldıktan sonra boşanma tazminatı ile aynı olup olmadığı konusuna değineceğiz.

1. Müt'a Kavramı

Sözlükte “menfaat, faydalanma” anlamına gelen müt'a aynı zamanda “insanı belli bir süre hayatta tutacak miktarda yiyecek vb. şeyler” anlamına da gelmektedir.¹³¹

Bir fıkıh terimi olan müt'a kavramı üç farklı anlamda kullanılmaktadır. Birincisi *müt'a nikâhı* olup geçici olarak yapılan bir evlilik türünü ifade eder. İkincisi *temettu' haccı*¹³² kavramıdır ve hac aylarında önce umre yapıp ihramdan çıktıktan

¹²⁹ Molla Hüsrev, *Dürerü'l-hükkâm*, 1/392-393; İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/459-460.

¹³⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/16-17; İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik* 4/96-97; Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/400.

¹³¹ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/390-392; Zebîdî, *Tâcü'l-arûs*, 22/97-98.

¹³² Bakara 2/196.

sonra hac için yeniden ihrama girilerek yapılan haccı ifade etmektedir.¹³³ Son olarak ise bizim de konumuz olan *müt'a nafakası* olup nikâh akdi esnasında mehri belirlenmemiş olan kadınların zifaktan veya halvetten önce boşanmış olmaları durumunda onların gönüllerini almak için verilen bir miktar mal veya menfaat şeklindeki hediyeler olarak ifade edilebilir. Bu hediyelerin, bir kat kıyafet, elbise veya başörtüsü olabileceği belirtilmiştir.¹³⁴

Müt'anın verilmesinin hikmeti boşanmanın sebep olacağı olumsuzlukları biraz olsun gidermektir. Kadınların boşanma dolayısıyla üzüntü yaşayabilecekleri bilinen bir husustur. Bundan dolayı bu hüznü bir nebze olsun hafifletmek, bir nevi gönül almak ve küçükte olsa maddî bir destek sağlamak amacıyla müt'a nafakasının verilmesi kadının duymuş olduğu elem ve üzüntüyü hafifletmeye yardımcı olacaktır.¹³⁵

2. Hükmü

İslâm hukukunda müt'a, boşanmış kadınlara verilen bir nafaka olup eşlerden birinin vefat etmesi sebebi ile evlilik akdinin sona ermesi durumunda söz konusu olmaz.¹³⁶ Çünkü kocanın vefat etmesi nedeniyle evliliğin sona ermesi durumunda kadın, zifaf veya sahih halvet gerçekleşmemiş olsa bile mehrin tamamına hak sahibi olur. Bununla birlikte boşanan her kadın da müt'a nafakasını almaya hak sahibi değildir. Kadının bu nafakayı alabilmesi için mehrin belirlenmemiş olması, zifafın gerçekleşmemiş olması ve boşanmanın kendisinden kaynaklanmayan bir sebebe dayanması gerekir. Mesela kadının dinden dönmesi gibi bir durumda ayrılık kadından kaynaklı olduğu için müt'a söz konusu olmaz.¹³⁷

Kur'ân-ı Kerîm'de müt'a ile ilgili olan âyet-î kerîmeler şunlardır:

“Kendilerine el sürmeden ya da mehir belirlemeden kadınları boşarsanız size bir günah yoktur. (Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne

¹³³ Dönmez, İbrahim Kâfi, “Müt'a”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32/174.

¹³⁴ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, thk. Said Bekdaş, Beyrut 2010, s. 6/222; Serahsî, *el-Mebsût*, 5/78; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 63.

¹³⁵ Köse, Hamza, *İslâm Hukukunda Müt'a Nafakası*, s. 10.

¹³⁶ Tanrıverdi, Hasan, “İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)”, s. 462.

¹³⁷ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/303; Köse, Hamza, *İslâm Hukukunda Müt'a Nafakası*, s. 29.

göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin. Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur.”¹³⁸

“Ey iman edenler! Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur. Bu durumda onlara müt'a verin ve kendilerini güzel bir şekilde bırakın.”¹³⁹

“Ey Peygamber! Hanımlarına de ki, "Eğer dünya hayatını ve onun süsünü istiyorsanız, gelin size müt'a vereyim ve sizi güzelce bırakayım.”¹⁴⁰

İslâm hukukçuları bu âyet-î kerîmelerden hareketle müt'a nafakasının ödenmesi ile ilgili farklı hükümler vermişlerdir.¹⁴¹ Hanefilere göre müt'anın vâcip olduğu iki boşanma şekli vardır. İkisi dışındaki durumlarda müt'a, müstehap olarak değerlendirilir. Müt'anın vâcip olduğu durumlardan birincisi mehrin belirlenmediği ve zifaktan önce boşanmanın gerçekleşmesi durumudur. Bu durumda Malîkîler hariç tüm İslâm hukukçuları, müt'anın vâcip olacağını söylemişlerdir. Hanefilere göre müt'anın vâcip olduğu durumların ikincisi ise mehrin akitten sonra belirlendiği ve zifaktan önce boşanmanın meydana gelmesi durumudur.¹⁴²

Şâfiîlere göre müt'a nafakası, mehrin belirlendiği boşanmanın da zifaktan önce gerçekleştiği durum hariç tüm boşanmalarda vâciptir.¹⁴³

Hanbelî mezhebinin görüşü de Hanefilerin görüşüne yakındır. Müt'a nafakası mehr belirlenmeden ve zifaf gerçekleşmeden boşanan her kadın için vâciptir. Bu durum haricinde müt'a nafakası vermek müstehaptır. Malîkîlere göre ise müt'a

¹³⁸ Bakara 2/236.

¹³⁹ Ahzâb 33/49.

¹⁴⁰ Ahzâb 33/28.

¹⁴¹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/143.

¹⁴² Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/302-303; Tanrıverdi, Hasan, “İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)”, s. 456.

¹⁴³ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, s. 3/241.

vermek boşanmanın bütün şekillerinde kadınların hepsi için müstehap olup vâcip olan bir kısmı bulunmamaktadır.¹⁴⁴

Müt'a nafakasını, boşanmanın tüm şekillerinde veya bazı durumlarda vâcip gören İslâm âlimlerinin delilleri şunlardır:

- "... onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin..."¹⁴⁵ âyetinde emir kipi olduğu için vücûp ifade eder.

- "boşanmış kadınlar için..."¹⁴⁶ âyetindeki için anlamını "لـ" edatı vermektedir. Bu edatın mülkiyete geçirme anlamı da vardır.

- "...Bu iyilik yapanlar üzerinde bir borçtur."¹⁴⁷ âyetindeki "üzerinde bir borç" gereklilik anlamı ifade eder.

- Kur'ân-ı Kerîm'de bir hükmün belirli kimseler için ifade edilmesi diğer kimselerin bu hükmün dışında olduğunu göstermez. Aynı şekilde "...iyilik yapanlar üzerine bir borçtur."¹⁴⁸ ifadesi tüm müminler için geçerlidir. Burada müt'a vermeye teşvik etme ve müt'a verenleri onurlandırma vardır.¹⁴⁹

3. Müt'anın Miktarı

Hanefiler, müt'a olarak verilecek olan şeyleri genellikle başörtüsü, elbise, pardesü vb. giysiler olarak takdir etmişlerdir.¹⁵⁰ Bununla birlikte Hanefî âlimlere göre bunlar toplumlara göre değişebileceği gibi kıyafetlerin değeri para olarak da verilebilir.¹⁵¹ Hanefîler verilecek olan müt'a miktarı hususunda üç farklı görüş ileri sürmüşlerdir:

¹⁴⁴ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 7/183-184; İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/80-81; Köse, Hamza, *İslâm Hukukunda Müt'a Nafakası*, s. 36-37.

¹⁴⁵ Bakara 2/236.

¹⁴⁶ Bakara 2/241.

¹⁴⁷ Bakara 2/236.

¹⁴⁸ Bakara 2/236.

¹⁴⁹ Tanrıverdi, Hasan, "İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Müt'a)", s. 457-458.

¹⁵⁰ Kudûrî, *Muhtasarü'l-Kudûrî*, thk. Said Bekdaş, Beyrut 2010, s. 6/222.

¹⁵¹ İbn Âbidîn, *Reddü'l-muhtâr*, s. 3/110.

Birinci görüşe göre burada kadının durumunun göz önünde bulundurulması gerekir. Çünkü vâcip olan müt'a mehir yerine sayılacak olup mehir de kadının durumuna göre belirlendiği için burada da kadının durumu dikkate alınmalıdır.

İkinci görüşe göre de müt'a miktarı erkeğin durumuna göre belirlenmelidir. Burada delil olarak Bakara sûresi 236. âyeti gösterilmiştir. Çünkü âyette geçen “...*eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere* ...” ifadesi bu anlamdadır.

Üçüncü görüşe göre ise bu konuda hem kadının hem de erkeğin durumu göz önüne alınmalıdır. Hanefî mezhebinin fetvasının da bu görüşe göre olduğu nakledilmiştir.¹⁵²

Hanefilere göre müt'a miktarı ile ilgili iki husus bulunmaktadır. İlk olarak müt'a miktarı mehr-i mislin yarısını geçemez. Çünkü zifaktan önce gerçekleşen boşanma durumunda mehir akit esnasında belirlenmişse kadına mehrin yarısı verilir. Ama mehir akit esnasında belirlenmemiş ise kadına müt'a vermek vâcip olur. Müt'a, mehrin yarısı yerine bedel olarak verilir. Bedel olan, asıl olanı geçemediğinden müt'a mehr-i mislin yarısından fazla olamaz. Müt'a miktarı ile ilgili ikinci husus ise müt'anın beş dirhemden az olamayacağıdır. Çünkü Hanefilere göre mehrin en alt sınırı on dirhemdir. Müt'a da mehr-i mislin yarısı yerine geçtiği için beş dirhemden az olmamalıdır.¹⁵³

Şâfiîlere göre müt'anın otuz dirhemden veya onun kıymetinden daha az olmaması müstehaptır. Bu müstehabın en azı olup en fazlası hizmetçi, ortası ise bir elbisedir. Müt'a miktarının mehr-i mislin yarısından fazla olmaması sünnettir. Ancak bu miktara ulaşır veya geçerse yine de caiz olur. Eşler aralarında miktar konusunda anlaşamadıkları zaman hâkim kendi ictihadıyla müt'a miktarını belirler. Burada

¹⁵² İbn Nüceym, *el-Bahrü'r-râik* 3/158; Tanrıverdi, Hasan, “İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)”, s. 458-459.

¹⁵³ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 2/304.

hâkim her iki eşin de durumunu dikkate alır. Yani kocanın zengin veya fakir olmasına, kadının da soy ve niteliklerine göre miktarı belirler.¹⁵⁴

Mâlikî mezhebine göre müt'a miktarı kocanın zengin veya fakir olma durumuna göre belirlenir. Koca zenginse müt'anın üst sınırı bir hizmetçi temin etmek veya nafaka vermek iken fakir ise alt sınırı kadın için bir elbise alınmasıdır. Bununla birlikte İmam Mâlik müt'a miktarı için üst ve alt sınırın belirlenmesine gerek olmadığını söylemiştir. Koca müt'a vermek isterse dilediği miktarı verebilir, vermek istemez ise onu kimse vermek için mecbur tutamaz.¹⁵⁵

Hanbelîlere göre müt'a miktarının en yükseği kadına bir hizmetçi verilmesi olup en düşüğü ise namaz kılmaya uygun bir elbise alınmasıdır. Koca dilerse bunun daha fazlasını verebilir veya kadın bu miktarı azaltabilir. Müt'a miktarı Ahmed b. Hanbel'den gelen bir rivayete göre hâkimin ictihadına göre belirlenir. Bununla birlikte bu konu hakkındaki genel görüş müt'anın kocanın maddî durumuna göre belirleneceği yönündedir. Çünkü âyette geçen “...*(Bu durumda) -eli geniş olan gücüne göre, eli dar olan da gücüne göre olmak üzere- onlara, aklın ve dinin gereklerine uygun olarak müt'a verin...*” ifadesi bu anlamdadır. (Bakara 236)¹⁵⁶

Kuveyt Medenî Kanunu'na göre müt'a, mehri belirlenmemiş olan kadına, boşanmanın sahih halvet veya zifaktan önce gerçekleştiği takdirde gereklidir. Miktarı mehr-i mislin yarısını geçemez ve hâkimin takdirine bağlı olarak belirlenir.¹⁵⁷ Ayrıca sahih nikâh akdinden ve zifaktan sonra kadın iddet nafakası dışında müt'aya hak kazanır. Bu ödeme bir yıl ile sınırlı olup iddetin bitiminden sonra başlar. Kanuna göre müt'a nafakası aylık olarak ödenir ve miktarı kocanın durumuna göre belirlenir. Ancak kocanın maddî sıkıntısı sebebiyle boşanma, kadından kaynaklı boşanma, kadının rızasının bulunduğu boşanma ve kadının isteği ile evliliğin feshedilmesi durumları ile eşlerden birinin vefatı etmesi hali hariç tutulmuştur.¹⁵⁸

¹⁵⁴ Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, s. 3/242.

¹⁵⁵ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/240; Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/321.

¹⁵⁶ İbn Kudâme, *el-Muğni*, 7/186.

¹⁵⁷ Kuveyt Medenî Kanunu, md. 64.

¹⁵⁸ Kuveyt Medenî Kanunu, md. 165.

Katar Aile Kanunu'na göre kadının kusuru bulunmaksızın gerçekleşen boşanmalarda kadının müt'a nafakası hakkı bulunmaktadır. Ancak boşanma kocanın nafakayı temin edememesi sebebiyle gerçekleşiyse, bu durumda müt'a nafakası yoktur. Müt'anın miktarı kocanın malî durumu ve kadının statüsüne göre üç yılı aşmayacak şekilde hâkim tarafından belirlenir.¹⁵⁹

Mısır Medenî Kanunu müt'a nafakası hususunda Şâfiî mezhebini esas almıştır. Kanun maddesine göre sahîh nikâhla evlenmiş ve zifaktan sonra boşanmış her kadına müt'a verilir. Ancak boşanma kadının rızası olmadan ve kadından kaynaklanmayan bir sebeple meydana gelmelidir. Bu durumda kocanın maddî durumu dikkate alınarak en az iki yıllık müt'a nafakasına hükmedilir.¹⁶⁰

Fas Medenî Kanunu'na göre ise hâkim, müt'a nafakasının miktarını evliliğin süresi, kocanın malî durumu ve boşanma sebepleri gibi hususları dikkate alarak belirler.¹⁶¹

4. Müt'anın Boşanma Tazminatı Açısından Değerlendirilmesi

İslâm hukukundaki müt'a kavramı ile modern hukuktaki boşanma tazminatı kavramının aynı şeyleri ifade edip etmediği hususunda farklı görüşler bulunmaktadır. Bunu belirlemek için öncelikle verilmiş amaçlarını incelemek gerekir.

Modern hukukta boşanma tazminatı konusu Türk Medenî Kanunu md. 174'te düzenlenmiştir. Bu maddeye göre;

“Mevcut veya beklenen menfaatleri boşanma yüzünden zedelenen kusursuz veya daha az kusurlu taraf, kusurlu taraftan uygun bir maddî tazminat isteyebilir.

Boşanmaya sebep olan olaylar yüzünden kişilik hakkı saldırıya uğrayan taraf, kusurlu olan diğer taraftan manevî tazminat olarak uygun miktarda bir para ödenmesini isteyebilir.”

¹⁵⁹ 2006 yılı 22 sayılı Katar Aile Kanunu, md. 115.

¹⁶⁰ Mısır Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 85.

¹⁶¹ 2004 yılı Fas Medenî Kanunu, md. 84.

Maddî tazminatta zarara uğrayan bir menfaat için eşlerin birbirine karşı olan nafaka hakları örnek olarak verilebilir. Manevî tazminat konusunda da modern hukukçular, bu tazminatın belirlenmesinde dikkate alınacak hususlardan birinin tazminat alacaklısının duymuş olduğu elem ve üzüntünün derecesi olduğuna dikkat çekmişlerdir.¹⁶²

İslâm hukuku kaynaklarında müt'anın, maddî tazminat mı yoksa manevî tazminat mı olduğu ayırımı yapılmamıştır. Bununla birlikte İslâm âlimleri müt'anın verilme amacını açıklarken kadının boşanma dolayısıyla hissetmiş olduğu üzüntü, keder ve acıya karşılık olduğunu ifade etmişlerdir. Böylece müt'anın manevî tazminat yönüne dikkat çekilmiştir.¹⁶³

Günümüz hukukçularından Hasan Tanrıverdi, müt'a ödemesi ile boşanma tazminatının özünde aynı şeyler olduğunu söylemektedir. Bu çıkarımı da ikisinde de bulunan şu ortak özelliklerden yapmaktadır:

- Hem müt'a hem de boşanma tazminatı boşanmanın ardından verilir.
- Her ikisinde de verilen şey, para veya maddî değeri olan herhangi bir şeydir.

- Müt'a ve boşanma tazminatı alacaklısı olan kimse, boşanmada kusuru bulunmayan taraftır.¹⁶⁴

Sonuç olarak müt'a ve tazminatın her ikisinin de boşanmada kusuru olmayan eşe üzüntüsünü azaltmak amacıyla verilmesi bu iki kavramın birbirinden farklı şeyler olmadığını ortaya koyar. Bundan dolayı müt'a nafakasının tam karşılığının modern hukuktaki manevî tazminat olduğunu söyleyenler bulunmaktadır.¹⁶⁵ Ancak boşanma tazminatı ile müt'anın tamamen aynı şeyler olduğunu söylemek doğru değildir. Çünkü tazminatı iki tarafta verebilirken, müt'ayı sadece erkekler verir. Yine bir diğer fark ise tazminatın miktarını mahkeme belirlerken müt'a miktarını kocanın kendisi belirler. Bu sebeple müt'anın manevî tazminatın tam karşılığı olduğunu iddia etmek

¹⁶² Serin Of, Emine, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, s. 37, 58.

¹⁶³ Tanrıverdi, Hasan, "İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)", s. 452-453.

¹⁶⁴ Tanrıverdi, Hasan, "İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Mut'a)", s. 452.

¹⁶⁵ Ata, Ayşegül, *Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevî Tazminat*, s. 54.

kanaatimizce isabetli değildir. Ayrıca müt'ayı genel şekliyle boşanma tazminatı olarak kabul edenlerin görüşüne göre kocanın boşama hakkını kötüye kullanması sonucu kadının bundan zarar görmesi halinde erkeğin boşanma tazminatı ödemesi gerektiğine karar verilmesi onun boşama yetkisini sınırlandıran bir tedbir mahiyetinde görülebileceği yönündedir.¹⁶⁶

D. İddet Nafakası ve Süknâ Hakkı

Evlilik birliğinin boşama veya kocanın vefat etmesi sebebiyle sona ermesi durumunda kadının beklemesi gereken iddet süresi, bu süre boyunca kocanın nafaka yükümlüsü olup olmayacağı ve kadının mesken hakkı konuları ortaya çıkmaktadır. Öncelikle iddet kavramını açıklayarak kadının hangi durumlarda ne kadar süre iddet bekleyeceği ve bu süre içerisinde kadının nafaka ve süknâ hakkının olup olmadığı konularını ele alacağız.

1. İddet Nafakası

a. İddet Kavramı

Sözlük anlamı “saymak, sayılan şeyin adeti”¹⁶⁷ anlamına gelen iddet, kocasının vefat etmesi, boşaması veya fesih vb. yollarla evliliği son bulan kadının, başka biri ile evlenebilmesi için beklemesi gereken süredir.¹⁶⁸ Beklenilmesi gereken bu süre evliliğin sona erme şekline ve kadınların durumuna göre değişir.

İddet, Allah Teâlâ'nın Kur'ân-ı Kerîm'de kadının beklemesini farz kıldığı müddet¹⁶⁹ olup içerisinde birçok hikmeti barındırmaktadır. Bu hikmetler evliliğin son bulma şekline göre değişir. Mesela herhangi bir ayrılık durumunda kadının hamile olup olmadığının anlaşılması, kocanın vefatı durumunda yas tutulması ve ric'î boşamalarda kocaya, bâin boşamalarda ise her iki tarafa düşünme fırsatı verilmesi gibi hususlar sayılabilir.¹⁷⁰ Nitekim iddetin sebebini sadece kadının hamile olup olmadığının anlaşılması olarak görmek doğru olmaz. Bundan dolayı tıbbi

¹⁶⁶ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 164.

¹⁶⁷ Acar, H. İbrahim, “İddet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21/466.

¹⁶⁸ Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, 2/132.

¹⁶⁹ Talâk 65/1-2.

¹⁷⁰ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 458.

yöntemlerin gelişmesi ile iddete ihtiyacın kalmadığı gibi bir düşünce de yanlış olacaktır.

Kur'ân-ı Kerîm ve hadislerde iddet ile ilgili hususlar aile hukukunun diğer konularına göre daha kapsamlı bir şekilde yer almaktadır. İddet meselesi nafaka, nesep, mirasçılık vd. birçok hususu ilgilendirdiği için bu konu klasik İslâm hukuku kaynaklarında ya evliliğin sona ermesi sonuçları konusunun alt başlığı olarak ya da müstakil bir bölüm halinde incelenmiştir.¹⁷¹

İddetin farz oluşu kitap, sünnet ve icmâ delillerine dayanmaktadır.¹⁷² İddetin gerekli olması için sadece nikâh akdinin bulunması yeterli değildir. Zifaf veya sahih halvetin meydana gelmediği boşanmalarda kadının iddet beklemesi gerekmez. Kur'ân-ı Kerîm'de şöyle buyurulmaktadır:

*“Mü'min kadınları nikâhlayıp, sonra onlara dokunmadan (cinsel ilişkide bulunmadan) kendilerini boşadığınızda, onlar üzerinde sizin sayacağınız bir iddet hakkınız yoktur.”*¹⁷³

İddet yükümlülüğünün oluşması için sahih bir nikâh akdinden sonra zifaf veya sahih halvet durumunun gerçekleşmesi ya da fâsid evlenme akdinden sonra zifaf durumunun olması gerekir.¹⁷⁴ Evliliğin sona erme şekillerinin tümünde yani ölüm, boşanma veya fesih ile sona ermesi durumunda hüküm yine aynı olup kadının iddet beklemesi gerekir.¹⁷⁵ Ancak Şâfiiler ve bazı Malîkî fakihler, sahih halvetin gerçekleşmesi ile iddet beklemenin gerekli olmayacağı görüşündedir.¹⁷⁶

b. İddet Çeşitleri

Evliliğin sona erme şekline ve kadının durumuna göre âyet ve hadislerle belirlenen iddet süreleri altı çeşide ayrılmaktadır:

¹⁷¹ Acar, H. İbrahim, “İddet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21/467.

¹⁷² İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/78.

¹⁷³ Ahzâb 33/49.

¹⁷⁴ Acar, H. İbrahim, “İddet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21/467.

¹⁷⁵ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/78; Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 458.

¹⁷⁶ İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/73; Şirbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/384.

a) *Boşanmış veya fesih ile evliliği son bulan kadının iddeti*: Boşanmış veya bir sebepten dolayı nikâhı feshedilmiş olan kadın hamile olmayıp hayız görecektir ya da ise beklemesi gereken süre Kur'ân'da şöyle geçmektedir: “*Boşanmış kadınlar kendi kendilerine üç ay hali (hayız veya temizlik müddeti) beklerler.*”¹⁷⁷ Âyette geçen üç ay hali lafzı *kurû*' kelimesi ile ifade edilmiştir. Bu kelime hem hayız hem de temizlik anlamına gelmektedir. Hanefîler ve Hanbelîler lafzın hayız anlamını tercih etmişlerdir. Dolayısıyla boşanmış olan kadın üç hayız dönemi iddet bekler. Boşanma veya fesih kadının hayızlı olduğu dönemde gerçekleşmişse bu süreye dahil olmayıp kadın bundan sonraki üç hayız dönemi iddet bekler.¹⁷⁸ Şâfiî ve Malîkîler ise *kurû*' kelimesinin temizlik anlamını tercih etmişlerdir. Bu sebeple boşanmış olan kadınlar üç temizlik müddetince iddetini bekler.¹⁷⁹ İddetin tamamlanmasının tespitinde kadının beyanı esastır.¹⁸⁰ Hukûk-ı Âile Kararnâmesi'ne göre iddet üç hayız dönemi olup bu süre üç aydan az olamaz.¹⁸¹

b) *Kocasının vefatı durumunda kadının iddeti*: Kocasını vefat eden kadın hamile ise iddeti hamileliği sona erene kadardır. Hamileliği kocasının vefatından çok kısa bir süre sonra sona erse bile hüküm yine aynıdır. Kadın eğer hamile değil ise beklemesi gereken süre dört ay on gün olup¹⁸² delili ise şu âyettir: “*İçinizden ölenlerin geride bıraktıkları eşleri, kendi kendilerine dört ay on gün (iddet) beklerler.*”¹⁸³

Kadın ric'î boşamadan dolayı iddet beklerken kocası vefat etse boşanma iddeti ölüm iddetine dönüşür ve kadın bunu beklemeye başlar. Ama bâin boşamadan dolayı iddet bekliyorsa başlamış olduğu iddeti bekler, ölüm iddeti beklemez.¹⁸⁴

Fâsîd evlenme akdinden sonra koca vefat ederse kadının vefat iddeti beklemesi gerekmez. Ama zifaf meydana gelmiş ise talâk iddeti bekler.¹⁸⁵

¹⁷⁷ Bakara 2/ 228.

¹⁷⁸ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/27-28; İbn Kudâme, *el-Muğni*, 8/81.

¹⁷⁹ İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/73-74; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/384-385.

¹⁸⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/30.

¹⁸¹ *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 139.

¹⁸² Serahsî, *el-Mebsût*, 6/35-36.

¹⁸³ Bakara 2/234.

¹⁸⁴ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/44-45.

c) *Hamile kadının iddeti*: Boşanma veya kocasının vefatı esnasında hamile olan kadın doğum yapıncaya kadar iddet bekler.¹⁸⁶ Kur'ân'da şöyle buyurulmuştur: “*Gebe olanların bekleme süresi ise, yüklerini bırakmaları (doğum yapmaları)dır.*”¹⁸⁷

İddet bekleyen hamile kadının düşük yapması durumunda fakihler, düşüğün durumuna bakılacağını; düşük belirgin ise kadının iddetinin sona ereceğini ama belirgin değilse kadının iddet beklemeye devam edeceği görüşüne sahiptirler. Çünkü şüphe ile iddet sona ermez. Bu durumda kadın, boşanmış ise talâk iddeti, kocası vefat etmiş ise ölüm iddeti, hayız görmüyor ise de üç ay iddet bekler.¹⁸⁸ Ancak tıbbın gelişmesiyle birlikte bu durum değişmiştir. Çünkü döllenme ile oluşan embriyo henüz organları belirmemiş olsa bile insan olma potansiyelini taşımaktadır.¹⁸⁹ Dolayısıyla kadının düşük yapması durumunda iddeti sona erer.

d) *Küçüklerin ve Yaşlıların İddeti*: Daha ergenliğe ulaşmamış ve belli bir yaşa ulaştıkları için artık hayız görmeyen kadınları beklemesi gereken iddet üç aydır.¹⁹⁰ Kur'ân'da “*Kadınlarınızdan âdetten kesilmiş olanlarla, henüz âdet görmeyenler hususunda tereddüt ederseniz, onların bekleme süresi üç aydır.*”¹⁹¹ diye buyurulmuştur.

Hayızdan kesilme yaşı hususunda Hânefiler, elli beş yaşın tamamlanmasını sınır olarak kabul etmiştir.¹⁹² Şâfiilere göre bu sınır 62 yaş iken Hanbelîler 50 yaş sınır olarak kabul etmiştir. İlk hayız görme yaşı çoğunluğa göre en az dokuz en fazla on beş yaştır.¹⁹³ Bundan dolayı kadının dokuz yaştan önce veya elli beş yaştan sonra iddet bekleme durumu meydan gelirse bu süre üç aydır.

e) *Normal adet döneminde olduğu halde hayız görmeyenlerin iddeti*: Hayız görme yaş aralığında yani on beş-elli beş yaş arasında olup hiç hayız görmeyen ya da bir-iki defa görüp sonra kesilen kadınların bekleyecekleri iddet süresi konusunda

¹⁸⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/29; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 109.

¹⁸⁶ Kâsânî, *Bedâ'î u's-sanâ'î*, 3/192-193.

¹⁸⁷ Talâk 65/4.

¹⁸⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/375.

¹⁸⁹ <https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38213/fikhi-acidan-cenin-durumu-nedir>

¹⁹⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/28.

¹⁹¹ Talâk 65/4.

¹⁹² İbn Âbidîn, *Reddû'l-muhtâr*, s. 3/515.

¹⁹³ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/86-87; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 3/387-388.

mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefî ve Şâfiîlere göre bu durumdaki kadın hayız görene kadar ya da hayızdan kesilme yaşına ulaşıncaya kadar iddet beklemesi gerekir. Malîkî ve Hanbelîlere göre ise bu kadın on iki ay iddet bekler.¹⁹⁴ Hukûk-ı Âile Kararnâmesi bu kadınların dokuz ay iddet beklemesi gerektiği hükmünü kabul etmiştir.¹⁹⁵ Bununla birlikte bu durumdaki kadınların iddet sürelerini, Talâk sûresi 4. âyet kapsamında üç ay olarak da değerlendirmek mümkündür.¹⁹⁶

f) *Müslüman olmayan kadının iddeti*: Müslüman bir erkekle evli olan gayri müslim kadının iddeti de müslüman kadın gibidir. Hangi iddet türünü beklemesi gerekiyorsa onu bekler.¹⁹⁷

Medenî Kanun'a göre kadının, evliliğin sona ermesinden sonraki bekleme süresi üç yüz gündür. Kadın süre dolmadan evlenemez. Ancak doğum yapması halinde süre bitmiş kabul edilir.¹⁹⁸

c. İddetin Hukukî Sonuçları

İddetin taraflar üzerinde doğurduğu bazı hukukî sonuçları bulunmaktadır. İddet nafakası ve süknâ hakkı ile ilgili hususlar bundan sonraki başlıklarda detaylı olarak ele alınacak olup hukukî sonuçları genel itibari ile şöyle sıralamak mümkündür:

- Talâk ve fesih iddeti bekleyen kadının kocasının evinde kalması şartıyla yiyecek, giyecek ve barınma ihtiyaçları eşi tarafından karşılanır.¹⁹⁹

- Eşinin vefatı sebebiyle iddet bekleyen kadın mirasçı hükmünde olduğu için ayrıca iddet nakafası almaz.²⁰⁰

¹⁹⁴ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/75-76; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/87.

¹⁹⁵ *Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, md. 140.

¹⁹⁶ Yaman, Ahmet, Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, s. 276-277.

¹⁹⁷ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/18.

¹⁹⁸ TMK. md. 132.

¹⁹⁹ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/37-38.

²⁰⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/45.

- İddet bekleyen kadın bir başkası ile evlenemez, nişanlanamaz ve kendisine evlilik teklifi de yapılamaz.²⁰¹

- Kadın iddet süresince kocasının evinde kalır.²⁰²

- İddet bitimine kadar boşanan eşlerin birbirleri ile olan ilişkileri boşamanın türüne göre değişir. Boşama eğer ric'î ise yeni bir akit olmadan birbirlerine dönebilirler ama boşama bâin ise yeni bir akit olmadan birbirlerine dönemezler ve evin ayrı odalarında kalırlar.²⁰³

- İddetin başladığı andan itibaren altı ay sonra kadın doğum yaparsa nesep kocaya ait olur.²⁰⁴

- İddet bitmeden eşlerden biri vefat ederse boşama ric'î ise birbirlerine mirasçı olurlar, boşama bâin ise birbirlerine mirasçı olamazlar.²⁰⁵

d. İddet Nafakası

İslâm aile hukukunda nafaka terimi “kocanın, eşinin ve çocuklarının giyecek, yiyecek ve mesken gibi zorunlu ihtiyaçlarını karşılaması” anlamını ifade eder.²⁰⁶ Nafakanın sahîh bir evliliğin hukukî sonuçlarından olduğu noktasında ihtilaf bulunmamaktadır.²⁰⁷ İddet hususu da evliliğin devamı olarak görüldüğü için kocanın bu süre içerisinde karısının nafakasını karşılaması gerekmektedir. Dolayısıyla kocanın vefat etmesi veya sahîh evliliğin sona ermesinin eşleri malî açıdan ilgilendiren bir diğer yönü de iddet nafakasıdır. Kadınlar her durumda iddet nafakasına hak kazanamaz. İddet ölüm iddeti ve ayrılık iddeti olarak da incelenebileceği için biz de burada nafaka konusunu ölüm ve ayrılık iddeti içerisinde nafaka olarak ele alacağız.

²⁰¹ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 112.

²⁰² Mergînânî, *el-Hidâye*, 2/44-45.

²⁰³ Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 113.

²⁰⁴ Kâsânî, *Bedâ'i 'u's-sanâ'i*, 3/211.

²⁰⁵ Serahsî, *el-Mebsût*, 6/27; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 113.

²⁰⁶ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 153.

²⁰⁷ Erbay, Celal, “Nafaka”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32/282.

*Ölüm iddeti bekleyen kadın için iddet nafakası yoktur. Çünkü nafaka evliliğin devam etme ihtimalinin bulunduğu durumlarda gerekli olur. Kocanın vefat etmesi ile malları varislerine geçer ve eşi de artık onun miras alacaklısı olup duruma göre dörtte bir veya sekizde bir oranında mirasta payı bulunmaktadır. Kadının bu durumda nafaka hakkının bulunmadığı konusunda icmâ bulunmaktadır. Kocasının vefatı esnasında kadının hamile olması durumunda hüküm yine aynı olup kadına nafaka gerekmez. Çünkü cenin sağ doğduğu zaman babanın mirasında hak sahibi olacak ve babadan sonra nafaka yükümlüsü kimse nafakası onun sorumluluğunda olacaktır.*²⁰⁸

*Ayrılık iddeti bekleyen kadının iddet nafakasını alıp alamayacağı durumlar boşanmanın çeşitlerine göre değişkenlik gösterir. Ric'î boşamadan dolayı iddet bekleyen kadının iddet süresi içerisinde nafaka hakkı bulunmaktadır. Bunda bütün mezhepler görüş birliği içerisinde dir.²⁰⁹ Ric'î boşamalarda evlilik birliği devam eder ve iddet bekleyen kadın hâlâ kocasının eşi konumundadır. Bu müddet içerisinde kadın, giyim, yiyecek ve mesken vb. nafakaları almaya hak sahibidir.*²¹⁰

*Bâin talâk dolayısıyla iddet bekleyen kadın için nafaka hakkı olup olmadığı konusunda İslâm hukukçuları arasında görüş ayrılığı bulunmaktadır. Hanefîlere göre böyle bir kadın ister hamile olsun ister olmasın iddet nafakasını almaya hak sahibidir. Fakat iddet süresi içerisinde bulunduğu meskeni terk etmemesi gerekir.²¹¹ Diğer mezheplere göre kadın hamile ise ittifakla nafaka hakkı vardır. Şâfiî ve Malîkîlere göre bâin talâktan dolayı iddet bekleyen kadın hamile değilse iddet nafakası alamaz, sadece süknâ hakkı bulunur. Hanbelîlere göre ise bu durumdaki kadın hamile değilse nafaka ve süknâ hakkı yoktur.*²¹²

İddet nafakasının gerekli olduğu durumları şöyle özetleyebiliriz:

²⁰⁸ Kâsânî, *Bedâ'i'u's-sanâ'i*, 3/211; Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 476; Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, s. 29.

²⁰⁹ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, s. 95.

²¹⁰ Mevsilî, *el-İhtiyâr*, 4/8.

²¹¹ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/44-45; Cantekin (Aydemir), Kübra, *İslâm Ülkelerinde Boşanmanın Hukukî Sonuçları*, s. 55.

²¹² İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/78; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/182; Şirbînî, *Muğnî'l-muhtâc*, 3/440-441.

- Kadının talâk iddeti bekliyor olması. Boşamanın ric'î ya da bâin olması veya kadının hamile olup olmaması hükmü değiştirmez. Bu durumdaki kadının yiyecek, giyecek ve mesken ihtiyaçları koca tarafından karşılanır.

- Kadının îlâ, liân veya hul' iddeti bekliyor olması durumunda iddet nafakası gerekir. Kadın iddet nafakası hakkından hul' bedeli alarak vazgeçebilir.

- Kadının bülüğ muhayyerliğini kullanarak evliliği feshetmesi²¹³

- Gayrimüslim olan eşlerden kadının müslüman olması halinde kocanın İslâm'ı kabul etmemesi. Bu durumda ayrılığa koca sebep olduğu için kadın iddet nafakasına hak sahibi olur. Kadının kusuru olmaksızın kadın tarafından haklı bir sebeple meydana gelen boşamalarda iddet nafakası hakkı kaybolmaz.²¹⁴

İddet nafakasının gerekli olduğu durumların yanı sıra bu nafakanın düşmesine sebebiyet veren durumlar da bulunmaktadır. Bunlardan bazıları şunlardır:

- Evliliğin kadından kaynaklı bir kusur sebebi ile sona ermesi durumunda kadının iddet nafakası hakkı bulunmamaktadır. Bunlar kadının sahîh evlilik akdinden sonra sahîh halvet veya zifafın gerçekleşmesinden sonra dinden çıkması ve kadının, kocasının akrabalarından biri ile sıhrî hısımlık doğuran bir fiil işlemesi gibi durumlardır.²¹⁵

- Fâsid nikâhtan²¹⁶ dolayı iddeti bekleyen kadının iddet nafakası hakkı yoktur. Daha önce de bahsettiğimiz gibi fâsid bir nikâh akdinde iddetin gerekli olması için zifaf durumunun meydana gelmiş olması gerekir. Yani zifafın meydana geldiği fâsid nikâh akdinde kadına iddet beklemesi gerekirken hamile olmadığı sürece nafaka hakkı bulunmamaktadır.²¹⁷

²¹³ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 477.

²¹⁴ Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, s. 32.

²¹⁵ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 478.

²¹⁶ Fâsid nikâh; Hanefiler göre kuruluş şartlarının tam olduğu ama sıhhat şartlarında eksiklik bulunan nikâh akdidir. Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 54.

²¹⁷ Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, s. 25.

İslâm ülkelerinin kanunlarının genelinde kadınların iddet süresi içerisinde nafaka hakkı bulunmaktadır. Ancak kadınların iddet sürelerinin dolmasıyla bu nafaka hakkı sona ermektedir. İran’da bu ülkelerden biridir.²¹⁸

Irak Medenî Kanunu’na göre boşanmış kadın için koca, iddet döneminde nafaka vermekle yükümlüdür. Ancak kadının naşize olması veya kocanın vefat etmesi durumlarında iddet nafakası söz konusu olmaz.²¹⁹

Ürdün Kanunu’na göre iddet nafakası şöyledir: İddet nafakası evlilik nafakası gibi olup boşanmış eşin evlilik nafakası yoksa iddetten itibaren iddet nafakasına hükmedilir. Eğer nafakası varsa iddet bitimine kadar devam eder. İddet süresinin bir seneyi aşmaması gerekir.²²⁰

Fas Medenî Kanunu’na göre ric’î talâktan dolayı iddet bekleyen kadın nafaka alacaklıdır. Ancak iddet süresi içerisinde kocasının rızası olmadan iddet beklediği evden başka bir eve taşınırsa süknâ hakkı düşer, nafaka hakkı ise devam eder. Bâin talâkla boşanmış kadın eğer hamile ise nafaka hakkı vardır. Hamile değilse sadece süknâ hakkı bulunup nafaka hakkı bulunmamaktadır.²²¹

2. Süknâ Hakkı

Sözlükte “oturmak, yerleşmek” anlamlarına gelen sükûn kelimesinden gelen süknâ, bir evden veya evin bir kısmından yararlanma ve orada oturma hakkını ifade eder. İslâm aile hukukunda süknâ hakkı kadının iddet süresince bulunan mesken hakkı için kullanılan bir ifadedir.²²² Kadının süknâ hakkının bulunduğu delili şu âyet-i kerîmelere dayanmaktadır:

*“Apaçık bir hayâsızlık yapmaları dışında onları (bekleme süresince) evlerinden çıkarmayın, kendileri de çıkmasınlar.”*²²³

²¹⁸ BalBaba, Ümmü Eymen, “İran İslâm Cumhuriyeti Medenî Kanunu Çerçevesinde Aile Hukuku Uygulamaları”, s. 108.

²¹⁹ 1959 yılı 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 50.

²²⁰ 2010 yılı 36 sayılı Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 152.

²²¹ 2004 yılı Fas Medenî Kanunu, md. 196.

²²² Günay, Hacı Mehmet, “Süknâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38/48.

²²³ Talâk 65/1.

“Onları (iddetleri süresince) gücünüz nispetinde, oturduğunuz yerin bir bölümünde oturtun. Onları sıkıntıya sokmak için kendilerine zarar vermeye kalkışmayın.”²²⁴

Hanefilere göre boşama türü ister ric‘î talâk ister bâin talâk olsun her iki durumda da kadının süknâ hakkı bulunmaktadır. Yalnız bâin talâktan dolayı iddet konusunda kadının hamile olmadığı durumlarda süknâ hakkının bulunup bulunmadığında mezhepler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefiler, Şâfîiler ve Malîkîlere göre kadın hamile olmasa bile süknâ hakkı bulunmaktadır. Hanbelîler ise kadının hamile olmaması durumunda süknâ hakkının bulunmadığı görüşüne sahiptir.²²⁵

Vefat iddeti bekleyen kadın için ise süknâ hakkı bulunmamaktadır. Zira nafaka ve süknâ hakkı birbirleri ile bağlantılı olduğundan vefat iddetinde nafaka hakkı olmadığı için süknâ hakkı da yoktur. Bununla birlikte kadın kocasının malından kendisine miras kalan payı alacağı için kocasına ait olan meskende de ona miras kalan bölümünde iddetini tamamlar. Bu kadının süknâ hakkı olmayıp kendisine mirastan düşen bir paydır.²²⁶

Kadının iddetini tamamlayacağı meskeni temin etme hususu evlilikte olduğu gibi yine kocanın yükümlülüğündedir. Meskende bulunması gereken özellikler zamana, dönemin şartlarına ve taraflara göre farklılık gösterir. Bu özelliklerin en alt sınırı şunlardır:

- Koca hem evi hem de ev için gerekli olan eşyaları temin etmekle yükümlüdür.

- Kadının iddetini geçireceği ev onun güvenliğini sağlayacak ölçüde sağlam olmalı ve mahremiyete uygun olmalıdır.

²²⁴ Talâk 65/6.

²²⁵ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/44-45; İbn Rüşd el-Hafîd, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/78; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/182; Şîrbînî, *Muğni'l-muhtâc*, 3/440-441.

²²⁶ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/45; Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, s. 59.

- Bâin talâk iddetinde koca ile eşin arasında artık bir evlilik bağı kalmadığından eşlerin tesettürlerine dikkat etmeleri gerekir. Ev dar olup mahremiyet için uygun olmazsa kocanın başka bir eve taşınması gerekir.²²⁷

Kadının iddetini kocasına ait son meskende geçirmesi gerekir. Bu kadının lehine olan bir haktır. Çünkü kadının meydana gelen boşamalarda evden çıkarılması durumu onu sıkıntıya sokacağından İslâm aile hukuku boşamanın çeşidi ve sebebine bakmaksızın kadına iddet süresince süknâ hakkı tanımıştır.²²⁸

Sonuç olarak iddet İslâm hukukunda evliliğin devamı olarak görüldüğünden iddetten beklenen amacın gerçekleşmesi için kadının kocasının son meskeninde iddetini tamamlaması gerekir. Bu kadın ile kocanın bu süre içerisinde tekrar düşünüp evliliğe devam edip etmeme hususunda karar vermelerinde önemli bir noktadır.

E. Miras Hükümleri

Kadının vefat dışı bir sebeple iddet beklediği durumlarda taraflardan birinin vefat etmesi halinde diğerinin ona mirasçı olup olamayacağı hususu önemli bir konudur. Kadın, ric'î boşamadan ötürü iddet beklerken kadın veya kocanın vefat etmesi halinde diğerinin ona mirasçı olacağı konusunda görüş birliği bulunmaktadır. Boşamanın ölüm hastalığı esnasında veya kimden kaynaklandığı noktası sonucu değiştirmez.²²⁹ Çünkü ric'î boşamalarda evlilik hükmen devam etmektedir.²³⁰

Bâin boşamadan dolayı iddet beklendiği durumlarda ise boşamanın sağlıklı iken yapılıp yapılmadığına bakılır. Sağlıklı iken yapılan boşamalarda taraflar birbirlerine mirasçı olamazlar.²³¹ Boşama esnasında koca ölüm hastalığında olup kadının rızası bulunuyorsa kadın mirasçı olamaz. Ancak böyle bir durumda kadının rızası yoksa kocanın karısını mirastan mahrum bırakma niyeti bulunma ihtimalinden dolayı kadının mirasçı olup olamayacağı fâkihler arasında tartışmalı bir konudur.²³²

²²⁷ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 473; Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, s. 54-55.

²²⁸ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 474.

²²⁹ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, s. 87.

²³⁰ Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 481.

²³¹ İbnü'l-Münzir, *el-İcmâ'*, s. 87; Ebû Zehre, *el-Ahvâlü's-Şahsiyye*, s. 316.

²³² Döndüren Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, s. 481.

İslâm hukukunda tarafların mağdur olmaması için birtakım önlemler alınmıştır.²³³ Bu konu hakkında mezheplerin görüşleri şunlardır:

Hanefilere göre maraz-ı mevt halindeki bir kocanın eşini bâin ya da üç talâkla boşaması halinde bakılır; hasta koca iddet süresi içerisinde vefat ederse kadın ona mirasçı olur. Ancak kocanın iddet bittikten sonra vefat etmesi durumunda kadın eski eşine mirasçı olamaz.²³⁴

Hanbelîler kadının iddet süresi dolsa bile başka birisi ile evlenmediği sürece kocasına mirasçı olabileceğini söylemişlerdir. Fakat başka birisi ile evlendiği takdirde bu hakkı düşmektedir. Çünkü bir kadın aynı anda iki kişinin karısı olamaz.²³⁵

Mâlikî mezhebi bu konuda en ileri görüşe sahip olan mezheptir. Koca ister kadının iddet süresi içerisinde vefat etsin ister iddet bittikten sonra vefat etsin kadın kocasına mirasçı olur. Ayrıca kadının başka birisi ile evlenmesi de mirasçı olmasını engellemez.²³⁶

Şâfiîler ise bu durumdaki bir kadının hiçbir şekilde mirasçı olamayacağı görüşünü benimsemişlerdir. Çünkü bâin talâk ile aralarındaki evlilik bağı ortadan kalkar ve kadın kocasına mirasçı olamaz.²³⁷

Şâfiî mezhebi hariç diğer üç mezhebe göre kadın iddet beklerken koca vefat ettiği takdirde ona mirasçı olabilir. Çünkü koca karısını onu mirastan mahrum bırakma niyetiyle boşamıştır. Burada kadının mağdur olmaması için onun mirasçı olacağı görüşü kabul edilmiştir. Üç mezhepte kadının mirasçı olacağı noktasında hemfikir olmakla beraber yukarıda da bahsettiğimiz gibi sadece bu mirasçılığın süresi noktasında ihtilaf etmişlerdir.²³⁸

²³³ Çeker, Orhan, “Fıkıh’ta Hasta”, s. 57.

²³⁴ Serahsî, el-Mebsût, 6/180-181.

²³⁵ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/68; Ebû Zehre, *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, s. 321.

²³⁶ İbn Rüşd el-Hafid, *Bidâyetü'l-müctehid*, 2/68.

²³⁷ Nevevî, *Ravzatü't-tâlibîn*, 6/67.

²³⁸ Çeker, Orhan, “Fıkıh’ta Hasta”, s. 57-58.

Kadının kocasına mirasçı yapılması kocanın kötü niyetine karşılık bir yaptırım olarak kabul edilir. Mâlikî ve Hanbelîler böyle bir durumda kastın ortaya çıkıp çıkmamasına bakmamışlar, mefsedete yol açacak yolların kapatılması görüşünü benimsemişlerdir. Hânefîler kötü amacın açıkça belirtilmesi veya hakkında kuvvetli delillerin olması gerektiğini ileri sürmüşlerdir. Şâfiîler ise kötü amacın açıklanması halinde önlenmesi gerektiği, aksi takdirde niyet araştırması yapılmaması görüşüne sahiptirler. Sonuç olarak boşama hakkının kötüye kullanıldığı gerekçesi ile kadının mirasçı kabul edilmesi İslâm'ın adalet anlayışına daha uygundur.²³⁹

F. Hidâne Masrafları

Evliliğin sona ermesi, çocuklar üzerinde de birtakım sonuçlar doğurmaktadır. Bu sonuçlardan birisi de hidâne yani çocukların bakım ve terbiyesi meselesidir. İslâm'da aile kurumuna önem verilmesinin yanı sıra çocukların yetiştirilmesi, onlara güzel ahlâk ve terbiye verilmesi hususu büyük önem arz etmektedir.

Hidâne meselesi genellikle evlilik birliğinin sona ermesi durumunda ortaya çıkmaktadır. Çünkü evlilik süresince çocuğun bakım ve terbiyesi anne ve babanın ortak sorumluluğunda yürütülürken evliliğin sona ermesi ile bu sorumluluğun kime geçeceği önemli bir konu haline gelmektedir. Nitekim İslâm aile hukuku kaynaklarında da bu konu genellikle boşanmanın sonuçları kısmında ele alınmıştır. Öncelikle hidâne kavramının ne olduğu ve bu hakka kimlerin sahip olduğu konusu üzerinde kısaca durulacak, ardından konunun çalışmamızı ilgilendiren asıl kısmı olan hidâne masrafları başlığı ele alınacaktır.

1. Hidâne Kavramı

Hidâne, sözlükte “bir şeyi yanına almak” manasına gelmekte olup hadâne şeklinde de ifade edilir. Fıkıh terimi olarak ise küçük çocukların ve bu hükümde olan kimselerin bakımı ve terbiyesi, gerektiği gibi yetiştirilmesi ve eğitilmesi için Şâri‘ tarafından belli kimselere verilmiş olan hak, sorumluluk ve yetki anlamına gelir.²⁴⁰

²³⁹ Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları*, s. 116-119.

²⁴⁰ Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/467.

Kısaca “terbiye velâyeti” şeklinde de ifade edilebilir.²⁴¹ Bu velâyeti üstlenen kimseye ise *hâdın* (*hâdîne*) denir.²⁴²

Kur’ân-ı Kerîm’de hîdâne konusu ayrıntılı bir şekilde geçmemekle birlikte kişinin ailesi üzerindeki sorumluluğu²⁴³ ve çocukların birer imtihan vesilesi olduğu²⁴⁴ hususları gibi genel hükümler yer almaktadır. Hz. Peygamber’in hadisleri ve uygulamaları da bu konuyu sınırlı bir şekilde ele almaktadır. Bundan dolayı bu konu hakkındaki hükümler başta örf olmakla birlikte fakihlerin bu âyet ve hadisler doğrultusundaki kendi icthad ve tecrübeleri gibi ilave delillere dayanmaktadır.²⁴⁵

2. Hidâne Hakkı

Evlilik süresince çocuğun bakım ve terbiyesi anne ve babanın ortak sorumluluğunda iken evlilik birliğinin sona ermesi ile hidâne hakkının kime ait olacağı çoğu zaman önemli bir sorun haline gelmiştir.

Nitekim Peygambere (s.a.) gelen bir kadın, “Ey Allah’ın elçisi! Bu çocuğa karnım yuva, göğsüm pınar, kucağım da kundak olmuş iken babası beni boşadı ve onu da benden çekip almak istiyor” diyerek şikâyette bulununca Resûlullah (s.a.), “*Sen başkası ile evlenmediğin sürece daha çok hak sahibisin*” diye buyurmuştur.²⁴⁶

Peygamberin (s.a.) bu hükmü ve sahâbe dönemindeki uygulamalardan²⁴⁷ hareketle fakihler, hidâne hakkının boşanma sonrasında anneye geçeceği hususunda görüş birliği içerisinde.²⁴⁸

Çocuğun velâyeti yani nafakasının temin edilmesi, mallarının idaresi ve geleceğine ait kararların alınması gibi yetkiler babaya veya baba yerini tutan veliye ait iken hidâne yetkisi yani çocuğun bakım ve terbiyesi anneye veya anne yerini tutacak kimseye aittir. Bu şekildeki bir ayırım tarafların güç ve yetkinlikleri ile

²⁴¹ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 156.

²⁴² Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/467.

²⁴³ Tahrim 66/6.

²⁴⁴ Teğabün 64/15.

²⁴⁵ Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/467.

²⁴⁶ Ebû Davûd, “Talâk”, 35.

²⁴⁷ Ayrıntılı bilgi için bkz. Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/467.

²⁴⁸ İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/190-191; Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/468.

doğrudan ilgili iken çocuğun da ruhen ve bedenen en iyi şekilde yetişmesi için daha uygundur.²⁴⁹ Hidâne hakkının öncelikli olarak anneye ait olmasının sebebi, annenin daha şefkatli ve merhametli olması ve çocuğun bakım ve terbiyesini yerine getirmede fitrî becerisinin bulunmasıdır. Ayrıca çocuğun belli bir döneme kadar bakım ve temizliğini de ancak annesi en iyi şekilde yerine getirebilir.²⁵⁰

Hidânedede öncelikli hak sahibinin anne olması ile birlikte annenin bulunmadığı veya bir sebepten ötürü hidâne hakkının düşmesi durumunda bu hakkın kime geçeceği konusunda fakihler arasında farklı görüşler bulunmaktadır. Hanefîlere göre hidâne hakkı sırasıyla kadınlar, asabeden²⁵¹ erkekler ve zevi'l-erhâmdan²⁵² olan hak sahipleridir. Sıralamada bazı ihtilaflar bulunmakla birlikte ittifak edilen sıralama şu şekildedir:

Kadınlarda sırasıyla anneanne, babaanne ve kız kardeşler, kız kardeşin kızları, teyzeler, erkek kardeşin kızları, halalar, annenin teyzeleri, babanın teyzeleri, annenin halaları ve babanın halalarıdır. Kadınlardan hiçbirinin bulunmaması veya hidâne için uygun şartları taşımaması durumunda bu hak asabeye geçer. Asabede de izlenecek olan sıra şu şekildedir:

Baba, dede, erkek kardeşler, erkek kardeşin oğulları, amcalar, amcaoğulları, babanın amcaları ve dedenin amcalarıdır. Asabeden hiç kimsenin bulunmadığı veya herhangi bir şekilde bu hakkın düşmesi durumunda hidâne hakkı zevi'l-erhâmındır. Zevi'l-erhâmda da şu sıra takip edilir:

Annenin babası yani dede, ana bir erkek kardeş, ana bir erkek kardeşin oğlu, ana bir amca ve ana baba bir dayıdır.²⁵³

Hidâne sahibinin görevleri arasında çocuğu koruyup gözetmek, onun uyku düzenini sağlamak, yedirmek, temizliğinden sorumlu olmak gibi durumlar bulunur.

²⁴⁹ Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/468.

²⁵⁰ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/37; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 114.

²⁵¹ Asabe: Miras bırakan kimseye doğrudan veya erkek aracılığıyla bağlı olan mirasçılardır. İslâmiyetten önce "baba tarafından gelen erkek akraba ve erkek çocuklar" manasında kullanılmıştır. Karaman, Hayreddin, "Asabe", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3/452.

²⁵² Zevi'l-erhâm: Ölen kimsenin ashâb-ı ferâiz ve asabe olmayan kan hısımlarıdır. Aktan, Hamza, "Zevi'l-Erhâm", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44/307.

²⁵³ Baktır, Mustafa, "İslâm Hukukunda Hidâne", s. 273-275.

Bunlar genelde hidânenin tanımı yapılırken bahsedilen hususlardır. Hidâneyi üstlenen kimsenin tüm bu görevleri yerine getirirken sabırlı, şefkatli ve merhametli olması gerekir.²⁵⁴

3. Hidâne Şartları ve Süresi

Hidâne yetkisine sahip olan kimseler de birtakım şartlar aranır. Fakihler bu kimselerin akıllı, yetişkin, sağlıklı, ahlâkî bakımdan güvenilir olması ve bu işi yapabilecek fizikî gücünün olması konusunda hemfikirdirler. Fakihlerin çoğu ayrıca bu kimsenin ergin ve hür olması şartını da arar. Bu şartlar kadın ve erkek için aranan ortak şartlardandır. Sadece erkekte aranacak olan şartlar erkeğin müslüman olması ve çocuk kız ise onun mahremi olmasıdır. Kadınlarda aranan özel şart ise çocuğa mahrem olmayan biriyle evli olmamasıdır.²⁵⁵

Hidâne süresinin dolması ile hidâne sorumluluğu da sona erer. Fıkıhçıların hidâne süresi ile ilgili genel yaklaşımları çocuğun kendi başına yemek yiyip giyinebileceği yani kendi ihtiyaçlarını karşılayarak başkasının yardımına muhtaç olmadığı zamana kadar devam edeceği yönündedir. Çocuk bu çağa ulaştığında hidâne süresi de son bulmuş olur. Ancak bu zamanın belirlenmesi hususunda çocuğun kız veya erkek olması, hidâneyi üstlenecek olan kimsenin erkek veya kadın olması ve çocuğa yakınlık derecesine göre mezhepler arasında farklılık bulunmaktadır.²⁵⁶

Hanefî mezhebine göre hidâne süresi erkek çocuklarının yedi-dokuz; kız çocuklarının ise dokuz-on bir yaşlarına girmeleri ile son bulur. Süre sona erince çocuğun sorumluluğu babasının veya velisinin sorumluluğuna geçer. Erkek çocukları bülüğ çağına ulaşınca kız çocukları da aklî ve fikrî olgunluğa ulaştıkları zaman anneleri ve babaları arasında muhayyer bırakılırlar ve diledikleri kimsenin yanında

²⁵⁴ Zuhaylî, *el-Fıkhü'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/717-718; Cantekin (Aydemir), Kübra, *İslâm Ülkelerinde Boşanmanın Hukukî Sonuçları*, s. 64.

²⁵⁵ İbn Abdülber, *el-Kâft fî fıkhî Ehli'l-Medîne*, 2/624; Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istulâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 2/432-433; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 115; Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/468-469.

²⁵⁶ Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/470.

kalırlar.²⁵⁷ Hidâne süresi Malîkîlere göre erkek çocukların büluğ çağına, kız çocuklarının ise evlenmesine kadar devam eder.²⁵⁸ Şâfiîler ise hem erkek çocuk için hem de kız için temyiz çağını sınır olarak kabul eder. Bu dönem de genellikle yedi yaş olmaktadır. Hanbelîler de her iki çocuk için temyiz çağını sınır kabul eder ancak erkek çocuğun bu dönemden sonra anne veya babasından birini seçme hakkı bulunurken kız çocuklarının evleninceye kadar babalarının yanında kalmaları gerekmektedir.²⁵⁹

4. Hidâne Ücreti

Çocuk dolayısıyla ortaya çıkan üç türlü ödeme bulunmaktadır. Bunlar hidâne ücreti, nafaka ve emzirme ücretidir.²⁶⁰

Hidâne süresince çocuğun bakım ve terbiye masrafları nafaka hükümlerine tabi olup bu masraflar öncelikli olarak çocuğun malından karşılanır. Çocuğun malı yok ise bu sorumluluk babaya geçer. Eğer baba fakir ise nafaka ile yükümlü olan diğer akrabalar bunu üstlenir.²⁶¹

Fukaha arasında evlilik birliği devam ettiği sürece annenin hidâne ücreti alamayacağı görüşü hâkimdir. Bundan dolayı hidâne masrafları konusu evlilik birliğinin sona ermesi durumunda ortaya çıkar. Evlilik birliğinin sona ermesi halinde çocuğun hidânesini üstlenen kimsenin çocuğun velisi dışında biri olması halinde o kimsenin ücret talep hakkının olup olmadığı durumu söz konusu olur. Malîkîler anne veya anne dışındaki kimse için hidâne ücreti bulunmadığı görüşündedir. Malîkî mezhebi hariç diğer mezhepler ise kadının nafaka ve emzirme ücreti dışında hidânedan ötürü ücret alabileceği hükmünü vermişlerdir. Ancak bu konuda ileri sürdükleri şartlar farklıdır. Şayet çocuğun bakım velâyetini üstlenen kimse çocuğun annesi ise iddet süresince ücret talep edemez. Ama bâin talâktan dolayı iddet

²⁵⁷ Merğînânî, *el-Hidâye*, 2/38; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 116; Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/471.

²⁵⁸ Sahnûn, *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, 2/259; İbn Cüzey, *el-Kavânînü'l-fikhiyye*, s. 149; Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, s. 116.

²⁵⁹ Mâverdî, *Hâvî'l-kebîr*, 11/499; İbn Kudâme, *el-Muğnî*, 8/191-193.

²⁶⁰ Atasoy, Samed, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Hidâne*, s. 145.

²⁶¹ Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, s. 180.

bekliyorsa ücret alabilir.²⁶² Hidâne görevini üstlenecek olan anne veya hidâne yetkisi bulunan bir başka kimse bu görev için ücret talep edebilir.²⁶³ Hidâne ücreti öncelikle çocuğun malı varsa oradan karşılanır. Çocuğun malının olmaması durumunda bu ücret babaya aittir. Babanın maddî durumunun yeterli olmaması veya babanın olmaması halinde hidâne ücreti nafaka yükümlüsü olan kimse tarafından ödenir.²⁶⁴ Bununla birlikte hâdine eğer ki hidâne süresince ücretsiz bakmışsa daha sonradan ücret isteyemez.²⁶⁵

İddet sonrasında annenin, ücret karşılığı bu işi yapacak olması ve ücretsiz bakacak bir kimsenin de bulunması halinde annenin önceliği olmasına rağmen durum değişebilir. Bakacak kimse teyze veya hala gibi bir kimse olup babanın durumu da ücreti karşılamaya yetiyor ise hidâne hakkı yine annenindir ve ücreti ödenir. Ama çocuğun malının olmaması ve babanın da maddî durumunun yeterli olmaması durumunda anneden tercih yapması istenir. Böyle bir durumda anne, ya ücretsiz bakmayı kabul eder ya da hakkını bu işi ücretsiz yapacak olan diğer hidâne hak sahibine verir.²⁶⁶

Çocuk ve babanın zengin olması durumunda veya çocuğun zengin olup babanın fakir olması durumunda hidâne hakkı çocuğa mahrem olan ve ona ücretsiz olarak bakmayı kabul eden diğer hak sahibinindir. Çünkü her iki durumda da ücret çocuğun malından ödenmek durumundadır. Çocuğa ücretsiz olarak bakmayı kabul eden kişi çocuğun mahremi değil ise çocuk, ecr-i misil karşılığında mahremi olan kimsenin gözetimine verilir.²⁶⁷

Malikî mezhebine göre ister anne olsun ister anne dışındaki bir yakını olsun hidâne karşılığı ücret alamaz. Ancak bu kimse fakir ise çocuğun da malı varsa malından nafakasını alabilir. Şâfîilere göre ise hidâne hakkına sahip olan kişi her durumda hidâne ücreti alabilir. Bununla birlikte Şâfîilerin görüşü Hanefilerin

²⁶² Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/470.

²⁶³ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 157.

²⁶⁴ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/241.

²⁶⁵ Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, s. 180.

²⁶⁶ Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/470.

²⁶⁷ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/441-442; Zuhaylî, *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, 7/735; Samed, Atasoy, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Hidâne*, s. 149-150.

görüşüne daha yakın olup hidâne ücreti varsa çocuğun malından yoksa nafakasını karşılamakla yükümlü olan kimse tarafından ödenir. Hanbelî mezhebine göre de hidâne görevini üstlenen kimse her durumda hidâne ücretine hak sahibi olur.²⁶⁸

Hidâneyi üstlenen kimsenin meskeni varsa ayrıca mesken ücreti talep edemez. Ancak Hanefî fakihlerinin bir kısmı hâdinenin çocuğa bakabileceği uygun bir meskeninin bulunmaması durumunda ayrı bir ev için ücret talep edebileceği görüşündedir. Bu ücret çocuğun malından karşılanır. Çocuğun malı yoksa babasının veya çocuğun nafakasından yükümlü olan kimse tarafından karşılanması gerekir.²⁶⁹ Hâdinenin hizmetçiye ihtiyacının olması durumunda genellikle çocuğun ve velisinin malî durumuna göre karar verilir.²⁷⁰

Hidâne ücretini çocuğun babasının karşılayacak olması halinde bu durumun kocanın boşama yetkisini sınırlandıracağı ve kötüye kullanılmasına karşı bir tedbir olacağı iddia edilebilir.²⁷¹

Günümüz İslâm ülkelerinin kanunlarında da hidâne konusunda düzenlemeler bulunmaktadır. Bazı ülkelere göre ilgili düzenlemeler şu şekildedir:

Ürdün Kanunu'na göre hidâne ücreti hâdinenin nafakası ile mükellef olan kişiye aittir. Ücret, nafaka ile mükellef olan kişinin malî gücünü aşamaz. Ve çocuk on iki yaşını dolduruncaya kadar hidâne ücreti verilmeye devam edilir.²⁷²

Irak Medenî Kanunu'na göre hidâne hakkına sahip olan anne ile nafakayla yükümlü olan baba hidâne ücreti konusunda anlaşmazlığa düştükleri durumda mahkeme belli bir miktar tayin eder. Çocuk on yaşını tamamlayıncaya kadar baba çocuğun bakım ve eğitim giderlerinden sorumludur. Mahkeme dilerse bu süreyi on beş yaşa kadar uzatabilir.²⁷³

²⁶⁸ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/442; Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/470.

²⁶⁹ Bilmen, *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, 2/441.

²⁷⁰ Bardakoğlu, Ali, “Hidâne”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/470.

²⁷¹ Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, s. 157.

²⁷² 2010 yılı 36 sayılı Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 178.

²⁷³ 1959 yılı 188 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 57.

Fas Medenî Kanunu'na göre bakım masrafları nafaka ile mükellef olan kimseye ait olup bu masraf emzirme ücretinden ve nafakadan ayrıdır. Kadın evliyken veya ric'î talâktan dolayı iddet beklerken hidâne ücretini talep edemez.²⁷⁴

Tunus Kanunu'nda ise çocuğun masrafları eğer var ise kendi malından karşılanır. Malının bulunmaması halinde çocuğun babası, bu masrafları karşılamakla yükümlü olur. Ayrıca baba, anne ile çocuğun bu süre içerisinde yaşadıkları evin masraflarını da öder. Bu ödemeler babanın malî gücü, çocuğun ihtiyaçları ve dönemin ekonomik şartlarına göre belirlenir.²⁷⁵

Günümüz Medenî Kanunu'na göre boşanma durumunda hâkim çocukların velayetini anne veya babadan birine bırakır. Bu durumda velayeti üstlenen kimse çocuğun bakım masraflarını da üstlenmiş olur. Ancak TMK. m.182/2, c. 2'ye göre "*Velayetin kullanılması kendisine verilmeyen eş, çocuğun bakım ve eğitim giderlerine gücü oranında katılmak zorundadır.*" Bu nafakaya *iştirak nafakası* denilmektedir. Hâkim bu nafakaya herhangi bir talep olmadan karar verir.²⁷⁶

İştirak nafakasının miktarı, anne ve babanın sosyal ve ekonomik durumları ile çocuğun yaşı ve ihtiyaçları gibi unsurlar dikkate alınarak belirlenir.²⁷⁷ İştirak nafakası çocuk ergin olana kadar sürer. Ancak çocuk ergin olduğu halde eğitimi devam ediyorsa iştirak nafakasının çocuğun eğitim hayatının sonuna kadar devam eder.²⁷⁸ Ayrıca çocuk ergin olmakla birlikte bakıma muhtaç ise iştirak nafakasını yerine TMK. md. 364' göre yardım nafakası isteyebilir.²⁷⁹

II. Günümüzde Tartışılan Malî Ödemeler

A. İddet Sonrası Nafaka Ödemesi

İslâm aile hukukunda koca evlilik süresince ve evlilik sona erdikten sonra kadının beklemesi gereken iddet süresinde nafaka yükümlüsüdür. İddet sona erdikten sonra kocanın da nafaka yükümlülüğünün sona ereceği konusunda İslâm hukukçuları

²⁷⁴ 2004 yılı Fas Medenî Kanunu, md. 167.

²⁷⁵ 2008 yılı 20 sayılı TMAŞ, md. 56.

²⁷⁶ Gelmez, Ezgi, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, s. 41.

²⁷⁷ Bozdağ, Gonca Gülfem, *Türk Hukukunda Nafaka*, s. 54.

²⁷⁸ TMK. md. 328.

²⁷⁹ Gelmez, Ezgi, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, s. 41.

görüş birliği içerisinde. Bu konuda ihtilaf bulunmamasına rağmen günümüzde bu konu önemli bir tartışma konusu haline gelmiştir. Çünkü Türk medenî hukukuna göre boşanma sonrasında hem erkek hem de kadın bazı durumlarda nafaka alacaklısı veya sorumlusu olabilmektedir. Bu yükümlülük duruma göre nafaka alacaklısının ölümü veya bir başkası ile evlenmesine kadar devam etmektedir.²⁸⁰

Genel itibari ile hem İslâm aile hukuku hem de Türk Medenî Kanunu, kocanın eşe nafaka sorumlusu olduğunu kabul etmektedir. Nafaka hususunda ortak olan yönlerinin yanı sıra farklı hükümleri de bulunmaktadır. Bu farklı hükümleri kısaca şöyle sıralayabiliriz:

- İslâm aile hukukunda evlilik boyunca ve evliliğin sona erdikten sonra iddet süresince nafakadan koca sorumludur. Medenî hukukta ise hem kadın hem de koca nafaka vermekle sorumlu olabilmektedir. Çünkü kanuna göre nafaka yoksul olan tarafa verilmektedir.

- İslâm hukukunda kadının iddet nafakasını alabilmesi için zengin veya fakir olmasının bir önemi yoktur. Kadın çok zengin bile olsa iddet nafakasını almaya hak sahibidir. Medenî hukukta ise boşanma nafakasını alacak olan kişinin yoksul olma ihtimali bulunmalıdır.

- İslâm hukukunda kadın iddet nafakasına boşanma durumunun gerçekleşmesi ile hak sahibi olurken medenî hukukta yoksulluk nafakasını alacak olan tarafın bu konuda talebinin olması gerekir. Böyle bir talepte bulunmadı ise nafakayı almaya hak sahibi olamaz.

- Medenî hukukta nafaka almaya hak sahibi olan tarafın diğer taraftan daha az kusurunun bulunması gerekir. İslâm hukukunda ise boşanma kadının kusuru sebebiyle olsa ve kocanın da yoksul kalma ihtimali bulursa bile kadın hiçbir zaman nafaka ödemekle yükümlü olmaz.

- Konunun başında da belirtildiği gibi İslâm hukukunda boşanmadan dolayı alınan iddet nafakası süreli olup iddetin bitimiyle sona erer. Medenî hukukta ise

²⁸⁰ Cantekin (Aydemir), Kübra, *İslâm Ülkelerinde Boşanmanın Hukukî Sonuçları*, s. 59.

boşanma nafakası bir diğer ismi ile yoksulluk nafakası mevcut düzenlemede süresiz olup nafakanın düşmesine sebep olan bir durum meydana gelmediği sürece devam eder. Nafakanın süresiz olması birçok problemin de ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir.²⁸¹

Günümüzde modern hukukun kabul ettiği bu nafaka anlayışı toplumda bazı sıkıntılar ortaya çıkarmış, aile kurumuna ciddi zarar vermiştir. Yoksulluk nafakasının belli bir süresinin olmaması gençlerin evlilik kurumuna karşı önyargılı olmalarına sebep olup aile kurmalarını güçleştirmektedir. Kişinin, evlendiği zaman boşanma durumunda belirsiz bir süre nafaka ödeme ihtimalinin bulunduğunu bilmesi onun aile kurmaya çekinmesine sebep olur. Ayrıca boşanma nafakasını ödemekle yükümlü kimse yeni bir evlilik yapmaktan da kaçınır. Çünkü böyle bir evlilik yaptığı takdirde hem eski eşinin nafakasından hem de evlendiği eşinin nafakasından sorumlu olacaktır.²⁸²

Boşandıktan sonra aralarında herhangi bir hukukî bağ kalmadığı halde medenî hukuka göre yoksul olan eşe verilen süresiz nafaka İslâm hukukunun anlayışına uygun değildir. Çünkü İslâm hukuku tarafları mağdur etmek yerine onların haklarını korumayı bir diğerine zarar vermeden gerçekleştirmeyi amaçlar. Günümüz süresiz nafaka uygulamalarında ise haksızlıklar meydana gelebilmektedir. Bunların başında karşı tarafın hakkına girme (kul hakkı) söz konusudur. Kocanın boşanmadan sonra karısından bir nafaka alacağı söz konusu olamaz. Kadının ise mehir veya iddet nafakası alacağı, ya da hadânen kaynaklanan bir hakedişi söz konusu değilse kocasından kanun zoruyla ödeme almaya devam etmesi helal olmaz. Gerek İslâmî ilkelerden beslenen kendi kültür ve geleneğimiz, gerekse de adalet ve hakkaniyet ilkeleri açısından günümüzdeki süresiz nafaka hükümlerinin bu açıdan yeniden gözden geçirilmeye muhtaç olduğu açıktır.

²⁸¹ Uyanık, Zeki, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, s. 81-82.

²⁸² Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, s. 74; Uyanık, Zeki, “İslâm Aile Hukukunda Süresiz Nafaka Yasası”, s. 82;

B. Maddî ve Manevî Tazminat

1. İslâm Hukukunda Tazminat Kavramı

Tazminat, bir kimsenin maddî ve manevî hukukî varlığında bir haksız fiil neticesinde meydana getirilmiş olan eksilmenin giderilmesi için yüklenilen ödeme sorumluluğu olarak tanımlanabilir.²⁸³ İslâm hukukunda tazminat kavramı, “daman”, “ta’viz”, “tazmîn” kelimeleri ile ifade edilmiştir.²⁸⁴ Bunun yanı sıra daman kavramı, tazminden daha kapsamlıdır.²⁸⁵

İslâm hukukunda tazminatın hukukî dayanağı nassların açık delâletleridir. Nassların genel amacı da tazminatın meşruluğu için bir delil sayılır. Çünkü İslâm’da zarar vermek yasaklanmış ve zulmetmek haram kılınmıştır. Peygamber Efendimiz (s.a.) de, zarar vermeyi ve zarara zararla karşılık vermeyi yasaklamıştır. Burada zararların tamamı bir ayırım yapılmadan genel olarak yasaklanmıştır. Ayrıca bazı külli kaideler de tazminatın hukukîliğini güçlendirecek mahiyettedir.²⁸⁶

İslâm hukukçuları tarafından tazminat sebepleri farklı sayı ve isimlerle tasnif edilmiştir. Klasik anlayışa göre *akid*, *yed* ve *itlaf* şeklinde üçlü bir ayırım yapılırken *şâriin ilzâmı*, *kişilerin kendi kendine iltizâmı*, *zilyedlik* ve *zararlı fiil* şeklinde dört ana başlık altında da ele alınmıştır.²⁸⁷ Yapılan isimlendirmeler farklı olsa da içerik bakımından bir fark yoktur. Bundan dolayı tazminat sebepleri *akit/sözleşme* ve *kusur* olmak üzere iki ana başlık altında açıklanabilir.²⁸⁸

İslâm hukukunda tazminatın gerçekleşmesi için bazı şartlar bulunmaktadır. İlk olarak tazmine konu olan malın ekonomik ve hukuken değer taşıyan bir mal olması gerekir. Gayr-ı mütekavvim olan yani dinen mal olarak kabul edilmeyen domuz ve şarap gibi mallar ise alım satıma konu olmazlar ve telef oldukları zaman da tazmin edilmezler. Ancak Ebu Hanife ve İmam Malîk’e göre şarap ve domuz

²⁸³ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 64.

²⁸⁴ Kahveci Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 134; Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 64.

²⁸⁵ Aktan, Hamza, “Damân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8/450.

²⁸⁶ Kahveci Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 146.

²⁸⁷ Aktan, Hamza, “Damân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8/451.

²⁸⁸ Kahveci Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 152, 153.

zımmîler açısından mütekavvim mal hükmünde olduğu için onların lehine tazmin söz konusu olur. Bir diğer tazmin şartı ise tazmin edilen mal ile tazminat bedeli arasında denklik olmasıdır.²⁸⁹

Tazminat peşin ve vadeli olmak üzere iki ayrı şekilde ödenir. Buna ilaveten tazminatta ödeme yeri ve zamanı da önemli bir husustur.²⁹⁰ Tazminat meydana gelen zararın çeşidine göre *maddî tazminat* ve *manevî tazminat* olmak üzere iki türdür.

a. Maddî Tazminat ve Şartları

Maddî tazminat, kişinin mal varlığında iradesi ve rızası dışında meydana gelen eksilmenin, bu eksilmeye sebebiyet veren kimse tarafından ödenmesi şeklindeki bir borçtur.²⁹¹ Klasik kaynaklardaki mevcudiyeti ittifak ile kabul edilen maddî tazminata gerek âyet gerekse de hadislerden deliller bulmak mümkündür. Maddî tazminat, haksız fiilin işlenmesi ile ortaya çıkan maddî zararı giderme amacı ve yeni zararların meydana gelmesini engelleme özelliği taşımaktadır. Tazminatın zarar vereni cezalandırmak veya zarara uğrayanı haksız yere zenginleştirmek gibi bir amacı yoktur.²⁹²

Maddî zararların tazmini, zarar gören malın durumuna göre “aynen tazmin” ve “nakden tazmin” olmak üzere iki şekilde olur. Zarar gören mal tamamıyla kullanılamaz hale gelmişse ve piyasada da aynı özelliklere sahip bir benzerinin bulunması şartı ile telef olan malın aynı özelliklere sahip bir benzeri ile ödenmesine “aynen tazminat” veya “mislen tazminat” denir. Fakat böyle bir imkân yoksa yani telef edilen malın aynı özelliklere sahip bir benzeri piyasada bulunmuyorsa o malın değeri hesap edilir ve para ya da bir mal karşılığında ödetilir. Bu tazmin şekline de “nakden tazminat” ya da “kıymet olarak tazmin” adı verilir. Nakdi tazminatın miktarı, bir görüşe göre malın telef edildiği tarihteki değerine göre, bir görüşe göre de yargı kararının verildiği tarihteki değeri üzerinden hesap edilir.²⁹³

²⁸⁹ Akman, Ahmet, *İslâm Hukukunda Akdî Mesuliyet ve Tazminat*, s. 166-168.

²⁹⁰ Kahveci Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 166, 167.

²⁹¹ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 72.

²⁹² Kahveci Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 169.

²⁹³ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 73.

b. Manevî Tazminat ve Şartları

Manevî tazminat, “bir kimsenin şahıs değerlerinde iradesi dışında meydana gelen manevî zararın kısmen de olsa giderilmesi veya hafifletilmesi için hâkim tarafından belirlenen bir tazmin ve telafi şekli” olarak tanımlanabilir.²⁹⁴

Manevî tazminattan bahsedebilmek için ortada önce manevî bir zararın bulunması gerekir. Kişilik haklarına karşı yapılan tecavüz, ruha eziyet veren, namus ve şerefe zarar veren her türlü hadise manevî zarar olarak kabul edilir.²⁹⁵ Ancak manevî zararların miktarının tayin ve tespiti çok zordur. Dolayısıyla tam olarak tazmin edilemezler. Bu durum bazı İslâm hukukçularının manevî tazminatı kabul etmeme sebeplerinden biridir. Fakat manevî zararlar tam olarak tazmin edilemese bile sebep olduğu üzüntü ve acıyı azaltma yoluna gidilebilir.²⁹⁶

İslâm hukukunda her zararın kendine özgü bir tarzda tazmin edilmesi önemli bir husustur. Çünkü haksız yere meydana gelen zararların giderilmesi toplum düzenini sağlamaya ve adaleti gerçekleştirmeye yardımcı olur. Bununla birlikte maddî zararların tazmini İslâm hukuku ve diğer hukuk sistemleri tarafından kabul edilirken manevî zararların tazmini ise hukuka uygun olmak şartı ile bazı meseleler ile sınırlandırılmıştır.²⁹⁷

Manevî zararlar çeşidine göre farklı şekillerde tazmin edilir. Mesela, “ruh ve beden bütünlüğüne” yönelik manevî zararlar, *kıyas, diyet erş ve hükûmet-i adl* yolları ile “kişilik haklarıyla” ilgili olanlar *taz'ir* yoluyla, “namuslu kişilere zina iftirası” neticesinde ortaya çıkan manevî zarar ise bizzat Kur'ân-ı Kerîm tarafından bildirilen *hadd-i kazf* yolu ile giderilmektedir. Zifaftan önce gerçekleşen boşanma dolayısıyla oluşan manevî zarar da *müt'a* verilerek tazmin edilmeye çalışılmıştır.²⁹⁸

Geçmiş dönemdeki İslâm hukukçuları maddî zarar ve manevî zarar şeklinde bir ayırım yapmamışlardır. Bundan dolayı klasikte maddî tazminat ve manevî tazminat şeklinde bir tasnif bulunmamaktadır. Bunun nedeni ikisini birbirinden

²⁹⁴ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 75.

²⁹⁵ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 8/271.

²⁹⁶ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 75, 76; Kahveci Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, s. 193.

²⁹⁷ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 8/272, 273.

²⁹⁸ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 321, 322.

ayıran kesin bir ölçünün bulunmayışıdır. Çünkü bir zarar meydana geldiğinde bunun hem maddî hem de manevî açıdan sonuçları bulunabilmektedir. Mesela bir avukata yapılan haksız ithamlar kişilik haklarına zarar verdiği için manevî tazminatı gerektirir. Ancak avukat bu ithamlardan dolayı kendisine başvurmaktan vazgeçecek bazı müşterilerini de kaybedeceği için aynı zamanda maddî bir zarara da uğrayabilir. Bu örnekte de olduğu gibi herhangi bir zarar sadece maddî zarar veya sadece manevî zarar olarak kabul edilemez. Bununla birlikte ortaya çıkan zararda hangi yön ağır basıyorsa o grupta ele alınarak değerlendirilmesi daha uygun görülür.²⁹⁹

Hukukçulara göre manevî tazminatın çeşitli mahiyet ve fonksiyonları bulunmaktadır. Kısaca bahsetmek gerekirse bir kısmına göre manevî tazminatın *cezalandırma*, bir kısmına göre *caydırma* bir kısmına göre de *telaîfi* veya *tatmin* fonksiyonu vardır.³⁰⁰

Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet'e göre manevî zarara sebebiyet veren suçlara genelde dünyevî bir ceza verilmediği için böyle durumlar *ta'zîr* kapsamında değerlendirilmektedir. Bundan dolayı İslâm hukukunda manevî tazminat konusu hem ceza hukukunun hem de borçlar hukukunun bir konusudur. Âyet ve hadislerde maddî yollarla bir cezalandırma yoluna gidilmeyip uhrevî olarak cezalandırılmanın olacağıının belirtilmesi böyle durumlarda tavsiye edilen yöntemi göstermektedir. Bununla birlikte ta'zîrle cezalandırma yolu da hâkimin yetkisine bırakılmıştır.³⁰¹

Türk hukukunda da manevî tazminat ile ilgili hükümler yer almaktadır. İlgili hükümler Türk Medenî ve Borçlar Kanunu ile Türk Ceza Kanunu'nda bulunmaktadır. Bu hükümlerin aslı bazı değişikliklerle İsviçre hukukundan alınmıştır. Bununla beraber manevî zararların tazmini hususu bazı şartlara bağlanmıştır.³⁰²

²⁹⁹ Bilmen, *Hukuk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhîyye Kâmusu*, 8/273, 274.

³⁰⁰ Serin Of, Emine, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, s. 55.

³⁰¹ Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, s. 76, 134.

³⁰² Serin Of, Emine, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, s. 54, 56.

2. Boşanmadan Kaynaklı Tazminat

a. Maddî Tazminat

İslâm aile hukukunun ilgili bölümlerinde ayrı bir başlık altında maddî tazminattan söz edilmemektedir. Fakat yine de maddî tazminat kavramı fıkıhta yabancı bir kavram değildir.³⁰³

Meydana gelen boşamalarda kusurlu olan eş, daha az kusurlu veya kusursuz olan eşini ya ona zarar vermek maksadı ile boşamıştır ya da böyle bir kastı olmadan boşamıştır. Her iki durumda da ortaya çıkan zararların tazmin edilmelerinin hukukî dayanağı bazı durumlarda “hakkın kötüye kullanılması” bazı durumlarda ise “başkasına zarar verecek şekilde hakkın kullanılması” şeklindedir. İlk durumda kusurlu olan eş hem dinen günahkâr hem de tazmin ile yükümlü olur. İkinci durumda ise dinen günahkâr olmamakla birlikte verdiği zararı tazminle yükümlüdür.³⁰⁴

Nihat Dalgın, kusurlu olan tarafın karşı tarafa vereceği tazminatın hesaplanmasında izlenmesi gereken yolları özetle şu şekilde belirtmiştir:

a) *Erkeğin vereceği tazminatın hesaplanması*: “İslâm hukukunda kocadan meydana gelen kusur sebebiyle meydana gelen boşamalarda, erkeğin ödemekle yükümlü olacağı şey, henüz ödenmemiş olan *mehir* veya *müt’adan* ibaret olduğu için hem klasik yaklaşımın hem de modern dönemdeki anlayışın birlikte sunulması gerekir. Klasik dönem fıkıh geleneğinde boşanma sebebiyle kadının göreceği maddî zarar, nikâh akdi ile hak kazandığı mehri tamamen veya kısmen alamama durumlarında söz konusu olur. Bu durumda kocanın ödeyeceği tazminat mehrin ya tamamının ya da yarısının verilmesi şeklindedir. Ancak hiç mehir hakkı bulunmayan kadın boşamada da kendi kusuru daha büyük değilse kendisine mut’a verilir.³⁰⁵

Günümüzde ise kadının kusurunun bulunmadığı bir boşanma meydana geldiğinde kadının uğrayacağı maddî zarar dikkate alınarak kocanın makul bir maddî tazminat ödemesine hükmedilmelidir. Tazminatın hesaplanmasında nikâh sırasında

³⁰³ Dalgın, Nihat, “Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat” s. 38,39.

³⁰⁴ Dalgın, Nihat, “Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat” s. 60.

³⁰⁵ Dalgın, Nihat, “Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat” s. 62-63.

kararlaştırılan mehrin miktarı göz önünde bulundurulmalıdır. Çünkü kocaya hem nikâh esnasında mehr ödettirilmesi hem de boşanma esnasında maddî tazminat ödeme durumunda kalabileceği göz önünde bulundurulduğunda bir haksızlık olduğu açıktır. Bundan dolayı mehr bazı durumlarda hak edilecek olan maddî tazminat için bir ön ödeme olarak görülmeli ve evlilik içindeyken ödenilen mehr, kocanın yükümlü olacağı tazminat borcundan düşülmelidir.”³⁰⁶

b) *Kadının vereceği tazminatın hesaplanması*: “Klasik dönem fıkıh geleneğinde boşanma sonrasında kadının ödemekle yükümlü olacağı tazminatın belirlenmesinde, boşanma sebebiyle kocanın mevcut menfaatlerinin ve gelecekte oluşabilecek menfaatlerinin ihlal edilip edilmediği göz önünde bulundurularak hesaplanmıştır.

Boşanmada kusursuz veya daha az kusurlu olan kocasından boşanma talebinde bulunan kadının boşanma tazminatı ödeyeceğinde bir ihtilaf bulunmamakla birlikte ödeyeceği tazminatın nikâh esnasında aldığı mehirden fazla olup olmayacağı tartışılmıştır. Tercihe şayan görüş ise mehirden daha fazla olamayacağı yönündedir.

Günümüzde ise kadının da kocası ile eşit boşanma şartlarına sahip olduğunu düşündüğümüzden, boşanmada kusurlu olan kadının ödeyeceği tazminat miktarının mehr göz önünde bulundurulmadan kadının sosyal konumu ve boşanmadan dolayı kocasının mevcut veya ileride oluşacak menfaatlerini ne derece zarara uğrattığı gibi hususlar dikkate alınarak hesaplanması gerekir. Buna göre kadın mahkemenin uygun göreceği makul bir miktar tazminatı kocasına ödemekle yükümlü olacaktır.”³⁰⁷

Boşanmadan kaynaklı tazminatla borçlar hukukundaki maddî zararın tazmini ayrı şeyler olup boşanmadaki tazminat mutlak bir tazminat değildir. Sadece boşanma sebebiyle zarar gören tarafın zararının karşılanmasına yardımcı olma amacı taşımaktadır. Bundan dolayı boşanmadan kaynaklı tazminat belirlenirken *uygun bir tazminat* şeklinde bir kriter ortaya konulmuştur.³⁰⁸

³⁰⁶ Dalgın, Nihat, “Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat” s. 63.

³⁰⁷ Dalgın, Nihat, “Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat” s. 63-65.

³⁰⁸ Dalgın, Nihat, “Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat” s. 66.

İslâm ülkelerinden olan Irak'ta boşanma tazminatı ile ilgili bir kanun maddesi düzenlenmiştir. İlgili kanun maddesine göre, koca eşini boşar, boşanmanın meşru olmadığı mahkeme tarafından tespit edilir ve kadın bu boşamadan zarar görmüş ise mahkeme kocanın malî durumu ve boşanmanın meşru olmama derecesine göre kadın için uygun bir tazminat belirler. Bu tazminat miktarı kadının iki yıllık nafaka miktarından fazla olamaz.³⁰⁹

Tunus'ta boşanmalar mahkeme tarafından gerçekleştirilir.³¹⁰ Mahkeme şu üç durumda boşanmaya hükmeder:

İlki eşlerin rızasının bulunması durumudur. İkincisi taraflardan birinin zarara uğraması halinde boşanmayı talep etmesidir. Üçüncü durum ise kocanın ya da karının boşanmayı istemesidir. İkinci veya üçüncü sebepten dolayı meydana gelen boşanmalarda mahkeme, boşanmadan maddî ve manevî zarar gören taraf için tazminat verilmesine hükmedebilir. Kanuna göre kadının uğramış olduğu maddî zarar kadının iddetinin sona ermesi ile birlikte kadının evlilik hayatı boyunca mesken dâhil alışmış olduğu şeyler üzerinden aylık olarak tazmin edilir. Bu ödeme miktarı müracaat edilmesi halinde meydana gelen değişikliklere göre artabilir veya azalabilir. Nafaka ödemesi kadının vefat etmesi, yeni bir evlilikle sosyal statüsünün değişmesi veya zenginleşmesine kadar devam eder. Nafaka ödemesi erkeğin vefat etmesi halinde terekesinde borç olarak kalır.³¹¹ Tunus kanununda yer alan bu madde de dikkat çeken husus nafakanın süresiz olmasıdır. İlgili madde 1956 yasasında yer almayıp 1981 yılında kanuna ilave edilmiştir.³¹²

b. Manevî Tazminat

Boşanma esnasında kusursuz olan tarafın manevî bir zarar görmesi durumunda bu zararın ortadan kaldırılması günümüz pozitif hukuku tarafından kabul edilmiştir. Fakat klasik dönem İslâm hukukçuları tarafından genel anlamda manevî tazminat söz konusu olmamıştır. Günümüzde ise bu konu önemli bir hukuk problemi olarak karşımızda durmaktadır.

³⁰⁹ 1985 yılı 51 sayılı Irak Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 39.

³¹⁰ 1956 yılı 66 sayılı TMAŞ, md. 30.

³¹¹ 1981 yılı 7 sayılı TMAŞ, md. 31.

³¹² Sağlam, Hüseyin, "Tunus Aile Hukuku Uygulamaları", s. 201.

Makul bir sebep olmaksızın meydana gelen boşanma hiç şüphe yok ki taraflardan en az birini derin bir üzüntü duymasına sebep olacaktır. Dinimiz de zarar verilmemesi ilke edinildiği için bu zararı telafi etme yoluna gidilmesi esas alınmıştır. Ancak burada önemli olan nokta bir zararın meydana gelip gelmediğidir. Çünkü her iki tarafın da herhangi bir zarara uğramadığı durumlar da bulunabilir. Tazminatın varlığı zararın varlığı ile doğrudan ilişkili olduğu için öncelikle manevî zararın tespiti yapılmalıdır.³¹³ Herhangi bir sebeple gerçekleşen boşanma karşı tarafın kişilik ve şahsiyet haklarına zarar vermeden meydana geldi ise burada tazminattan bahsedilemez. Çünkü manevî tazminat ancak kişilik haklarına haksız bir saldırının bulunması, kişinin manevî anlamda acı çekmesi ve toplum önünde küçük düşürülmesi gibi durumlarda söz konusu olur.³¹⁴

Günümüz İslâm hukukçularından olan Nuri Kahveci, Medenî Kanun'da yer alan hükümler ve İslâm hukukundaki manevî tazminat ile ilgili tartışmalardan hareketle boşanmadan dolayı eşlerin manevî tazminat talep edebilmeleri için birtakım şartların bulunması gerektiğini ileri sürerek şu şartları sıralamıştır:

- Boşanma esnasında ya da sonrasında eşlerden birinin kişilik haklarında herhangi bir zararın meydana gelmesi.
- Boşanmada eşlerden en az birinin hatasız ya da dikkate alınmayacak kadar az hatasının olması.
- Boşanmanın meydana gelmesinde eşlerden birinin mutlaka önemli bir kusurunun bulunması.³¹⁵

Nuri Kahveci, günümüz hukukunda da önemli bir yere sahip olan boşanmadan kaynaklı manevî tazminat olgusunu kabul etmek gerektiğini ve müt'a ile bazı durumlarda verilen mehrin manevî tazminat olarak değerlendirilebileceğini ifade etmiştir.³¹⁶

³¹³ Kahveci, Nuri, "Boşanma Sonucu Manevî Tazminat" s. 101,102.

³¹⁴ Ata, Ayşegül, *Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevî Tazminat*, s. 51.

³¹⁵ Kahveci, Nuri, "Boşanma Sonucu Manevî Tazminat" s. 103.

³¹⁶ Kahveci, Nuri, "Boşanma Sonucu Manevî Tazminat" s. 110.

Günümüz İslâm hukukçularından Talip Türcan ise, klasik İslâm hukuk doktrininde kadınlara tanınmış olan malî haklar dışında ayrıca bir boşanma tazminatı hakkının bulunmadığı görüşünü savunmuştur. Türcan, boşanma tazminatı konusunun modern dönemde ortaya çıkan bir konu olduğunu belirtmiştir. Ona göre maddî ve manevî boşanma tazminatının bulunduğu ileri sürenler bu düşüncelerini şu genel ilkelere dayandırmışlardır: Kadın ve erkeğe tanınmış olan malî haklarla ilgili Kur’ân ve Sünnet nasslarında yer almayan yorumlar ve İslâm hukukunda doğrudan boşanma hukuku ile bağlantısı bulunmayan genel ilkeler. Ancak mesela ileri sürmüş oldukları, erkeğin geçerli bir sebep olmaksızın eşini boşaması durumunda uygun bir tazminat ödemesi gerektiği hususu isabetli değildir. Çünkü bu durum sadece dinî yönden bir sorumluluk gerektirirken boşamanın geçerliliğini de etkilemez. Ve klasik anlayışta da bu boşamadan dolayı maddî ya da manevî tazminatın gerektiği ile ilgili bir görüş bulunmamaktadır. Ayrıca erkeğe tanınan boşama hakkı, herhangi bir koşul olmaksızın kadına tanınmış olan mehir ve müt’a hakkı ile dengelenmiştir. Bu açıdan evlilik süresince verilen nafaka ve iddet nafakası da boşama hakkının bir karşılığı olarak değerlendirilebilir. Tüm bunların yanı sıra boşanma tazminatının benimsenmesi halinde dava süresince evliliğin mahremiyeti açısından tarafların yaşayabileceği olumsuzluklar da göz ardı edilmemelidir. Son olarak aile hukuku ile borçlar hukukunun farklı ilkelere dayanan iki alan olduğu da unutulmamalıdır.³¹⁷

C. Mal Rejimi

Evlilik akdinin kurulması ile birlikte eşler arasında birtakım malî ilişkiler ortaya çıkmaktadır. Mal rejimi, eşlerin malları ile ilgili durumları düzenleyen sistemin adıdır. Bu sistem eşlerin mallarının mülkiyetinin ve mallar üzerindeki tasarruf yetkisinin kime ait olduğu ile boşanma veya ölüm sebebiyle evliliğin sona ermesi durumunda bu malların nasıl paylaşılacağı hususlarını düzenlemektedir.³¹⁸

1. Türk Medenî Kanuna Göre Mal Rejimleri

Türk Medenî Kanunu’nda mal rejimleri üç türdür:

³¹⁷ Türcan, Talip, “Boşanma Halinde Kadına Tanınan Malî Haklar”, s. 568,569,571.

³¹⁸ Ay, Nuran, “Günümüz ve İslâm Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri”, s. 273-274.

a) *Sözleşmeli mal rejimi*: Bu mal rejiminde taraflar evlilikten önce veya sonra yaptıkları sözleşme ile mal rejimini belirlerler. Eşler sözleşme ile şu üç mal rejiminden birini seçebilir: Mal ayrılığı,³¹⁹ paylaşımlı mal ayrılığı³²⁰ ve mal ortaklığı.³²¹

Mal ayrılığı rejimi, eşler arasında mal bakımından bağımsızlığın bulunduğu rejimdir. Evlilikten önce veya sonra tarafların edindiği mallar kendilerine ait olup bu mallar üzerindeki tasarruf ve yetki yine onlara aittir.³²²

Paylaşımlı mal ayrılığı rejimi ise bir yönden mal ayrılığı rejimine bir yönden de edinilmiş mallara katılma rejimine benzemektedir. Bu rejime göre eşlerin malları kendi mülkiyetlerinde olup malları üzerinde yönetme, yaralanma ve tasarruf hakları bulunmaktadır. Taraflardan birine ait olduğu iddia edilen bir malın ispat edilememesi durumunda mal tarafların paylı mülkiyetinde sayılır. Evliliğin sona ermesi durumunda ise bu mal taraflar arasında paylaşılır.³²³

Mal ortaklığı rejimi, eşlerin ortak malları ve kişisel mallarını kapsamaktadır. Medenî kanunda bu rejimin *genel mal ortaklığı*³²⁴ ve *sınırlı mal ortaklığı*³²⁵ olmak üzere iki alt grubu bulunmaktadır. Genel mal ortaklığında kişisel mallar dışındaki her şey ortaklık malları olarak kabul edilirken sınırlı mal ortaklığında eşler bazı malların ortaklığa dâhil olmamasını şart koşabilirler. Ortaklık malları üzerinde eşler tek başlarına tasarrufta bulunamazlar.³²⁶

b) *Yasal mal rejimi*: Eşlerin sözleşmeli mal rejimlerinden birini seçmemeleri durumunda eşler yasal mal rejimi olarak kabul edilen *edinilmiş mallara katılma rejimine* tabi olurlar. Edinilmiş mallara katılma rejiminde eşlerin edinilmiş mal ve kişisel mal olmak üzere iki farklı mal grubu bulunmaktadır.³²⁷ Bu mal gruplarına ek

³¹⁹ TMK. md. 242-243.

³²⁰ TMK. md. 244-256.

³²¹ TMK. md. 256.

³²² Acar, Faruk, *Aile Hukukumuzda Aile Konutu - Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*, s. 393.

³²³ Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", s. 299-300.

³²⁴ TMK. md. 257.

³²⁵ TMK. md. 258-259.

³²⁶ Ay, Nuran, "Günümüz ve İslâm Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri", s. 279.

³²⁷ TMK. md. 218.

olarak eşlerden hangisinin malı olduğu tespit edilemeyen ve eşlerin paylı mülkiyetinde sayılan paylı mal grubu da bulunmaktadır.³²⁸

Edinilmiş mallara katılma rejiminde eşlerin evliliğin öncesinde ve sonrasında sahip olduğu mallar kendilerine aittir. Eşler kendi mallarını yönetme ve tasarrufta bulunma hakkına sahiptir. Bu açıdan İslâm hukukunda bulunan mal ayrılığı anlayışından bir farkı yoktur. Ancak bu rejimde farklı olarak eşlerin aralarında bulunan işbirliği nedeniyle edinilmiş mallara katılma hakkı bulunmaktadır.³²⁹ Eşlerin bu hakkı bir alacak hakkı olup malın mülkiyeti o mala sahip olan eşin üzerindedir. Diğer eş ise o mal üzerinde katılma alacağı oranında bir alacak hakkına sahiptir.³³⁰

Kişisel mallar, Türk Medenî Kanunu'nun 220. maddesinde belirtilmiştir. Buna göre eşlerden sadece birinin kişisel kullanımına yarayan eşyalar, evlenmeden önce eşlere ait olan mallar ve eşlerin emek vermeden miras veya bağış yoluyla sahip oldukları mallar kişisel mal olarak kabul edilmiştir. Ayrıca eşlerin manevî tazminat alacakları ile kişisel mal yerine geçecek olan değerler de bu grupta yer almaktadır. Bunun yanı sıra eşler yapacakları sözleşme ile bazı malların kişisel mal statüsünde sayılmasını da kararlaştırabilirler.³³¹

Edinilmiş mallar, kanunun 219. maddesinde açıklanmaktadır. Buna göre bir eşin çalışmasının karşılığı olan mallar, sosyal güvenlik ve sosyal yardım kurum ve kuruluşlarının veya personele yardım amacı ile kurulan sandık ve benzerlerinin yaptığı ödemeler edinilmiş mal olarak kabul edilir. Çalışma gücünün kaybı nedeniyle ödenen tazminatlar, kişisel malların gelirleri ve edinilmiş malların yerine geçen değerler de bu grup mallar arasındadır.³³² Bunun yanı sıra bir eşin tüm malları aksi ispat edilene kadar edinilmiş mal statüsünde sayılır.³³³ Her eşin kişisel malları ve

³²⁸ Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", s. 298.

³²⁹ Ay, Nuran, "Günümüz ve İslâm Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri", s. 281-282.

³³⁰ Acar, Faruk, *Aile Hukukumuzda Aile Konutu - Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*, s. 191.

³³¹ Ay, Nuran, "Günümüz ve İslâm Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri", s. 283; TMK. md. 220-221.

³³² Bkz. TMK. md. 219.

³³³ TMK. md. 222/3.

edinilmiş malları üzerinde yönetme, yararlanma ve tasarruf etme hakkı bulunmaktadır.³³⁴

*Paylı mülkiyette bulunan mallar, eşlerin hangisine ait olduğu belirlenemeyen mal grubunu oluşturur. Bir malın eşlerden birine ait olduğunu iddia eden kimse bunu ispat etmek zorundadır. İspat edemediği takdirde bu mal eşlerin paylı mülkiyetinde kabul edilir.*³³⁵

*c) Olağanüstü mal rejimi: Eşlerin yasal mal rejimine tabi olmaları veya sözleşme ile mal ayrılığı dışında bir rejimi seçmelerine rağmen bu rejim bazen mal ayrılığı rejimine dönüşebilmektedir. Rejim değişikliği eşlerden birinin ekonomik açıdan zarara uğraması durumunda hâkimin kararıyla veya kendiliğinden olmaktadır. Kısacası mevcut rejimin mal ayrılığına dönüşmesi olağanüstü mal rejimi olarak adlandırılmaktadır.*³³⁶

2. İslâm Hukukuna Göre Mal Rejimi

İslâm hukuku kaynaklarında mal rejimi diye bir kavram bulunmamaktadır. Ancak evlilik birliği içerisinde eşlerin maddî ve manevî hak ve sorumluluklarından bahsedilmesi evliliğin malî hükümleri hakkında bilgi vermektedir.³³⁷

İslâm hukukunda eşler arasında mal ayrılığı esası bulunmaktadır. Bu rejime göre tarafların evlilikten önce veya sonra sahip oldukları malların mülkiyeti ve yönetimini kendilerine ait olup malları üzerinde diğer eşin onayına ihtiyaç duymadan İslâm hukukunun sınırları içerisinde tasarruf yapma hakkına sahiptirler.³³⁸

İslâm'a göre reşit kabul edilen kadın kendi malları üzerinde tek söz sahibi olan kişidir. Evlilikle beraber bu durumda bir değişiklik meydana gelmemektedir. Kadının evlilikten önce veya sonra edindiği tüm mallar ona ait olur. Mallarını evlilik birliğine zarar vermemek şartıyla kimsenin rızası veya onayı olmadan dilediği gibi

³³⁴ TMK. md. 223/1.

³³⁵ Acar, Faruk, *Aile Hukukumuzda Aile Konutu - Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*, s. 191-192; TMK. md. 222/1-2.

³³⁶ Acar, Faruk, *Aile Hukukumuzda Aile Konutu - Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*, s. 145-146.

³³⁷ Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", s. 290.

³³⁸ Kement, Mesut, *İslâm Hukukunda Mal Ayrılığı Rejimi Teorisi*, s. 14.

tasarruf edebilir. Kocanın bu mallar üzerinde hiçbir hakkı bulunmadığından kadını engellemek gibi bir yetkisi de yoktur. Kadın mallarını ister kendi başına isterse bir kişiyi vekil kılarak idare edebilir. Bu vekilin kocası olma şartı bulunmamakla birlikte vekil bir yakını veya yabancı bir kimse de olabilir.³³⁹

İslâm hukukunda kabul edilen mal ayrılığı esası Türk Medenî Kanunu'nda yer alan mal ayrılığı rejiminden biraz farklıdır. Mal ayrılığı rejiminin zararlarını önleme konusunda mehir ve çeyiz uygulamalarının önemli bir rolü vardır.³⁴⁰ Ayrıca kadının ev giderlerine katılmak gibi bir yükümlülüğünün olmaması da onun lehine olan bir durumdur. Böylece kadının nafakadan dolayı malında herhangi bir eksilme meydana gelmez ve dilerse de mal varlığını artırabilir.³⁴¹

Günümüz İslâm ülkelerinin kanunlarında genellikle mal ayrılığı anlayışının bulunduğu görülmektedir. Mesela Ürdün'de bu ülkelerden biridir. İlgili kanun maddesine göre eşlerden her birinin diğerinden ayrı mal zimmeti vardır.³⁴²

Mal ayrılığını benimseyenlerin yanı sıra farklı düzenlemeleri farklı bulunan İslâm ülkeleri de bulunmaktadır. Mesela Malezya da bu ülkelerden birdir. Malezya İslâm Aile Hukuku'na göre mahkeme tarafların evlilik süresince yaptıkları katkılar, çocukların durumu gibi unsurları dikkate alarak malların taraflar arasında eşit dağıtılmasını veya bir tarafa daha fazla verilmesini isteyebilir.³⁴³

Fas Medenî Kanunu'na göre eşlerin her birinin ayrı mal zimmeti bulunmaktadır. Ancak evlilik süresince elde edilecek malların yönetimi çerçevesinde bu malların kullanımı ve paylaşımı konusunda anlaşabilirler. Bu anlaşma evlilik sözleşmesinden ayrı bir belgede yer alır. Ve iki noter tarafları bu hükümlerden haberdar eder. Uzlaşma olmadığı takdirde eşlerden her birinin işi, gösterdiği çaba ve

³³⁹ Aydın, M. Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*, s. 98; Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, s. 192-193.

³⁴⁰ Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", s. 303.

³⁴¹ Özdemir, Recep, "İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları", s. 101.

³⁴² 2010 yılı 36 sayılı Ürdün Ahvâl-i Şahsiyye Kanunu, md. 360.

³⁴³ 1984 yılı Malezya İslâm Aile Hukuku, md. 58.

ailenin geçimini sağlamak için katlandığı zahmetler dikkate alınarak genel ispat kurallarına başvurulur.³⁴⁴

Cezayir Medenî Kanunu'nda yer alan maddeye göre eşlerden her birinin diğerinden bağımsız bir mal zimmeti vardır. Ancak eşler evlilik akdinde veya daha sonraki bir resmî sözleşme ile evlilik hayatı boyunca elde ettikleri ortak mallar hususunda anlaşabilir ve her birine düşen oranları belirleyebilirler.³⁴⁵ Mal rejiminin müstakil olması eşlerin mallarda ortak olmalarına engel değildir.

3. Mal Rejimi İle İlgili Değerlendirmeler

Evliliğin sona ermesi halinde eşlerin ortak emekleri sonucunda kazanılan malların paylaşımı gündeme gelmektedir. Mal rejimlerinin ana konusu evlilik sonrası birlikte edinilen malların eşlerden kime ait olduğu ve o mala hangi oranda sahip olduğudur. Bu hususun tespit edilmesi adalet ilkelerine bağlı kalınarak yapılmalıdır. Hem kadının hem de erkeğin hakkı korunmalı, cinsiyet ayrımcılığı yapılmamalıdır. Nitekim bu hususta İslâm hukuku çerçevesinde mal rejimi konusu ile ilgili yeni teklif ve öneriler yapılmaktadır.³⁴⁶ Bu konu hakkındaki bazı görüşler şunlardır:

Günümüz İslâm hukukçularından Hayreddin Karaman, yasal mal rejimi olan edinilmiş mallara katılma rejiminin bazı yönlerden sakıncalı olduğunu belirterek yerine “kazanç ortaklığı” rejiminin teklif edildiğini söylemiştir. Bu rejim sebebiyle evliliklerin ortaklık olarak görülmesi ihtimali bulunmaktadır. Ayrıca Karaman, bu rejimin uygulanmasında bulunan birtakım güçlükler sebebiyle boşanma davalarının yıllarca sürmesine sebep olabileceğini belirtmiştir. Karaman bu konuda şöyle bir değerlendirmede bulunmuştur:

İslâm hukukunda benimsenen mal ayrılığı ilkesine göre kadınının malına kocasının ortak olma gibi bir hakkı nasıl yok ise kadının da emeğinin olmadığı malda kocasına ortak olması bir haksızlıktır. Ancak kazanılmasında kadının emeğinin olduğu malın paylaşımında –boşanma veya kocasının vefatı durumunda- o maldan

³⁴⁴ 2004 yılı Fas Medenî Kanunu, md. 49.

³⁴⁵ 2005 yılı 15 sayılı Cezayir Medenî Kanunu, md. 37.

³⁴⁶ Nargül, Veysel, “Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd”, s. 308-309.

mahrum bırakılması da doğru değildir. Bu sebeple eşler arasında uygulanacak olan mal rejiminin hedefi kazanılmasında tarafların emek ve katkılarının bulunduğu maldan paylarını almak olmalıdır. Nitekim İslâm'ın amacına uygun olan da eşlerin emek ve çabaları ile kazandıkları mala sahip olabilmeleridir.³⁴⁷

İslâm hukuku araştırmacılarından Veysel Nargül ise mal rejimi ile ilgili problemlerin çözümlenmesinde *çalışan kadın* kavramının üzerinde durmuştur. Nargül, ev hanımlarının da çalışan kadın konumunda görülmesi gerektiği düşüncesini ileri sürmüştür. Çünkü ev hanımları dolaylı yoldan da olsa ev ekonomisine katkı sağlamaktadırlar. Ancak bu emeklerinin net bir karşılığı olmadığı için herhangi bir ayrılık durumunda kadınlar haksızlığa uğramaktadır. Ev hanımları çalışan kadın olarak kabul edildikleri zaman kazanılmasında emeklerinin bulunduğu mallardan belli bir oranda hak sahibi olabileceklerdir. Bu durumun daha adaletli olmasının yanı sıra kadın ve kocanın edinilmiş mallardaki pay oranlarının belirlenmesi için ayrıntılı çalışmalara ihtiyaç vardır. Nargül, ayrıca tarım sektöründe çalışan kadınların da çalışan kadın konumunda değerlendirilmesi gerektiğini söylemiştir. Böylece tarımla uğraşan kadınların hakları bir nebze de olsa korunmuş olacaktır. Malların paylaşımı esnasında da çaba ve emekleri oranında edinilmiş mallardan pay sahibi olabileceklerdir.³⁴⁸

Nargül, malların paylaşımının eşlerin emekleri ve katkıları oranında yapılmasının İslâm'ın adalet anlayışına daha uygun olduğunu belirtmiştir. Dolayısıyla bu her ailede değişen bir durumdur. Veysel Nargül, bazı âyetleri de delil olarak göstererek ayrılık durumunda kadının emeklerinin yok sayılmaması gerektiğini adalet ilkeleri çerçevesinde paylaşım yapılmasını söylemektedir.³⁴⁹

Bu görüşlerin yanı sıra evlilik bir servet edinme aracı olarak görülmemelidir. Evlilik kurumu önemli bir unsur olup neslin devamını sağlamak gibi önemli amaçları bulunmaktadır. Bu sebeple kadının evlilikteki amacı kocasının mallarının yarısına sahip olmak olmamalıdır. Ancak evlilik birliği içerisinde kadının kazanılmasında

³⁴⁷ <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0193.htm>.

³⁴⁸ Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", s. 309-311.

³⁴⁹ Nargül, Veysel, "Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd", s. 311-312. Delil gösterilen âyetlerden bazıları; Necm 53/39, Nisa 4/32, Âli İmran 3/195.

emeğinin bulunduğu malların ayrılık esnasında paylaşılmasında bu mallardan mahrum bırakılması adalet anlayışına uygun değildir. Nitekim edinilmesinde kadının emeğinin bulunduğu maldan hakkını ve payını almasının daha uygun olacağı söylenebilir.³⁵⁰

Dünya Müslüman Âlimler Birliği Fetva ve İçtihad Kurulu, 26 Kasım 2022 tarihinde eşler arasındaki ortak mal hususunu incelemiştir. Kurul, yapılan müzakerelerden sonra ortak mal kavramı üzerinde durarak şunları söylemiştir:

Eşlerin evlilikleri süresince, yuvaları için hemen veya ileride(birikim) ya da başka türlü harcamak amacıyla nakit veya aynî olarak ya da fiili emek (zahmet ve çaba) ile edinmiş oldukları mallarının anlaşmalı veya anlaşmasız olarak birbirine karışmasıdır. Eşlerin ikisinin de evlilik, boşanma veya ölüm esnasında bu paradan payına düşene almaya hakkı vardır.

Kurulun kararları aşağıda açıklanmıştır:³⁵¹

1) “Eşlerin her birinin malî bağımsızlığının bulunduğu ve evlilik akdinin eşler arasında malların karışması için bir sebep olmadığı vurgulanmıştır.

2) Evlilik, ayrılık veya ölüm halinde dinin belirlemiş olduğu malî evlilik haklarından olan mehir, nafaka, müt‘a, miras ve yasal olarak onaylanmış diğer hakların kadınlara özel haklar olduğu vurgulanmıştır.

3) Kadının evlilik hayatında kazandığı mal kendisine ait kabul edilir ve kocanın evlilik iddiasıyla bu mala hükmetmesi caiz değildir.

4) Kadının kocasının malı üzerindeki hakkı, dinen belirlenmiş malî haklarını aşamaz. Ayrıca erkeğin malı üzerindeki mülkiyeti, mutlak tasarrufa sahip olduğu münhasır bir hak olup bu malda sadece kanunun kendisinden istediği şeyler zorunlu olarak taayyün eder. Erkeğin emeği ile kazandığı şeylerden kadının, o evde yaşadığı gerekçesiyle herhangi bir şey yapması caiz değildir.

³⁵⁰ <https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0193.htm>.

³⁵¹ 2022 tarihli 3 sayılı karar; <https://www.iuumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=27312>.

5) Kadının malı için niyetini açıklamaması bağış sayılmaz ancak açıkça belirttiği takdirde bağış olarak kabul edilir. Kadının karı koca birlikte yaşadıkları eve yaptığı harcama ‘örfçe şart olan lafzen şart gibidir’ kaidesine binaen korunur (geri alabilir).

6) Kazanılan ortak para, Peygamber Efendimiz’in (s.a.) ‘Müslümanlar sözlerine bağlıdır.’ (Ebû Dâvûd vd.) hadisi ve Ömer’in (r.a.) ‘Haklar şartların bulunduğu yerde biter.’ sözüne istinaden aralarında açık bir anlaşma varsa anlaşmaya göre eşler arasında paylaşılır.

7) Eşler arasında, ortak mal konusunda anlaşmazlık çıktığında aralarında bir anlaşma yoksa ve ikisinde de bir delil bulunmuyorsa o zaman katkı payının bulunup bulunmadığını belirlemek için tüm yasal ispat yollarına başvurulur. Bu katkı miktarı ispat edildiği şekliyle paylaşılır.

8) Emek ve çaba ile çalışma meselesi dört kısma ayrılır:

- Kârlı bir ticari projeye ne kadar harcanırsa harcansın kadının malına göre hakkı vardır. Koca ortaklığı reddederse aralarındaki ortaklığı ayırması için hakeme veya mahkemeye başvurur.

- Kadının arazi satın almak, araba veya ev eşyası satın almak gibi kâr amacı gütmeyen bir şeye yaptığı harcamada parası oranında hakkı vardır ve anlaşmazlık durumunda hakem veya mahkeme karar verir.

- Kadının kocasının şirketini yönetmesi veya orada çalışması gibi İslâm hukukuna göre çaba olarak görülen şeyler örf gereği iş olarak kabul edilir. Kadın için ücret belirtilmemişse ecr-i misl alır.

- Kadının yeme, içme ve ev ihtiyaçları için yaptığı harcamalar eğer genelde tüketilen bir şey ise bunda bir sorumluluğu yoktur. Çünkü bunlar çoğu kez müsamaha ile karşılanır ve bunun için kocasından izin almadığında borç da söz konusu olmaz.

9) Kadının örf ve âdete göre yapması gereken hizmetlerden dolayı harcadığı para, kocaya borç sayılmaz.

10) İctihad ve Fetva Kurulu eşlere, Allah Teâlâ'ya karşı, takvalı olmalarını, birbirlerine karşı affedici olmalarını ve aralarını iyi tutmalarını tavsiye eder. Zira Allah Teâlâ şöyle buyurmuştur: ‘...Bununla birlikte sizin vazgeçmeniz takvaya daha uygundur. Aranızda iyilik yapmayı da unutmayın...’ (Bakara 237)”³⁵²

Genel bir değerlendirme yapılacak olursa eşler herhangi bir ayrılık durumunda eğer ki aralarında önceden yapılmış bir anlaşma varsa malları ona göre paylaşırlar. Anlaşmanın bulunmaması durumunda ikisinde de kazandığı mallar kendilerine ait olur. Ortak olarak birlikte kazandıkları malların paylaşımında ise payları belirlemek için ayrıntılı bir çalışma yapılması gerekmektedir.

³⁵² <https://www.iumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=27312>

SONUÇ

İslâm dini, evliliğe çok önem vermiş ve toplumsal huzurun devamı için de evliliğin devam ettirilmesini önemsemiştir. Fakat bazen bazı evliliklerde sorunlar çıkmakta ve eşler arasında geçimsizlik başlamaktadır. Bu gibi durumlarda İslâm dini her ne kadar hoş karşılamasa da eşlerin boşanmasına müsaade etmiştir. Bu boşamanın nasıl gerçekleştirileceği ve hangi sonuçları doğuracağı gibi hususlar da hukuken belirlenmiştir.

Çalışmamızda İslâm aile hukukunda geniş yer tutan boşama konusu tarafları ilgilendiren malî sonuçları bakımından ele alınmıştır. Ayrıca günümüz Türk pozitif hukukundaki boşanma tazminatı kavramı ile aralarındaki benzerlik ve farklılıklar ortaya konulmaya çalışılmıştır. Ulaşmış olduğumuz sonuçları şu şekilde sıralayabiliriz:

1. İslâm aile hukukunda evliliğin devam ettirilmesi esas amaçtır. Ancak bazı sebeplerden ötürü meydana gelecek olan boşamalarda da İslâm tarafların birbirlerine karşı olan hak ve sorumluluklarını belirlemiştir. Bu hak ve sorumluluklardan biri de tarafların boşama sonrasında birbirlerine karşı yapacak oldukları malî ödemelerdir.

2. Mehir kavramı İslâm aile hukukunda önemli bir hak olup evlilik akdinin malî sonuçlarından kabul edilmiştir. Günümüzdeki boşanma tazminatı kavramı bağlamında da ele alınan mehrin gerektiği durumlarda tazminatın yerine geçebileceği ileri sürülmüştür. Nitekim mehri, kadının veya kocanın ödemesi gereken bir tazminatın bulunması durumunda maddî tazminat olarak değerlendiren İslâm hukukçuları bulunmaktadır.

3. Kadının malî bir bedel karşılığında tarafların anlaşarak boşanması anlamına gelen muhâlea bedeli olarak mehir ve nafakanın bedel olarak belirlenebileceği ortaya konulmuştur.

4. Boşanma durumlarında ortaya çıkan müt'a kavramı kadının boşamadan duyduğu üzüntüyü hafifletmek için ona verilen hediyeler olarak tanımlanmıştır. Müt'anın günümüzdeki boşanma tazminatı olduğunu ileri süren İslâm hukukçuları

bulunmaktadır. Ancak boşanma tazminatının maddî yönüne mi yoksa manevî yönüne mi karşılık geldiği hususu belirsiz olmakla birlikte müt‘anın tanımında ifade edilen üzüntüyü hafifletme amacının bulunması onun manevî tazminat olması gerektiği görüşünü ortaya çıkarmıştır.

5. Kadının boşanmadan dolayı iddet beklediği süre içerisinde gündeme gelen iddet nafakası, İslâm hukukunda belli şartlara bağlanmıştır. Günümüz Türk medenî hukukunda taraflara yüklenmiş olan yoksulluk nafakası adı altındaki süresi belirsiz olan ödemenin aksine iddet nafakası, kadının iddetinin bitmesi ile sona ermektedir. Nitekim günümüzde uygulanan süresiz nafaka uygulamasının aile kurumuna ciddi zarar verdiği de göz ardı edilmemelidir. Bu konuda yapılacak olan güncelleştirmeler iki tarafı da korumaya yönelik olmalıdır.

6. İslâm aile hukuku kaynaklarında boşamanın çocukları ilgilendiren yönü olan hidâne meselesi boşanmanın alt başlığı olarak ele alınmış olup bu konudaki hususlar belli hükümlere bağlanmıştır. Âyet ve hadislerde, hidâne ile ilgili ayrıntılı düzenlemeler bulunmadığından bu konudaki hükümler fakihlerin ictihatları ve örf ile ortaya çıkmıştır.

7. Günümüzde tartışmalı malî ödemelerden biri olan maddî ve manevî tazminat konusu İslâm hukuku klasik kaynaklarında açıkça ele alınmamıştır. Ancak kaynaklar incelendiği zaman tazminat kavramının olduğu görülmekte ise de maddî ve manevî tazminat olarak bir ayırım bulunmamaktadır. Klasik kaynaklarda geçen mehir, müt‘a gibi kavramların boşama durumunda maddî veya manevî tazminat olarak kabul edilebileceğini söyleyenler olmakla birlikte bu husus tartışmaya açık bir konudur.

8. Neticede aileyi yakından ilgilendiren boşanma hususunda günümüzde yeni problemler ortaya çıkmıştır. Modern hukuka göre boşanan çiftlerin Türk Medenî Kanunu’nda bulunan yoksulluk nafakasını almaları durumunda bunun İslâm’a uygun olup olmadığı noktası merak edilmektedir. Ancak günümüzdeki yoksulluk nafakası tarafları zor bir sorumluluğun altına sokarak yeni problemlerin ortaya çıkmasına

sebepe vermektedir. Dolayısıyla günümüz pozitif hukukundaki boşanma tazminatı gncelleştirilmeye ihtiyaç duymaktadır.

9. Klasik İşlm hukukunda mal rejimi diye bir kavram bulunmamaktadır. Ancak kaynaklarda yer alan bilgiler doğrultusunda eşler arasında mal ayrılığı anlayışının benimsendiği görülmektedir. Günümüz Medenî Kanunu'nda benimsenen edinilmiş mallara katılma rejimi ile karşılaştırıldığında aralarında bazı benzerliklerin bulunduğu söylenebilir. Bununla birlikte eşlerin ortak olarak kazandıkları malların paylaşımı hususu gündeme gelmektedir. Bu konuda farklı görüş ve önerilerin bulunmasının yanı sıra iki tarafında haklarının adalet çerçevesinde korunması temel ilke kabul edilmelidir.

BİBLİYOGRAFYA

Acar, Faruk, *Aile Hukukumuzda Aile Konutu - Mal Rejimleri ve Eşin Yasal Miras Payı*, Ankara 2016.

Acar, H. İbrahim, “İddet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 21/466-471.

Acar, H. İbrahim, “Talâk”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 39/496-500.

Acar, H. İbrahim, “Tefrik”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 40/277-279.

Acar, H. İbrahim, *İslâm Hukukunda Evliliğin Sona Ermesi*, Erzurum 2000.

Acar, Hatice, *İslâm Hukukunda Boşama Sonrası Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti*, Yüksek Lisans tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 2019. (*Kocanın Karısına Nafaka Ödeme Mükellefiyeti*)

Akman, Ahmet, *İslâm Hukukunda Akdî Mesuliyet ve Tazminat (Türk Borçlar Hukuku Mukayeseli)*, Ankara 2019.

Aktan, Hamza, “Damân”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 8/450-453.

Aktan, Hamza, “Sihriyet”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 37/111-112.

Aktan, Hamza, “Zev’il-Erhâm”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 44/307-308.

Ata, Ayşegül, *Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevî Tazminat*, Yüksek Lisans tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş 2019. (*Boşanma Sonrası Nafaka ve Manevî Tazminat*)

Atar, Fahrettin, “Muhâlea”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 30/397-401.

Atasoy, Samed, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Hidâne*, Ankara 2019

Ay, Nuran, “Günümüz ve İslâm Osmanlı Hukukunda Mal Rejimleri”, *Selçuk Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi*, cilt: 11, sayı: 1-2, s. 273-306.

Aydın, M. Âkif, *Osmanlı Aile Hukuku*, İstanbul 2017.

Aydın, Mehmet Âkif, “Mehir”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 28/389-391.

Baktır, Mustafa, “İslâm Hukukunda Hidâne”, *Atatürk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 7, 1986, s. 259-289.

BalBaba, Ümmü Eymen, “İran İslâm Cumhuriyeti Medenî Kanunu Çerçevesinde Aile Hukuku Uygulamaları”, *Güncel Uygulamalarıyla İslâm Aile Hukuku*, ed. Ahmet Temel, İstanbul 2020, s. 83-118.

Bardakoğlu, Ali, “Fesih”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 12/427-436.

- Bardakoğlu, Ali, "Hidâne", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 17/467-471.
- Benli, Abdullah, *İslâm Hukukunda Manevî Tazminat*, Doktora tezi, Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kayseri 1997.
- Bilmen, Ömer Nasuhi (1971), *Hukûk-ı İslâmiyye ve Istilâhât-ı Fıkhiyye Kâmusu*, İstanbul: Bilmen Yayınevi 1970, I-VIII.
- Bozdağ, Gonca Gülfem, *Türk Hukukunda ve Uluslararası Hukukta Nafaka*, Doktora tezi, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara 2014. (*Türk Hukukunda Nafaka*)
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâil (256/870), *el-Câmiu's-Sahih*, Beyrut ty.
- Cantekin (Aydemir), Kübra, *Bazı İslâm Ülkelerindeki Mevzuat Işığında Boşanmanın Hukukî Sonuçları*, Yüksek Lisans tezi, Erzincan Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzincan 2017. (*İslâm Ülkelerinde Boşanmanın Hukukî Sonuçları*)
- Cin, Halil, *Eski Hukukumuzda Boşanma*, Konya 1988.
- Cin, Halil, *İslâm ve Osmanlı Hukukunda Evlenme*, Konya 1988.
- Çeker, Orhan, (Yay. Haz.) *Osmanlı Hukûk-ı Âile Kararnâmesi*, Konya 2016.
- Çeker, Orhan, "Fıkıh'ta Hasta", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, cilt: 7, sayı: 7, 1997, s. 31-65.
- Çeker, Orhan, *İslâm Hukukunda Çocuk*, İstanbul 1990.
- Çolak, Abdullah, *İslâm Aile Hukuku*, Malatya 2014.
- Dalgın, Nihat, "İslâm Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçlarından Maddî Tazminat Üzerine Bir Değerlendirme", *Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 18-19, 2005, s. 35-69. ("İslâm Hukuku Açısından Boşanmanın Sonuçları")
- Döndüren, Hamdi, *Delilleriyle Aile İlmihali*, İstanbul 2016.
- Dönmez, İbrahim Kâfi, "Müt'a", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32/174-180.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. El-Eş'as (275/889), *es-Sünen*, I-V. Kahire 1999.
- Ebû Zehre, Muhammed (1974), *el-Ahvâlü 'ş-şahsiyye*, Kahire 2005.
- el-Fetâva'l-Hindiyye (el-Âlemgîriyye)*, I-XVI, İstanbul, ty.
- Erbay, Celal, "Nafaka", *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 32/282-285.

Esen, Hüseyin, “Ölüm (Fıkıh), *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 34/38-40.

Gelmez, Ezgi, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, Yüksek lisans tezi, Bahçeşehir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2019.

Günay, Hacı Mehmet, “Süknâ”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 38/48-50.

Gürpınar (Boyalı), Hatice, *İslâm Hukukunda İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*, Yüksek Lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2011. (*İddet Bekleyen Kadının Nafaka ve Süknâ Hakkı*)

Hallâf, Abdülvehhâb, (1956), *Ahkâmü'l-Ahvâli'sh-Şahsiyye fi'sh-Şerî'ati'l-İslâmiyye*, Kahire 1938. (*Ahkâmü'l-Ahvâli'sh-Şahsiyye*)

İbn Abdülber, Cemâleddîn Ebû Ömer Yûsuf b. Abdillâh en-Nemerî el-Kurtubî (463/1071), *el-Kâfî fî fikhi Ehli'l-Medîne*, thk. Muhammed el-Morîtânî, Riyad 1980, I-II.

İbn Âbidîn, Muhammed Emîn (1252/1836), *Reddü'l-muhtâr 'ale'd-Dürri'l-muhtâr*, Beyrut 1966, I-VI. (*Reddü'l-muhtâr*)

İbn Cüzey, Ebû'l-Kâsım Muhammed b. Ahmed (741/1340), *el-Kavânînü'l-fikhiyye fî telhîsi mezhebi'l-Mâlikiyye*, Tunus ty. (*el-Kavânînü'l-fikhiyye*)

İbn Hazm, Ebû Muhammed Alî b. Ahmed (456/1064), *el-Muhallâ bi'l-âsâr*, thk. Abdülgaffâr Süleyman el-Bündari, Beyrut 1988, I-XII. (*el-Muhallâ*)

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (620/1223), *el-Kâfî fî fikhi'l-İmâm Ahmed*, Beyrut 1994, Dâru'l-kütübi'l-ilmîyye, I-IV.

İbn Kudâme, Muvaffakuddîn Ebu Muhammed Abdullah b. Ahmed (620/1223), *el-Muğnî*, Beyrut 1984, I-XII.

İbn Manzûr, Muhammed b. Mükerrrem (711/1311), *Lisânü'l-Arab*, Beyrut 2009, I-XV.

İbn Nüceym, Zeynüddin b. İbrâhîm el-Mısrî (970/1563), *el-Bahrü'r-râik şerhu Kenzü'd-dekâik*, Beyrut ty., I-VIII. (*el-Bahrü'r-râik*)

İbn Rüşd el-Hafid, Ebû'l-Velîd Muhammed b. Ahmed (595/1198), *Bidâyetü'l-müctehid ve nihâyetü'l-muktesid*, İstanbul 1985, I-II. (*Bidâyetü'l-müctehid*)

İbnü'l-Münzir, Muhammed b. İbrâhîm (318/930), *el-İcmâ'*, thk. Abdullah Ömer Barudî, Beyrut 1986.

Kahveci, Nuri, “Boşanma Sonucu Manevî Tazminat Olgusuna İslâm Aile Hukuku Açısından Bir Yaklaşım”, *KSÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 5, 2005, s. 89-113. (“Boşanma Sonucu Manevî Tazminat”)

Kahveci, Nuri, *İslâm Borçlar Hukukunda Tazminat*, Doktora tezi, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum 1997.

Karaman, Hayreddin, “Asabe”, *TDV İslâm Ansiklopedisi*, 3/452-453

Karaman, Hayreddin, *Ana Hatlarıyla İslâm Hukuku*, İstanbul 2016.

Karaman, Hayreddin, *Mukayeseli İslâm Hukuku*, İstanbul 1991.

Kâsânî, Ebû Bekr Alâüddîn b. Mes‘ûd (587/1191), *Bedâ’i’u’s-sanâ’i fî Tertîbi’ş-şerâi’*, Beyrut 1986, I-VII. (*Bedâ’i’u’s-sanâ’i*)

Kement, Mesut, *İslâm Hukukunda Mal Ayrılığı Rejimi Teorisi*, Yüksek lisans tezi, Kastamonu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kastamonu 2021.

Köse, Hamza, *İslam Hukukunda Müt‘a Nafakası ve İslâm Ülkelerindeki Uygulamaları*, Yüksek Lisans tezi, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Adana 2019. (*İslâm Hukukunda Müt‘a Nafakası*)

Kudûrî, Ahmed b. Muhammed (428/1037), *Muhtasarü’l-Kudûrî*, thk. Said Bekdaş, Beyrut 2010, I-VI.

Mâverdî, Ebü’l-Hasen Alî b. Muhammed b. Habîb (450/1058), *el-Hâvî’l-kebîr*, thk. Ali Muhammed Muavvîd ve Âdil Ahmed Abdülmevcûd, Beyrut 1994, I-XVIII.

Mergînânî, Alî b. Ebî Bekr (593/1197), *el-Hidâye Şerh Bidâyeti’l-Mübtedî*, Kahire ty., I-IV.

Mevsîlî, Abdullah b. Mahmud b. Mevdûd (683/1284), *el-İhtiyâr li ta’lîli’l-Muhtâr*, İstanbul 2012, I-V. (*el-İhtiyâr*)

Molla Hüsrev, Hüsrev Mehmed Efendi (885/1480), *Dürerü’l-hükkâm fî şerhi Gureri’l-ahkâm*, yy. ty., Dârü İhyâi’l-Kütübü’l-Arabiyye, I-II. (*Dürerü’l-hükkâm*)

Nargül, Veysel, “Karı-Koca Mallarının İdaresi Üzerine Mukayeseli Bir Etüd”, *İslâm Hukuku Araştırmaları Dergisi*, sayı: 20, 2012, s. 289-316.

Nesefî, Necmüddîn b. Hafs (537/1142), *Tilbetü’t-talebe fî’l-istilâhâti’l-fikhiyye*, thk. Halil el-Meys, Beyrut 1986. (*Tilbetü’t-talebe*)

Nevevî, Muhyiddîn Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Şeref (676/1277), *Ravzatü’l-tâlibîn ve ‘Umdetü’l-müttakîn*, Beyrut ty., I-VIII. (*Ravzatü’l-tâlibîn*)

Özdemir, Recep, “İslâm Hukukuna Göre Kadının Malî Hakları”, *Şırnak Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 29, 2022, s. 91-117.

Sağlam, Hadi, “İslâm Hukukunda Mehîr Evlilik Sigortası Mıdır?”, *Universal Journal Of Theology*, cilt: 1, sayı: 1, 2016, s. 1-19.

Sağlam, Hüseyin, “Tunus Aile Hukuku Uygulamaları”, *Güncel Uygulamalarıyla İslâm Aile Hukuku*, ed. Ahmet Temel, İstanbul 2020, s. 187-207.

Sahnûn, Ebû Saîd Abdüsselâm b. Saîd et-Tenûhî (240/854), *el-Müdevvenetü'l-kübrâ*, Beyrut 1994, I-V.

Serahsî, Ebû Bekr Muhammed b. Ebî Sehl (483/1090), *el-Mebsût*, thk. Ebû Abdullah Muhammed eş-Şâfî, Beyrut 2001, I-XXX.

Serin Of, Emine, *Boşanmanın Malî Sonuçları*, Yüksek lisans tezi, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya 2008.

Şa'bân, Zekiyüddin, *İslâm Hukuk İlminin Esasları (Usûlü'l-Fıkıh)*, çev. İbrahim Kâfi Dönmez, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı yayınları 2016.

Şevkânî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî (1250/1834), *es-Seylü'l-cerrârü'l-mütedeffik 'alâ hadâ'iki'l-Ezhâr*, thk. Muhammed Subhi b. Hasan Hallak, Dımaşk 2005, I-III. (*es-Seylü'l-cerrâr*)

Şimşek, Ayşegül, *İslâm Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması (1200-1203/1786-1789)*, Yüksek Lisans tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul 2012. (*İslâm Hukukunda Muhâlea Akdi ve Osmanlı Uygulaması*)

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî (476/1083), *el-Mühezzeb fî fıkhi mezhebi'l-İmâm eş-Şâfî*, Kahire ty., I-II. (*el-Mühezzeb*)

Şîrâzî, Ebû İshâk Cemâlüddîn İbrâhîm b. Alî (476/1083), *et-Tenbîh fî'l-Fıkhi's-Şâfî*, Beyrut 1983. (*et-Tenbîh*)

Şîrbînî, Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed el-Hatîb (977/1570), *Muğni'l-muhtâc ilâ ma'rifeti me'ânî elfâzi'l-Minhâc*, Kahire 1958, I-IV. (*Muğni'l-muhtâc*)

Tanrıverdi, Hasan, “İslâm Hukukunda Boşanma Tazminatı (Müt'a)", *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, cilt: 10, sayı: 38, 2011, s. 443-463.

Tekin, Abdülkadir, *İslâm Hukuku ve Modern Hukuka Göre Boşanma Sonrası Kadının Malî Hakları (Nafaka, Mesken ve Miras Hakları)*, Ankara 2020.

Türçan, Talip, “Boşanma Halinde Kadına Tanınan Malî Haklar”, *Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı-V İbadetler ve Aile Hayatıyla İlgili Bazı Meseleler*, Ankara 2013, 557-572.

Uyanık, Zeki, “İslâm Aile Hukukunda Evlilik ve Boşanma Nafakası Bağlamında Süresiz Nafaka Yasası”, *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, sayı: 47, 2019, s. 57-87.

Yaman, Ahmet - Çalış, Halit, *İslâm Hukuku*, Ankara 2018.

Yaman, Ahmet, *İslâm Aile Hukuku*, İstanbul 2015.

Yıldırım, Nurettin, *İslâm Hukukunda Mehir ve Ev Eşyasıyla İlgili Anlaşmazlıklar ve Bunların Çözümü*, Yüksek Lisans tezi, Dicle Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Diyarbakır 2018. (*İslâm Hukukunda Mehir ile İlgili Anlaşmazlıklar*)

Yılmaz, İbrahim, *Yetki ve Sistem Açısından İslâm Hukukunda Boşanma*, Kayseri 2007.

Zebîdî, Murtazâ Ebü'l-Feyz Muhammed b. Muhammed el-Hüseynî (1205/1791), *Tâcü'l-arûs min cevâhiri'l-Kâmûs*, Beyrut 2007, I-XL. (*Tâcü'l-arûs*)

Zuhaylî, Vehbe (2015), *el-Fıkhu'l-İslâmî ve edilletuh*, Dımaşk 1985, I-VIII.

<https://kurul.diyaret.gov.tr/Cevap-Ara/Karar/38213/fikhi-acidan-ceninin-durumu-nedir> [03.01.2023]

<https://www.hayrettinkaraman.net/yazi/hayat/0193.htm> [24.11.2022]

<https://www.iumsonline.org/ar/ContentDetails.aspx?ID=27312> [22.12.2022]

<https://www.mevzuat.gov.tr/mevzuatmetin/1.5.4721.pdf> [24.07.2022]